

Acerca de este libro

Esta es una copia digital de un libro que, durante generaciones, se ha conservado en las estanterías de una biblioteca, hasta que Google ha decidido escanearlo como parte de un proyecto que pretende que sea posible descubrir en línea libros de todo el mundo.

Ha sobrevivido tantos años como para que los derechos de autor hayan expirado y el libro pase a ser de dominio público. El que un libro sea de dominio público significa que nunca ha estado protegido por derechos de autor, o bien que el período legal de estos derechos ya ha expirado. Es posible que una misma obra sea de dominio público en unos países y, sin embargo, no lo sea en otros. Los libros de dominio público son nuestras puertas hacia el pasado, suponen un patrimonio histórico, cultural y de conocimientos que, a menudo, resulta difícil de descubrir.

Todas las anotaciones, marcas y otras señales en los márgenes que estén presentes en el volumen original aparecerán también en este archivo como testimonio del largo viaje que el libro ha recorrido desde el editor hasta la biblioteca y, finalmente, hasta usted.

Normas de uso

Google se enorgullece de poder colaborar con distintas bibliotecas para digitalizar los materiales de dominio público a fin de hacerlos accesibles a todo el mundo. Los libros de dominio público son patrimonio de todos, nosotros somos sus humildes guardianes. No obstante, se trata de un trabajo caro. Por este motivo, y para poder ofrecer este recurso, hemos tomado medidas para evitar que se produzca un abuso por parte de terceros con fines comerciales, y hemos incluido restricciones técnicas sobre las solicitudes automatizadas.

Asimismo, le pedimos que:

- + *Haga un uso exclusivamente no comercial de estos archivos* Hemos diseñado la Búsqueda de libros de Google para el uso de particulares; como tal, le pedimos que utilice estos archivos con fines personales, y no comerciales.
- + *No envíe solicitudes automatizadas* Por favor, no envíe solicitudes automatizadas de ningún tipo al sistema de Google. Si está llevando a cabo una investigación sobre traducción automática, reconocimiento óptico de caracteres u otros campos para los que resulte útil disfrutar de acceso a una gran cantidad de texto, por favor, envíenos un mensaje. Fomentamos el uso de materiales de dominio público con estos propósitos y seguro que podremos ayudarle.
- + *Conserve la atribución* La filigrana de Google que verá en todos los archivos es fundamental para informar a los usuarios sobre este proyecto y ayudarles a encontrar materiales adicionales en la Búsqueda de libros de Google. Por favor, no la elimine.
- + *Manténgase siempre dentro de la legalidad* Sea cual sea el uso que haga de estos materiales, recuerde que es responsable de asegurarse de que todo lo que hace es legal. No dé por sentado que, por el hecho de que una obra se considere de dominio público para los usuarios de los Estados Unidos, lo será también para los usuarios de otros países. La legislación sobre derechos de autor varía de un país a otro, y no podemos facilitar información sobre si está permitido un uso específico de algún libro. Por favor, no suponga que la aparición de un libro en nuestro programa significa que se puede utilizar de igual manera en todo el mundo. La responsabilidad ante la infracción de los derechos de autor puede ser muy grave.

Acerca de la Búsqueda de libros de Google

El objetivo de Google consiste en organizar información procedente de todo el mundo y hacerla accesible y útil de forma universal. El programa de Búsqueda de libros de Google ayuda a los lectores a descubrir los libros de todo el mundo a la vez que ayuda a autores y editores a llegar a nuevas audiencias. Podrá realizar búsquedas en el texto completo de este libro en la web, en la página <http://books.google.com>

This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google™ books

<https://books.google.com>

<36700062280011

<36700062280011

Bayer. Staatsbibliothek

Juris.

57^a

Gravina

[Faint, illegible handwritten text, possibly a signature or address, with a large flourish.]

**J. VINCENTII
GRAVINAE**

DE
**ORTU, ET PROGRESSU
JURIS CIVILIS**

LIBER

AD

**CLEMENTEM XI.
PONT. MAX.**

NEAPOLI

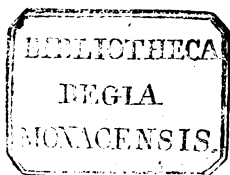
Apud **ANTON BULIFON.**

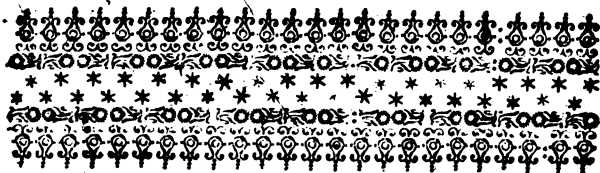

L I P S I Æ

Apud **JO. FRID. GLEDITSCHIUM**

ANNO M DCC IV.

BEATISSIME PATER.

 UAE tria bona sunt a di-
vina providentia sum-
mis principibus ad o-
ptimum populorum re-
gimen attributa, quaeque saepe in
singulos dispertita quidem adspi-
A 2 ciun-

ciuntur, in eundem vero collata raro memorantur; ea omnia nos in te uno CLEMENS MAXIME intuemur: ingentem rerum optime gerendarum potestatem, cognitionem, & voluntatem. Quae sicuti dissociatae parum promovent; quia neque potestas absque cognitione invenire; neque cognitio absque voluntate capeffere meliora valet: ita conjunctae nunc in SANCTITATE TUA, orbem terrarum universum ad aeternorum operum spem, haud immerito, erexerunt. Vetus enim illa, & praeclara de te opinio ex beneficentia & prudentia tua, praeclarisque factis ubique diffusa, jam tanto crevit amplius; quanto mirabilis iste tuorum comitiorum eventus

tus rebus humanis omnibus antecellit. Quo virtutis exemplo vel ipsis veteribus Ecclesiae saeculis inaudito, cum & praeteritas tuas laudes obrueris; & parisi gloriae spem ceteris mortalibus abstuleris: nostram interea excelsorum actuum cupiditatem adeo dilatasti: ut ei explendae, superatis jam ceteris, tutemet sis in posterum superandus; neque alium praeter te competitorem atque aemulum laudum tuarum sis habiturus. Mortales enim ita natura comparati sumus, ut cum nobis ipsis facile condonemus; ab aliis tamen semper majora contendamus. Cum igitur tu notas antea, usitatasque virtutes cursu superioris temporis exegeris;

A 3

& in

& in creatione tua speciem pietatis
adhuc ignotam e celestibus animi
tui penetrabilibus emiseris: quid mi-
rum si nova semper, & insueta tui-
que propria in posterum expecte-
mus? Quod vix, ac ne vix quidem
affecuturos a quoquam homine
confideremus: nisi mirabile facinus
abs te profectum, divinam vim a-
ctionibus tuis perpetuo excitandis,
atque regendis in tuo pectore con-
ditam indicaret. Talis enim tua fuit
Pontificatus refutatio, ut nihil hu-
mani penitus in egregia illa mode-
ratione animi deprehendatur. Ne-
que enim cum sensu modestiae, me-
tus hostium Christiani nominis ad-
miscebatur: non tyrannorum atro-
citas, non Ecclesiae vexatio, non pe-

pericula, non caedes, nulla strages,
 nulla seditio, commotio nulla ho-
 norum fugam incitabat. Et tamen
 ad culmen dignitatum omnium in-
 vitus, atque reluctans, moerore ac
 tristitia squalidus, lacrymans & ge-
 mebundus, e cubiculo ubi te condi-
 deras, velut ad crucem aliquam
 evocabaris: utpote de illorum nu-
 mero qui ἔρχονται ἐπὶ τὸ ἀρχεῖν οὐχ' ὡς ἐπ'
 ἀγαθὲν ἢ ἰοῦτες, οὐδ' ὡς εὐπαθήσοντες ἐν αὐτῷ, ἀλλ'
 ὡς ἐπ' ἀναγκαῖον, καὶ οὐκ ἔχοντες ἑαυτῶν βελτίωσιν
 ἐπιτρέψαι τὴν ἀρχὴν οὐδὲ ὁμοίως. Dum
 enim amplissimi Patres ad te con-
 fertim ibant, ut paratum divinitus,
 delatumque ad te a collegis omni-
 bus Pontificatum maximum reci-
 peres: tu illum ad seniores constan-
 tissime remittebas, unanimesque

preces lacrymis abunde manantibus refutabas. Cum igitur nemo, quin esses unice creandus, ambigeret, praeter unum te, a cujus modestia cum illi magis contenderent, minus expugnabant: idemque diffusis viribus copiam suffragiorum undique te ambientium averteres; ac solus petitioni omnium repugnans: certe non tam comitia illa fuere, quam lis, & iudicium inter te, ac Sacrum Senatum institutum, coelestique sententia diremptum, ac definitum Sacrorum librorum oraculis: quae voluntatem pervicere tuam, ac te attinere dilabentem: ut divinam in Pontificia creatione praesentiam, quam nobis adhuc religionis auctoritas persuasit, nunc
in

in mirabili creatione tua oculis prope deprehenderimus. Qua enim humana ope negotia illa, quae sua-pte natura levi qualicunque aura vertuntur, tamdiu constitissent: nisi vis divina optimorum patrum voluntates in te incumbentes ex alto rexisset; eorumque suffragia, ne aliorum deflecterent, totum illud gloriosissimum tibi; longum vero atque anxium ceteris mortalibus triduum admirabiliter sustinisset? Quae tum populi totius trepidatio fuit! Quae sollicitudo bonorum Quales angustiae doctorum ac piorum hominum! Quanta fluctuatio Ecclesiae universae: quae dum retraheres, manus a gubernaculo tibi porrecto, portum hic, illic

lic scopulos; hac serenitatem, illac tempestatem prospectans, a te unice petebat, ut in tranquillum conferretur! Neque aliunde, praeterquam a divino consilio procescit, ut neglecta opportune, de Seniorum etiam sententia, lege annaria, dignitate suprema aetatem antevenires. Cum enim superiorum Pontificum piis legibus, & exemplis abacta vitia, propter eorum imperii brevitatem, statim ab abscessu refluerent: florentem aetatem tuam DEUS ad summam potestatem adduxit: ut imperii diuturnitate optimae leges verterentur in mores, ac mala omnia tuarum continuatione virtutum, veluti longi temporis praescriptione in posterum tollerentur.

Tu

Tu vero non ut imperares, imperium accepisti, sed ut Ecclesiae temporibus, & legi divinae servires. Etenim ut egregie Plato: τῷ ὄντι ἀληθινὸς ἄρχων οὐ πέφυκε τὸ αὐτῷ συμφέρον σκοπεῖσθαι, ἀλλὰ τὸ τῷ ἀρχομένῳ. Omnes nimirum homines DEus Opt. Max. propter communis genitoris culpam perpetuo labore damnavit; sed sapientes hoc discrimine secrevit a ceteris, quod alios tantum suæ; sapientes vero publicae utilitatis causa laborem suscipere voluit. Hoc autem onus ideo tibi subeundum prae ceteris erat, quod unus inter mortales absque ullis edictis, quae irrita sunt nisi vim habeant adjunctam, & absque vi quae nunquam abest a communi tristitia: sed
ipso

ipſo adſpectu jucundiſſimo vitae
tuae, ac propriorum luce merito-
rum labes eluere valeas Magiſtra-
tuum, & procerum unde corruptio
manare ſolet ad ceteros. Ac ſola
imago animi tui modo locata ſubli-
mius, & majoribus exprimenda in
dies operibus, praesentis erit, &
poſteri cenſura temporis. Quis
enim aut ignavus, aut impurus, aut
indoctus munus petere auſit ab eo
Pontifice, cujus pueritiam in ele-
gantioribus literis; adoleſcentiam
in Sacris, & civilibus legibus; ju-
ventutem in jure integerrime ſan-
ctiſſimeque dicundo, ac ſequentem
aetatem, tribus Pontificibus dica-
tam, in Eccleſia univerſa moderan-
da, totamque vitam in antiqua San-
cto-

etorum patrum disciplina cognoscenda, & undequa; imitanda sciat esse traductam? Quis vero inani, & puerili doctrina imbutus, turgidaq; recentiorum temporum facundia inflatus graviores, & sublimiores doctrinas vicerit apud eum Pontificem, ad quem instituendū omnium temporum selectiora studia confluerent? Quem ab ineunte aetate Latinam eloquentiam addiscentem Tulliani Saeculi lux, & candor excoluit; cui ad Graecas literas cupide progredienti, cum omnium inventorum, atque artium, suarum copias, Academia universa, cumq; Demosthenea vi, atque frugalitate Atticum forum exultanter occurrit. Qui juris prudentiam ab Antonini aetate, Theologiam

giam a Theodosianis temporibus arripuit, omnesq; doctrinas, atq; artes e purioribus fontibus arcessivit. Eo cultu, atque severitate studiorum tecum ad Supremum Ecclesiae fastigium reduce, non Principem literulas alentem videbimus, & argutiolas sed Heroicorum temporum eruditionem, & Sapientiam suscitantem adspiciemus, Romaniq; juris Majestatem jamdiu obumbratam foro redentem, & ad veteris Ecclesiae pietatem, atque doctrinam nostratum criticorum religione atque judicio expensam, & excoctam, auream illam eloquentiam adjungentem, quam in Italiam Leonis X. beneficentia revocatam nova sermonis contagio pene profligavit. Quam sane

sane morum , atque bonarum artium felicitatem prope adspirare video, postquam exemplo tuo ea defertur conditio petitoribus , ut aut spes honorum eis deponenda sit, aut vetusta morum, & doctrinarum Sanctitas repetenda. Hinc tu Princeps humanissime voti compos fies, & severitatem quae animum tuum a dominatu avertēbat effugies: moribus enim recta disciplina, & literarum cultura compositis delictorum, & vitiorum semina tandem extinguēs, ut severitate tibi non sit utendum, quoniam bonis dominaberis: poterisque clementissime, atque ex animi tui sententia imperare. Non enim clementia est parcere fontibus, quorum vita tot est in-

in fontibus noxia: sed ea demum vera est clementia, numerum augere bonorum rectis institutionibus, iisque aditum sepe criminibus, ut quam rarissime oporteat esse severum. Quoniam vero haud pauci reperiuntur, qui ramos malorum deciderint; radicem vero qui tentaverit, adhuc nemo: & vitia plerumque studio virtutis non deponuntur, sed fuga poenarum: coguntur Principes atrocitate decretorum eos exulcerare, qui vel voluptatem ex propriis, vel utilitatem ex alienis vitiis capiunt; quique illis ablati quotidianam etiam vitae occupationem amitterent. Tu vero qui virtutum omnium scientiam habes, & usum, exemplis tuis, & nova emendandi arte

arte animos ad illas adeo condocer-
facies, ut sensim delectati meliori-
bus, deteriora sint relicturi: ac nec
opinantes à sensibus jucunde deces-
suri ad honestatem. Itaque virtuti-
bus illatis, vitia sine satellite, ac sine
voce praeconis exulabunt. Tua ve-
ro gravitas lenitudine temperata,
orisque majestas benignitate condi-
ta, suffusaque suaviter moribus, &
sermonibus tuis decora, & verenda
comitas, nonne fastum deprimet,
& superbiam depellet procerum il-
lorum, qui tenuiorum contemptu,
& pectoris tumore, atque capitis
elatione celso fulgentique de curru
sibi videntur praeferre fasces, & in
privata fortuna publice imperare?
Atque cum divinae omnes animi

B

tui

tui dotes in univrsarum gentium
utilitatem redundant : ij etiam
qui jam pridem patrocínio tuo per-
fruuntur, quo illo digni videantur,
motu feruntur eodem: ut & ipsi pro
virili aliquid publice prodesse cu-
píant. Quos inter, & ego, qui om-
nia tuae solius beneficentiae de-
beo, per quam etiam ab Innocen-
tíi XII. benignitate publicum juris
docendi munus accepi: animum in-
dúxi meum, ut privata quoque stu-
dia in commune adducerem, abso-
lutis nuper tribus de originibus ju-
ris civilis libris. Quorum en pri-
mum jam tuo sub auspicio in lucem
profero, brevi reliquos emissurus,
ubi sciero Sanctitati tuae probatum
iri: cui non modo ex infinita pote-
sta-

state, sub qua omnia subjiciuntur:
sed privato etiam, & antiquo nexu
labores mei sunt omnes obnoxij.
Et si vero nostra sententiarum, &
verborum inopia tanti, tamque Sa-
pientissimi Pontificis luce sit indi-
gna : materiae tamen gravitatem
certe non adspernabere: tradimus
enim primordia juris civilis, quae si
non proximum, at communem ta-
men habent cum Sacro jure fon-
tem, nunc in aeternam Ecclesiae
tranquillitatem e tuo pectore pro-
fluentem. Jus enim Romanorum
id habet seorsum a populis aliis, to-
tum ut sit arte mira, & certa ratio-
ne deductum a naturali honestate,
quae divina est illa in omnium cor-
dibus insculpta, inque animis in-

scripta lex. Hinc jus civile pro jure gentium servatur ab omnibus illis nationibus, quae cum Imperio Romanorū, non tamēn acceptam ab iisdem humanitatem deposuerunt. Quin etiam, si originem illius e remotiori memoria repetamus, Mosen ipsum haud levi ex parte nostri juris auctorem reperiemus. Multa enim Ægyptii ab Hebraeis, cum quibus versabantur, in suos vertere mores: cujus rei argumentum est suum obominatio, jejunia, & *περιτομή* Herodoto teste Ægyptiis etiam Sacerdotibus usurpata: quae suo populo Moses asserta, & ab alienis repetita retulit in scriptas ab se, atque a Deo dictatas leges. Athenas autem, unde Roma-

mani primaeva jura petierunt, vel Phoenices Hebraeis affines, ut multas Graeciae urbes condidere, vel Ægyptii: Erecteus certe, ac Cecrops, qui eam urbem primi legibus composuerunt, primique imperarunt, ex Ægypto advenerant, indeque in Graeciam attulere mores patrios, quibus multa haeserant ex Hebraicis institutis. Quamobrem Cecrops propter Graecos mores Ægyptiis infitos *διφυής* appellabatur. Hinc non mirum, si tot Hebraici juris vestigia in Romano inveniantur, ut utriusque populi leges incerto auctore inter se collatas habeamus. Quamobrem emerfis Lotharij temporibus, post diuturnam noctem Romanis legibus, adeo Sacrae

tum illis coaluerunt ; ut Decretalium libri, exceptis iis, quae sunt divini tantum juris , nihil fere aliud videantur, quam progressio, & germinatio juris civilis : quod Summi Pontifices Alexander , atque Innocentius Tertij, Gregorius IX. Innoc. IV. Bonif. VIII. aliique pluri mi sua in juventute hauserant e Bononiensi plerique Schola, quae tum celebrabatur , illudque de Summo Ecclesiae Solio mortalibus prae buerunt, aut respondentes Episcopis, & Praefulibus Oracula Romana petentibus; aut controversias, causasque definientes, aut constitutiones Ecclesiasticas pro re nata condentes. Quo magis confido, te hoc literarum genus complexurum

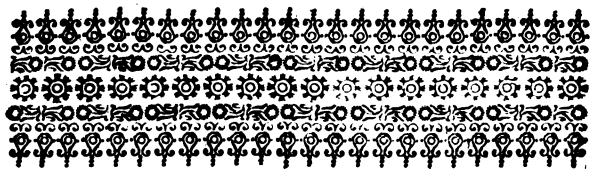
bc.

benignius: & , quia animum habes non modo tuae ditionis opulentia, sed ipsis etiam humanis necessitatibus longe majorem, quique occultis largitionibus literarum inopiam e re familiari tua sublevabas, eo majori munificentia cultum vetusti juris excitaturum, quod haec studia longe auctius Reip. remittunt quod acceperunt, & pro caducis, & mortalibus bonis aeterna, & saluberrima retribuunt, conjunctam scilicet cum Romana eruditione justitiam animumque Romanum. Quae dum scriptis commitimus, numquam interea sensus declinamus ab immortalibus dictis factisque tuis, unde longe majorem boni, & aequi scientiam, &

usum colligemus, quam e mortuis
monumentis vetustae virtutis, quae
nunc longe clarior in tuis operibus
reviviscit. Quibus contemplandis
admirandisque adeo, Pater Beatif-
sime, raptor, ut ad integram ab-
solutamque felicitatem id unum a
Deo Opt. Max. deprecer, ut per
longam te annorum seriem sospite
atque superstite dimittar e vita.

Ad

Ad Cupidam Legum Juventutem.

*M*irari aliquando soleo & mecum
ipse reputare, cur extremis hi-
scie temporibus, quibus cetero-
qui scientiae, vel recens exo-
riuntur, vel veteres ex susci-
tantur, vel adhuc incolumes
ad clariorem lucem extolluntur, ita ut communis
& nova quaedam reddatur vita doctrinis; una
tamen Jurisprudentia, veluti damnata bar-
barie sensim repudietur ab eruditis, & elegan-
tiorum artium commercio paulatim excluda-
tur? An rude aliquod artificium est jus civile,
cui non nisi pinguiora ingenia se tradiderint?
An usu, officioque suo juris ars est avara quae-
dam nundinatio verborum, & vocabulorum
aucupium evertendis aliorum fortunis, & pa-
trimoniis ex iudicum libidine transferendis
institutum? An civilis doctrina claris illa qui-

dem profecta initiis, & a sublimioribus ingeniis educata, traducta tamen per manus imperitorum, diuque sordide contrectata ita squallet; ut ab eo temporis vestigio, ad aetatem usque nostram, cultiora ingenia suo foeditatis adspectu rejecerit? An hoc denique studium quaestuosum est magis, quam gloriosum & illustre: atque ideo docti homines, qui suam opulentiam in abstinentia, & frugalitate collocant, cum hujusce artis praemiis minime ducantur, ipsam etiam artem putant esse contemnendam? Immo vero nihil prorsus horum objici Jurisprudentiali potest. Quid enim ejus munere gravior, quo singulorum status, & bona proteguntur ab injuriis? Quid solidius praeceptis, regulisque suis, quas haustas ex honestate naturae, non confuse congestas, proditasque temere; sed ratione, atque via traditas a majoribus fuisse didicimus? Etenim, si quam habet philosophia dignitatem (habet autem hominum opinione maximam) ea omnis translata fuit in jurisprudentiam Romanorum, qui partum armis imperium, juris commercio, legumque majestate continuerunt. Quidquid enim a Graecis philosophis de honesto, & justo; de finibus bonorum, & malorum; de regendis populorum moribus; de legibus & Republica quaestionibus

infi-

*infinite propositis, & ambitiosis magis, quam
utilibus disputationibus effundebatur, totum
collectum fuit a Jurisconsultis nostris, atque,
nugis excussis, traductum in Urbem: ut quod
apud Graecos exercitatio erat ingenii, longio-
risque otii levamen, Romae in corpus juris ci-
vilibus conversum publicae, ac privatae semen es-
set utilitatis. Itaque contemplatio Graecorum
otiosa, & iners, a nostris operosa reddita est, at-
que frugifera. Cumque deinceps philosophia
in bonorum, & opum vile mercimonium con-
verteretur: potestas omnis illius, atque dignitas
in Jurisconsultorum scholis, atque in Romano
foro consedit: manserat enim Graecis tantum
splendor, fastusque verborum: pondus tamen
rerum & sententiarum utilitas commigra-
vat omnis in artem Jurisconsultorum, quorum
auctoritate forum regebatur, ut hoc opere no-
stro procedente patebit.*

*Caligo vero barbarorum interpretum cur
huic detrahat doctrinae dignitatem, cum supe-
riori saeculo ad vendicandum jus civile cultio-
res omnes artes, omne genus eloquentiae, retru-
sor omnis eruditio contra barbariem conjura-
rint: ut non tantum contulerint conditores;
quantum novi ejus vindices reddiderunt? Ita-
que sicut ager sit intermissa cultura feracior;
ita*

ita jurisprudentia, quae barbarie inhorruerat, segetem protulit ex nova eruditorum industria laetionem. Vel unius enim Jacobi Cujacii mirabili acumine, atque inaudita doctrina, jus civile nostrum scientias omnes in certamen gloriae provocaverit. Quaeenam est autem ars, quaeenam facultas, cui tanta eruditio sit implicata, quantam complectitur Jurisprudentia, ex qua nativa rerum singularum vocabula, & arcana Latinitatis, & selectiora dicendi genera ducuntur, & recondita notitia vetustatis eruitur, & scientia temporum, atque factorum, non communis illa quidem, pervulgata, sed sanctior, atque selectior: ita ut unius Jurisprudentiae studium, Graecam atque Romanam eruditionem trahat universam.

Cur igitur eruditi a Jurisprudentia, & Juris professores ab eruditione plerumque, atque ab eruditis professoribus abhorrent? Sane non aliam prodiderim causam, quam numerum, & magnitudinem voluminum, & molestas rerum jam desuetarum expositiones, disputationesque longiores, & acumen aliquando immodicum; quibus, ut summum scriptoris ingenium arguatur: ii certe, qui haec non propense, neque instituto suo, sed cursim atque alio intendentes arripiunt; longioris morae fastidium ferre non possunt.

Cum

Cum igitur ejus lectionis difficultate, atque studiorum tristitia plurimi deterreantur: facile huic labori parcitur: ne vel eruditus a studiis amœnioribus, vel juris professor ab artis suae quaestu diutius abstrahatur. Facilem enim gloriam laboriosae praeferimus, & praematurum lucrum plerumque anteponimus honestiori. Et quamvis multa prodierint, quibus aut grandiora volumina contrahuntur; aut resecantur obscuriora: ibi tamen, vel ea saepe offendimus quae nos morantur inutiliter; vel ea desideramus quae pateant latius: pleraque enim jejune traduntur, & exiliter, ut vix arrepta diffugiant. Res nimirum e proprio truncato avulsae, atque in Epitomen redactae, attingunt simul animum, & elabuntur: carent enim nexu ordineque suo, sine quo nihil mentibus adhaerescit. Qui hoc igitur in genere libri sunt breviores, vel doctrinam universam per summa capita percurrunt, quod est nimis exile: vel certam in partem adeo effunduntur, ut alienissimas quoque doctrinas eodem trahant, quod stomachum saepe facessit. Non igitur alia ratio superest, nisi ut aperiantur fontes uberiores, ex quibus non in singula tantum membra, sed in universum Jurisprudentiae corpus eruditio necessaria influat, non quidem adeo parce, ut cogni-

gnitio illius brevi exarescat ; neque tam abunde , ut mergat ingenium , & diu mentem ulterius pergentem irretiat. Quod praestare , animus fuit hisce tribus Originum libris : ut fontes recludantur , unde universalium legum eruditio , & vetus Jurisprudencia manat. Curaque fuit ritos inde ita ducere , ut vel coerceantur redundantes , vel tenues justa copia impellantur : quo juri civili nutriendo sufficiant , & sobrie ad usum , & commodum legentium , non immoderate ad ostentationem ingenii veteris juris notitia , & lectior eruditio suggeratur. Itaque in his conjectum est libris , quidquid ab eruditis , & a juris professoribus honeste ignorari non potest : quo eruditi scientiam juris ex his colligant suis utilem studiis , & jurisperiti luce hac eruditionis accepta in lectionem Digestorum , & Codicis , & Novellarum confidentius ingrediantur : ut non nisi quibusdam in locis obscurioribus , si quando in foro usuvenerit , consulere oporteat longiores eruditorum interpretum commentarios : quorum tamen sensum sine rerum hic expositarum notitia , nemo nisi divinando adipiscatur.

Igitur primo libro quasi telam explicamus , quae universum juris civilis corpus expressis potioribus membris exponat , & cujusque juris
pora

portionis tempora certa, & intervalla patefaciat: quo summam prodatur, unde sit orta primum scientia juris, quemadmodum paulatim vel novis legibus, vel prudentum interpretationibus, vel magistratum edictis, vel principum sanctionibus, ad integritatem pervenerit: Tum quamdiu steterit, cur inclinaverit, quade ratione ad statum denique redierit suum. Quibus exponendis, oblata facultate, auctores proferentur constituti, perturbati, & reparati juris, deque singulorum scriptis, doctrina, ingenio, & usu judicia ferentur, quibus studiorum cursus dirigatur: plurimum enim refert unde quis primum lectionem aspicietur, quibusve deinceps & quo ordine libris utatur: nam quae lectio ad tempus maxime prodesset, ea immature aut praepostere suscepta nocebit. Si enim quocumque fors appulerit, haereamus, libris saepe inutilibus florem nostrae conteremus aetatis. Hinc in tanto studiosorum numero tam pauci sapientes. Hoc igitur libro nascentis, & progredientis juris civilis, tum singularum partium ejus celebriorumque scriptorum breves narrationem pertexemus.

Altero libro primordia juris naturalis & gentium, ac vetustiores juris civilis fontes aperientur, sive leges XII. Tab: quotquot e veterum

rum reliquiis erui potuerunt, adpersa in tempore ad res illuminandas Attici juris notitia. Hisque proditis originibus per vetustis, & quasi jurisprudentiae cunabulis, transibimus ad recentiores, nempe ad leges, & Senatus Consulta: quibus jus civile privatorum (nam quae ad Reipublicae administrationem pertinebant, cum nullius jam sint usus, vix attigimus) leges inquam illas & S. C. persequamur, quibus priscum, & privatorum praecipue jus, aut deficiente sententia XII. Tab: augetur; aut tempore aliter poscente mutatur; aut ubi obscurum sit atque perplexum, auctoritate populi totius explicatur. Quae postremo libro concludentur.

Toto autem hujusce operis cursu eruditionem, & notitiam vetustatis ita intermiscibimus: ut quod scitu opus fuerit lectori ad locum occurrat: quo is postea per se possit obscuros, atque perplexos Jurisconsultorum sensus expedire, atque barbarorum interpretum notare lapsus. Multa enim jure tradendo peccarunt illi, quae notata sunt ab eruditis, multosque in forum errores intulerunt ignoratione morum, legumque veterum, ac temporum, quorum notitia hisce praebetur originibus: quas Tribonianus, cum suo tempore paterent omnibus,

PA-

parum in posterum prospiciens, reliquis subtrahit aetatibus: atque illis abscisis, tamquam adempto capite, totoque juris corpore dissoluto, concisi cadaveris membra posteris reliquit. Omissa enim primaeva lege, quod caput erat disputationum, tantum ex legum consequentiis per interpretes, aut principes, aut magistratus eductis exorditur titulum, seriemque pertexit: quo fit ut ad ipsum saepe vestibulum subsistamus. Quis enim non haereat, aut labatur in consequentibus, cum antecedentia prorsus ignoret? Cum autem proximo superiori saeculo jurisconsultorum eruditissimi, vel harum reliquiarum aliquas integris voluminibus comprehenderint; vel pro re nata in suis de jure civili commentariis non paucas explicaverint: non inutile consilium visum est tam varia & laboriosa lectione levare studiosos, easque omnes multis libris dispersas & dissipatas in unum conducere, inque facilem ordinem tributas breviter atque perspicue, quantum facultas nostra tulit, exponere: ut, si quod recepi praestitero, suum Jurisprudentiae caput reddatur integrum, & quae dispersa & infinita in aliorum libris esse videntur, ratione & distributione unico adspectu patefiant. Qui enim ante nos ista collegerunt, doctissimi quidem illi & ingeniosi, tamen obscurum potius indicem ex ipsis fragmen-

C

gmen-

gmentis contextum, quam ditucidam eorum sententiam protulerunt: vel quod satis habuerint ea monumenta colligere, ac reliquum laborem aliis consulto reliquerint; vel quod luce carebant ea, qua postea Jacobus Cujacius, & Gothofredus junior jurisprudentiam emendarunt: quorum scripta sane gravissima plurimum huic operi contulerunt. Qui vero aut unam, aut certas aliquot harum originum explicarunt, in longis, ut diximus, & alienis aliquando disputationibus ingenia fatigant, eorumque cursum, qui ad forensis exercitationem vocantur, impediunt. Praestat autem rem cognoscere universam, quam longiori cura partem tantum illius expendere.

Orationem vero adhibuimus continuam, scribenti quidem perdifficilem, tota enim ex illius ingenio continenter fluit; legenti vero facillimam; etenim animus cursu illo veluti secundo flumine vehitur. Nam criticorum scribendi consuetudinem, cui alioqui sua debetur laus, de industria effugimus, intercisa enim, & comminuta eorum oratio singulis momentis intercipit spiritum, & frequentibus abrupta scriptorum locis moratur properantem, & detinet injucunde. Ideo succum quodammodo veteribus expressimus, inq; orationem nostram confundimus, testimonia vero & auctoritates in marginem

ginem coniectimus: ac si quid exprimendum occurrit more criticorum (occurrit autem in XII. Tab: explicatione saepius) id separatim in notas contulimus breviores, & a continenti oratione seduximus. Ubi vero critici personam suscipere cogimur, cura est a novis emendationibus, quantum licet, nos continere, contentique saepe sumus correctionibus aliorum, quarum si quas non probavimus, non nisi caute mutamus atque verecunde: tum quia nobis nihil suspectum est magis quam iudicium nostrum: tum etiam quia critices licentiam jamdiu esse compressam oportuit. Adeo enim emendando critici modum exceperunt, ut non sit amplius id emendandi studium, sed reprehendendi libido, furorq; rixandi. Quo magis admiror eruditissimi Graevii sobrietatem, qui suis in notis criticum acumen philosophiae modestia, & veritatis amore temperavit. Quid autem mali de nobis posteri promeruerunt, ut contentionibus nostris abducendi sint a scientiis gravioribus, & praesertim a studio sanioris eloquentiae, quae propemodum exaruit, quia diutius in interpretibus, quam in ipsis auctoribus occupamur. Tandem, ut omnes omnium emendationes merito suspectas habeamus: non ne praestiterit in una qualicamque lectione quiescere, quam diutius vaticinando multiplicare

deliria, & posteris laborem, atque fastidium ex ea disputationum sterilitate procreare? Nec semper meo iudicio, vera lectio erit ea, quae melior; scriptores enim varia distracti descriptionis cura industriam aliquando remittunt. Neque humanum ingenium contendere ubique potest omnibus nervis: ideo ut in acie milites etsi minus fortis, amen, quia fessis integri succedunt, pugnant aliquantisper alacrius: ita evenit, ut acutius aliquando comminiscantur interpretes, quam ipsimet auctores invenerunt.

Caeterum etsi nullae hic inveniuntur forenses disputationes, & rerum quotidianarum controversiae, quarum utinam, aut minorem habeamus copiam, aut non videamus imminere majorem: tamen ut ij qui ad palaestram vocantur, quo sint ad luctam expeditiores oleo prius unguuntur: ita forenses pugnam initurus ingenio fiet ex hac lectione promptior. Etenim non auctoritatibus tantum, quae arma sunt imperitorum, quaeque indicem pervolventibus praesto sunt in utramque partem, sed scientia plurimum & ratione valebit: praesertim si ad forum veniat aliquanto cultior, & bonarum artium luminibus excitatus. Quod facillime assequetur, si vulgaris institutionis scopulos declinatus a puero, per brevioris, & lenioris incedat viam. Neque enim ab omnibus juris
pro-

professoribus perfecti Jurisconsulti doctrinam, acumen, & eruditionem contendimus, cujusmodi perraros admodum singulae tulerunt aetates: sed plerumque satis fuerint ea, quae politum praestent ornatumque causidicum: quo Jurisprudencia puris attrectetur manibus, & forum, quantum per consuetudinem licuerit, expietur. Nihil enim tam foedum fuerit, nihil tam obscurenum, nihil tam denique sacrilegum, quam jus civile abstrusioris eruditionis venam, germen utilioris philosophiae, atque florem elegantiae, negligentia tamen humaniorum literarum redundare sordibus, & ingeniis patere lutulentis. Has injurias recta studiorum institutio procul a Jurisprudencia flectet: itaque de his placet pauca disserere.

Tria omnino sunt juris professori necessaria, Latinae linguae peritia, ratiocinandi ars, & notitia temporum. Latina lingua evoluit arcanam jurisprudentiae, detegitque sententias intimas Jurisconsultorum, quae germanis vocabulis, & abstrusioribus, ac peculiaribus latine dicendi generibus obsignantur. Quamquam enim Jurisconsultorum, quorum fragmenta retinemus, plerique latinitate jam inclinata floruerunt: studio tamen, ac religione verborum, qua maxime scientia legum adservabatur, ita excellabant, ut auream prope latinitatis aetatem

elegantia, & proprietate reddiderint. Verborum praeterea scientia, & cognitio formularum, quarum in jure civili maximus est usus, nihilominus quam historia mores ritusque aperit veterum Romanorum, quorum notitia obscuriora loca juris civilis illuminat.

Ratiocinandi ars cunctas profecto doctrinas decet, utpote cogitationum humanarum omnium gubernaculum & moderamen, atque initium, & dux recte dictorum, recteque factorum: sine qua praepostera & perturbata erunt universa. Nam ut Lucretius ait:

— Si falsa est regula prima,
Normaque si fallax rectis regionibus exit,
Et libella aliqua si ex parti claudicat hilum,
Omnia mendose fieri atque obstipa necesse est,
Prava, cubantia, prona, supina, atq; absona, tectas;
Jam ruere ut quaedam videantur velle, ruantque
Proditia judicijs fallacibus omnia primis.

Professoribus vero juris civilis eo magis est necessaria, quod eorum consilio, atque judicio salus aliorum, & fortunae reguntur. Advocatorum enim, & judicum lapsus patrimonia secum & vitam ruunt aliorum.

Notitia temporum & historiarum lectio cum ad prudentiam est utilis, quae de cognitione praeteritorum, tamquam ex futurorum imagine suscipitur, tum etiam ad intelligentiam lo-
corum

corum obscuriorum juris, quae luce vetustatis, & discrimine temporum patefiunt: multarum enim legum dissidium sola temporum ratione recte animadversa componitur.

Haec autem facultates cito assequetur adolescens, si e longa, & salebrosa via decedat ad faciliorem, ac primo retia vitaverit vulgaris grammaticae, quibus pueritia miserrime implicatur, & pro ea sumserit Sanctianam Scioppii, Vossiique breviorcm, aut ex his constatam novam methodum gallice scriptam, vel ejus epitomen: deinde adjunxerit exercitationem quotidianam, optimis auctoribus explicandis, Terentio praesertim, Cicerone, Caesare, Virgilio, Tibullo. paucisque aliis aetatis aureae scriptoribus, adhibitis facilioribus commentariis: longum enim esset, & laboriosum prae institutione forensi, aut optimos scriptores explicare omnes, aut criticos consulere graviores. Optimo enim caussidico satis fuerit, si paucorum, & quidem elegantiorum imitatione, atque studio facultatem comparaverit intelligendi optime, ac scribendi mediocriter: ut si ornate atque eleganter nequeat, barbarum tamen effugiat, & inconditum dicendi genus.

Rationis regendae, atque emendandae mentis artem, quam Logicen appellant, omnium cum veterum, tum recentiorum optime facilli-

meque traditam habemus in libello inscripto
Ars cogitandi: Cujus lectione non modo e com-
munibus naturae tenebris mens exolvetur, sed
etiam labyrinthum effugiet vulgare Diale-
cticarum, e quibus longa diuturna que jacta-
tione, assiduisque jurgiis, non aliud nisi fallere
fallique discimus. Ex ea quoque lectione lu-
mina excipiuntur ad omnes fere scientias; qua-
rum semina illic sunt effusa; ut quacumque fle-
ctere quis voluerit, rectam per se inire va-
leat viam. Hinc etiam tollere potuerit adole-
scens quidquid philosophiae opus fuerit homini
negotioso, & publicis muneribus occupato, quem
oportet quidem philosophari, sed paucis, ut ait
Ennius. Cetera quae hoc in genere vulgo, ar-
gute ne dicam, an intemperanter & absurde
disputantur? jam hac aetatis nostrae luce, in-
que tanta inventorum novitate, non modo igno-
rantur utiliter, sed etiam laudabiliter conte-
mnuntur.

Rhetoricam non ad jungimus, utpote magis ad
morum, & publicarum rerum scientiam utilem,
quam ad scribendi usum, qui Tullio ipso iudice
naturae beneficio, & bonorum scriptorum imita-
tione maxime comparatur: qua de re sunt haec
ab Augustino scripta divinitus: (a) Caven-
dum est, inquit, ne fugiant ex animo quae di-
cen-

(a) De doctr. Christ. lib. 4. in princ.

cenda sunt, dum attenditur ut arte dicatur. Et tamen in sermonibus, atque dictionibus eloquentium impleta; reperiuntur praecepta eloquentiae, de quibus, ut illi eloquerentur, vel cum loquerentur, non cogitarunt, sive illa didicissent, sive ne attigissent quidem. Implent quippe illa, quia eloquentes sunt, non adhibent ut sint eloquentes. Quapropter cum ex infantibus loquentes non fiant, nisi locutiones discendo loquentium: cur eloquentes fieri non possunt, nulla eloquendi arte tradita, sed elucutiones eloquentium legendo, & audiendo, & quantum assequi conceditur imitando? Quid quod ita fieri ipsis quoque experimur exemplis? Nam sine praeceptis Rhetoricis novimus plurimos eloquentiores plurimis, qui illa didicerunt.

Historiarum lectio partim antecire debet, partim comitari jus civile. Ne quis enim initio sit ad jurisprudentiam rudior, generatim saltem oportet animo antea acta tempora comprehendere, ut reliqua vita, ubi erit otium, res gestas cognoscat particulatim: quo de rebus cum privatis, tum publicis ex praeteritorum exemplis rectè consulat, atque prudenter. Occasiones vero legum, tempora, & causae, quae maxime sententiam aperiunt earum, omnia

C 5

eruum-

eruantur ex historiis, Ante quam igitur quis
auspicetur studium juris ex universa saltem
Justiniani brevique historia memoriam temporum
hauriat antiquiorum, ut postea cum studiis ju-
ris Livii lectionem jungat, indeque per se-
quentium aetatum scriptores continenti serie
ductus ad nostra tempora referatur, in iisque
studiis occupabit quidquid ei temporis a divino
cultu, qui praecire debet rebus omnibus, & a
forensi munere, atque honestis animi laxamen-
tis in vita superfuerit, adjunctis uberioribus
Chronologiae, atque Geographiae compendiis:
in quibus usui esse poterunt aucta nuper Clu-
veriana intrductio, & Petavii rationarium
temporum, ac Bussuetij Episcopi Meldensis
Theologorum eloquentissimi de universa Histo-
ria dissertatio: quae non modo brevem, atque
perspicuam continet memoriam temporum, nota-
tis eventis illustrioribus; verum etiam vivis
coloribus exprimit religionis nostrae veritatem
omnium saeculorum auctoritate comprobata,
ac simul pandit regnorum omnium ortus, & in-
teritus, eorumque causas e moribus deductas
populorum, qui nucleus est historiarum.

Juris vero studia inchoanda sunt a concin-
nis certe, ac lepidis Antonii Peresii institutio-
nibus: cum quibus conferendae indentidem Ger-
manae Justinianae, adhibitis Vinnii commen-

tariis miro judicio contextis, miroque delectu rerum; nec non ejusdem notis, quae sunt commentariorum veluti faculae quaedam. Qui longiores, aut locupletiores aestiderant, Cujacium audiant hisce verbis exagitantem commentariorum importunitatem: (a) Ex libris, inquit, Juris civilis libello institutionum, neque comitior, neque faciliior ullus est, qui, que interpretem desideret minus: ut plane illorum videatur esse otium ignobile, qui cum libellum longissimis onerant commentariis, quod positum est in una cognitione, in infinita dispersientes. Et paulo inferius: Nam quae scientia haec est, quae modum non habet ullum? quae fines suos egreditur? quae tota deerrat a praeceptis suis, & summo illo praesertim, nec a Justiniano praetermissis, ut incipientibus juratradantur levi ac simplici via; ne difficultate institutionis tam numerosae, atque perplexae ab hoc studio deterreantur. Itaque commentarios, qui Oinotomi nomine feruntur, qui ad forenses sane usum plurimum conferunt, potius reiicerem ad extremum studiorum; quam in ipso, ut fit, initio adolescentibus anteponerem: quos obruit copia rerum aut praemature, aut praepostere ibi disputatarum.

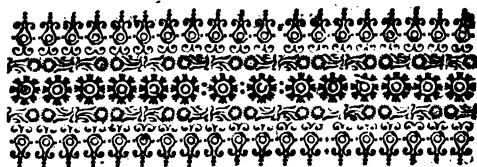
Et me-

---

(4) In observ. lib. 12. cap. 18.

Et melius Justinianeis adjungerem Theophili so-
brias, Et eruditissimas institutiones, nuper cum
clarissimorum auctorum notis editas a Douja-
cio. Post hos locus erit hisce tribus Originum li-
bris, ut altiores juris radices eruantur, Et mox
ab iis decurratur ad ramos, nempe ad argu-
menta singulorum juris titulorum: quae cogno-
sci poterunt e Wessembecii Paratitlis Digesto-
rum, Et e Peresii Paratitlis Codicis. Interea
celebriores leges in Manuductione juris civilis
notatae deligentur, atque ad eas veterum Et no-
vorum uberiores, itemque ad forum utiliores,
aut, ubi loci obscuritas postulet, eruditiores
interpretationes adhibebuntur, ut scientia si-
mul Et usus eodem tempore comparetur.

Haec praefari voluimus, ut ad studium ju-
ris animos praepararem detrahentes inuti-
lia, Et adolescentibus jucundiora simul, Et expe-
ditiora praebentes. Non plus enim temporis
vel a mediocribus ingentis haec institutio postu-
lat, quam philosophiae vulgari addiscendae,
non sine lugenda temporis jactura, tribuitur.

DE ORTU, ET PROGRESSU JURIS CIVILIS.

Quoniam nihil est aliud
jus civile, nisi naturalis
ad Romanæ Reip. insti-
tutionem relata, Roma-
nisque moribus, & liter-
is explicata ratio: ideo
ut juris cursum ostendamus,
ponenda est ante oculos
Romanæ Reip. facies,
imagoque illius brevi ora-
tionem ducto initio ab
antiquiori P. R. divisione,
in patricos scilicet, & ple-
bejos.

I.

Populi Romani summa & præci- De Popu-
pua divisio ea est, quæ a genere profici- lo Roma-
scitur, quæque ipsum habet auctorem no, & ejus
Romulum. Is enim delectis primoribus ordinibus.
Civitatis viris ingenuis, qui ætate, opi-
bus, consilio, auctoritate ceteris ante-
cellerent; iis magistratus omnes, & di-
vi-

2 DE ORTU, ET PROGRESSU

(a) Livius lib.
1. Dionys. lib.
2. Plutarch. in
Romul.

vinarum humanarumque rerum, totius-
que Reipublicae curam attribuit : (a)
eosque a reliquo populo discretos patri-
cios appellavit; quod essent ingenui, ac
patrem ciere, sive demonstrare possent,
atque essent, ut Plutarchus ait, *εὐμαρίδας*;
ceteros iussit esse plebem, quam publi-
ci negotii minime participem abduxit
ad agrorum cultum, pastum pecorum,
opificia quaestuosa. Ex patriciis publi-
cum Consilium constituit, quem Sena-
tum a gravitate nuncupavit: eique ad-
scriptos ab auctoritate Patres, ab aetate
Senatores. Itaque Senatorum natus est
ordo, quem excepit equestris: Ex qui-
bus alia deducta est Populi Romani di-
visio, quae ab ordine dicitur; atque in
Senatores, equestrum ordinem, & ple-
bem populus omnis est descriptus.

II. De Eque-
stri ordi-
ne.

(b) Festus verb.
celeres. Plinius
lib. 33. cap. 2.
Sigon. de an-
tiqu. jur. Civ.
Rom. lib. 2.
cap. 3.
(c) Varro de
lingua latina.
Sigon. loc. cit.

Equestris autem ordo ab ipsa quo-
que Romuli aetate repeti potest. Nam,
ut Dionysius, ac Livius tradunt, Ro-
mulus ad custodiam sui corporis, ex ho-
nestissimis familiis, trecentos sibi dele-
git; qui primo quidem celeres dicti sunt,
a Remi interfectore Celere, qui eis ini-
tio praefuit: (b) deinde Flexumines, po-
stea Trossuli, quod Trossulum Tusco-
rum oppidum sine peditum opera expu-
gnarint: postremo Equites, quod equo
publico a Censoribus (c) assignato, colla-
ta-

taque ad id ex publico pecunia, mererent. Siquidem erant & alii, qui cum proprio equo mererent; huic tamen ordini non adscribebantur: qui vero equo publico merebant, in Urbe Senatoribus; qui privato peditibus in bello opponebantur (a). Is autem ordo a paucis initiis, mirum quantum procedentibus temporibus abundavit! Equitum insignis fuit aureus annulus, & angustus clavus, sive tunica clavis purpureis, iisdemque angustis intertextis (b). Eisdemque ordini legibus theatralibus attributi sunt quatuordecim gradus, in quibus sedentes ludos spectarent. Hujus ordinis homines a Censoribus vestigalia, & tributa, certa pecunia quaestoribus urbanis repraesentata, conducebant, quos publicanos appellarunt (d). Ut autem Senatores; ita & equites a Censoribus legebantur: & equites quidem censu sestertium quadringentorum millium: unde Horatius (e): *Si quadringentis sex septem millia desint, Plebs erit.* Senatores autem censu duplo majori, nempe octingentorum millium, si ve scutorum aureorum viginti quatuor millium. (f)

Senatus constabat initio centum patribus, qui ob id C. literam centenarii notam calceis inscribebant (g). Is vero

nu. C. 10.

(a) Sigon. *ibid.*

(b) *Rosina. lib. 5. cap. 33. Sigon. lib. 3. de Judic. cap. 20.*

(c) *Hotom. Antiquit. Rom. lib. 2. cap. 10.*

(d) *Cic. pro Planc. & pro Dom.*

(e) *Epist. 1. ad Mecenas. Sigon. *ibid.**

(f) *Manut. de Sen. Roman. de Orig. Senat.*

III.

De Senatoribus.

(g) *Hotom. Antiquit. 1. 2. nu. C. 10.*

4 DE ORTU, ET PROGRESSU

numerus non fuit diuturnus: Nam *bis a* Romulo Senatum lectum scribit Dionysius; primo ex Albanis centum; deinde ex Sabinis, quos ex foedere in civitatem acceperat, alteros centum. Iterum

(a) *Sigon. lib. 2. c. 2. de antiqu. jur. Civ. Rom.* Tarquinium (a) Priscum alios adiecisse centum: ac praefinitum ab his numerum Tarquinii saevitia, & caedibus fuisse imminutum, post vero expletum a Bruto Consule. Longe aliter Livius, qui lectos quidem a Romulo centum scribit, deinde alios centum a Prisco: Verum Brutum Consulem, ut ordinis robur augeret, adiecisse centum; indeque tres

(b) *Liv. lib. 2. c. 1.* centum numero Senatum constituisse: his verbis: (b) *Deinde quo plus virium in Senatu frequentia etiam ordinis faceret; caedibus regis deminutum patrum numerum, primoribus equestri gradus electis, ad trecentum summam, explevit.*

Atque a Romulo lecti Patres majorum gentium; ab illis adiecti Regibus minorum gentium; adscriptique a Bruto Cos. Patres conscripti dicebantur: quo nomine sequens aetas totum est complexa Senatum. Hunc numerum auctum Sullanis temporibus fuisse Sigonius (c) ex veteribus colligit. Duas enim lectiones Senatorum factas; alteram Sulla & Rufo Cosi. alteram Sulla Dictatore Appianus refert. Ego vero non tam auctum a Sul-

Sulla Senatum arbitror ; quam caedibus imminutum ex bello civili, post ab eo novis lectionibus restitutum. Quem autem numerum praefinierit, non plane constat: certe Ciceronis tempore CCCC. exuperasse colligitur ex epistola quadam Ciceronis ad Atticum: scribit enim Curioni assensisse Senatores XV. ex altera vero parte affuisse CCCC. Caesar vero Dictator, cum omnia ex libidine gereret, ac turpissimis mortalium Senatum aperiret; DM fere Senatorum legit; auctoque supra modum numero, imminuit ordinis dignitatem. Unde Augustus, ut veterem Senatui splendorem redderet, rejectis indignis, numerum decusque restituit pristinum. (a)

(a) *Sueton. in Aug. c. VIII.*

Porro Senatus initio quidem nonnisi patriciis patuit; postea vel a Servio Tullio gratiam plebi ob delatum sibi regnum referenti, vel a Poplicola & Bruto, qui post exactos Reges ex plebeis familiis imminutum Senatorium numerum explevisse dicuntur, Senatus est plebeis patefactus: ut ex equestri potissimum ordine, qui Senatorum seminarium appellabatur, Senatores legerentur, si censum haberent Senatorium: quem censum ampliatum ab Augusto fuisse Svetonius auctor est. Isque census necessarius erat non modo ad adipiscendum, sed ad tuendum

D dum

6 DE ORTU, ET PROGRESSU
dum, & retinendum ordinem: nam si
lapis facultatibus minueretur census, in
equestrem ordinem Senator Censoris
jussu transibat, si censum haberet eque-
strem: si ne huic quidem censui sua bona
sufficerent, ad plebejos descendebat: un-
de plures patriciorum familiae, absumpta
re familiari, modo ad equites; modo ad
plebejos jussu devenere censorio. Nec
omnis aetas aditum ad Senatum habe-
bat: sed cum in Senatum ij maxime legi
consuevissent, qui magistratus urbanos
gesserant, quorum initium ducebatur a
quaestura, cujus legitima aetas erat an-
norum XXVII: hanc antiquitatis studio-
si ad Senatoriam dignitatem arbitran-
tur fuisse praefinitam aetatem. Nec ta-
men qui Magistratus gesserant continuo
Senatores erant: nisi per Censorem lecti
essent dum lustrum conderetur: ac si
censoria lectio defuisset; jus quidem ha-
bebant sententiae in Senatu dicendae;
Senatores tamen minime dicebantur: ne-
que cum in Senatum venerant senten-
tias rogabantur; sed in eas quas princi-
pes dixerant, non voce, sed pedibus con-
cedebant locum mutantes, & transeun-
tes ad eos, quorum sententiam proba-
rent: ideoque Pedarii vocabantur. (a)
Unde veteris edicti formula; *Senatores
quibusque in Senatu sententias dicere*
li.

(a) *Hotom lib.*
2. cap. 10. de
antiqu. Rom.

licet. Mōs erat sane olim ut praetextati Senatorum liberi, simul cum Patre curiam ingrederentur: sed Senatusconsulto fuit sublatus; unique Papirio Praetextato datus aditus ad curiam, praemio repraesentatae in puerili aetate prudentiae, cum matrem, a qua de rebus in Senatu gestis interrogabatur, mendacio elusit: quā fide & praematura sane gravitate meruit, ut nondum assumpta virili toga pro Senatore haberetur: ac ab egregio facinore, quod praetextam adhuc gerens ediderat, praetextati cognomen retineret. Tribunis tantum plebis sine lectione censoria post Atinium plebiscitum tributam fuisse senatoriam dignitatem scimus: Siquidem haec Gellius refert ex Capitone: (a) *Tribunis plebis Senatus habendi jus erat, quanquam Senatores non essent ante Atinium plebiscitum.* Atinium fuisse Sigonius suspicatur Tribunum illum plebis, qui Q. Metellum Macedonicum de Saxo dejici jussit, a quo Censore in legendo Senatu fuerat ipse praeteritus: rogavitque populum, ut Tribuni plebis deinceps Senatores essent; metuens ne iterum a sequentibus Censoribus praeteriretur. Antequam autem census institueretur, Paulus Manutius ex Livianis verbis in oratione Canuleii colligit, Senatores fuisse

8 DE ORTU, ET PROGRESSU

creatos a populo, & aliquo etiam tempore post censuram institutam: siquidem in ea oratione legitur patrum multos fuisse cooptatos, aut lectione Regum, aut jussu populi: cui testimonio aliud longe illustrius accedit ex Cicerone in oratione pro Sext. *Majores, inquit, nostri cum regiam potestatem non tulissent, ita Magistratus annuos creaverunt, ut consilium Senatus Reipublicae proponerent sempiternum: deligerentur autem in id consilium ab universo populo.* Hujus ordinis insigne fuit tunica laticlavis, sive clavis purpureis veluti floribus distincta; qui Senatoria in veste lati erant, angusti vero in equestris ordinis tunica. (a)

(a) *Rofin. Antiq. Rom. lib. 5. cap. 33.*

IV.

De Plebe
rustica, &
urbana.

Reliquus populus nec Senatores, nec equites; verum plebs erat; eaque vel rustica, vel urbana. Rustica cultui agrorum operam dabat. Romulus enim, secundum militarem, rei rusticae curam voluit esse praecipuam: unde priscis temporibus non infimus tantum ordo, sed & Senatores atque patricii, cum a belli administratione vacarent, ac res domi forisque quiescerent, rei rusticae sese dabant: ut Dictatores etiam, & Consules ab aratro accerferentur: id quod de L. Cincinnato, & Quintio Claudio, & de Curio, Fabritio, Regulo, Serrano, Consularibus illis & triumphalibus viris est

est literis traditum. Quique colendis agris operam dabant, ii & magis in militia strenui, & honestiores & graviore erant in civili vita. Praedia vero vel propria quisque colebat; vel de publico assignata. (a)

(a) *Sigon. lib. 2. c. 6. de antiq. jur. civ. Rom.*

Pars alia plebs urbana erat, eaque vel argentariae, ac mercaturae, foenorque vacabat; vel opificiis; vel urbano servitio, & curiae forique ministerio. Unde, praeter artifices & argentarios, & mercatores, erant & tribuni aerarii, qui Asconio, (b) & Varrone auctoribus pecuniam in stipendium militum de aerario Quaestori Proconsulis adnumerabant; quorum memoriam licet ab antiquissima aetate repetere, cum eorum mentio fuerit apud Catonem (c) a Gellio adductum. Hujusque ordinis magnum fuisse numerum ostendit lex Aurelia, quae cum equitibus, & Tribuni aerariis communicata fuere judicia, quae antea penes solos Senatores erant. (d)

V.
De Plebe urbana & Tribuni Aerariis.

(b) *lib. 4. de ling. latin.*

(c) *lib. 7. Magis. Sigon. de antiq. jur. civ. Rom. lib. 1. c. 2.*

VI.

Huic accedebat ordo Scribarum, qui leges, actus, rationesque omnes publicas perscribebant, ac referebant in tabulas. Quod negotium haud parvi sane momenti dabatur viris honestis, quippe futuris custodibus fidei publicae, publicaeque voluntatis conservatoribus. Quam ob causam & apud Graecos hominibus

De Scribis, Aparitoribus, Accensis, Interpretibus, Praeconibus, Viatoribus, Lictoribus.

honestiori loco natis hujuscemodi munus deferebatur. Quamvis Cornelius Nepos in Eumene Scribarum munus in majori apud Graecos honore, quam apud Romanos fuisse scribat. Apparebant autem magistratibus eisque leges & jura subiiciebant. Cum enim qui magistratum inibant, praesertim juvenes, munus plerumque suum ignorarent, cogebantur id a Scriba, quem usus peritum fecerat, cognoscere: ita ut Scribae, qui leges ad manum habebant, essent quodammodo doctores magistratuum: quorum jurisdictio pro consilio & arbitrio Scribarum explicabatur. Hinc cum horum arrogantia nimis exultaret, refedit tan-

(a) *Plutarch.*
in Cat. maj.

dem Catonis opera: (a) qui deprehensam illorum ignorantiam castigavit. Cumque numerus eorum minime esset exiguus, dispersiti fuerunt in decurias: in quibus qui Scriba fieri optabat, locum

(b) *Cic. Cluent.*
Livi. lib. 40.

sibi aliquando emere solebat. (b) Et quoniam jus erat magistratibus Scribas legere;

(c) *Adrian*
Turn. ad vers.
lib. 11. cap 10.

(c) ideo qui a Quaestore legebantur, quaestorii scribae; qui ab Aedili Aedilitii; qui a Praetore Praetorii vocabantur.

(d) *Sigon. an-*
tiqu. jur. civ.
Rom. lib. 2. c. 9.

(d) Extat & apud M. Varronem (e) de Scribis Pontificum mentio: itemque

(e) *lib. 4. de*
ling. latina.

in veteri inscriptione apud Onuphrium: *Agriae Triphosae Vestificae Livius*

Theona ab Epistolis Graec: Scriba a libris

bris Pontificalibus coniugi Sanctissimae B. D. S. M. Erant & Scribae navales, quos Festus ait omnium fuisse gradu minimos, propter pericula quae subibant. Suum quoque locum tenebant apparitores magistratum, & accensi, sic appellati, quod accirent, sive exciperent mandata Consulibus, (a) & vocarent ad comitia centuriata, itemque ad tribunal Praetoris eos quibus erat jus reddendum; vel molestis interpellationibus silentium imponerent. Erant & interpretes, a quibus exterorum sermo populorum ignaris linguarum aperiebatur: item & praecones, qui vel ad hastam in auctionibus stabant, ut oblata pretia significarent; vel in comitiis magistratum, ut populum cogerent ad suffragia, & designatos renunciarent, vel in judiciis & quaestionibus, ut iudices, & reos, & accusatores, & testes accirent, vel subjiciente scriba ferendas leges populo recitabant; vel in concionibus audientiam faciebant. Lictores etiam erant, qui summovendo populo, fontibus caedendis, ac securi ferendis, faciendisque jussum praesto erant Consulibus, Praetoribus, Interregibus, & Dictatoribus: ac lictores a ligando dicti, quod fontibus ad supplicium manus ligarent. His affines viatores, qui jussu magistratum accersebant a via vel aliquod

(a) Varro de
ling. lat. Sig.
lib. 2. cap. 15.
de antiq. jur.
Civ. Rom.

VII.
De Opti-
matibus,
Populari-
bus, No-
bilibus, I-
gnobili-
bus, Ho-
minibus
novis.

nunciabant, atque hinc dicti viatores. Porro cum cives Romani pars bonis & probis se se darent; pars in seditiones, & tumultus ruerent, quorum plerique studiosi erant plebis: Hinc illi optimates dicti sunt; hi populares: quoniam illi cum Senatu faciebant; hi cum seditiosis tribunis plebis, cum alioqui non semper vox popularis in odiosam significatio- nem detorqueretur. Atque haec est ter- tia populi Romani divisio. Rursus cum ii qui magistratus curules gesserant, nem- pe Consulatum, Praeturam, Censuram, AEdilitatem, possent imaginem sui pi- ctam relinquere posteris; contigit ut Ci- vium Romanorum alii majorum imagi- nes haberent; alii tantum suas; alii nul- las: hinc qui majorum imagines haberent nobiles; qui suas homines novi; qui nul- las ignobiles dicebantur. Unde patricii, quibus tantum initio Urbis magistratus & honores, rejecta plebe, patuerunt, olim tantum dicti sunt nobiles; postea etiam plebei: quorum scilicet majores magistratus curules gesserant, atque haec quarta est a dignitate sumpta divisio.

VIII.
De Cen-
soribus.

Universus autem populus describaba- tur, atque in ordines tribuebatur a Censo- ribus: quorum potestas decerpta fuit ex imperio consulari, atque in peculiarem collata magistratum A. V. C. CCCX. (a) quo-

(a) Liv. lib. 4.

quoniam Consules assiduis bellis & gravioribus negotiis occupati censui peragendo minime vacare poterant: unde, annos septendecim census, res civibus maxime salutaris, fuerat intermissus. (a)

(a) Liv. lib. 2.
cap. 43.

Censum autem instituerat Servius Tullius, qui quantum quisque haberet aestimari, civesque Romanos per capita censei jussit: unde postea censores dicti, quod ad eorum censionem, (b) sive arbitrium describebatur populus, & per eos facultates & bona singulorum aestimabantur, atque in censorias tabulas referebantur, ut pro substantiis tributa penderentur: hinc census nomine bona, & fortunæ comprehenduntur. (c)

(b) Varr. lib. 4.
ling. latin.
Fest. lib. 3.

Censores creabantur duo quinto quoque anno. Quo tempore quia civitas a Censoribus lustrabatur, ideo lustris vocabulo quinquennium significatur. Olim quinquennium Magistratus durabat; (d) postea per Mamercum Dictatorem annuus & semestris factus fuit. His non opes modo civium aestimandae, sed & mores regendi committebantur. Ab his vitae singulorum aut laus impertiebatur, aut inurebatur infamia: totaq; Urbs animadversione illorum emendabatur; ut qui censoribus placuisset statum singuli retinerent. Senatorem enim, cujus turpem vitam deprehendissent, Senatu movebant: equi-

(c) Liv. lib. 4.
cap. 8.

tem

(d) Liv. lib. 4.
c. 24. & 9. c. 33.

14 DE ORTU, ET PROGRESSU

tem, adempto equo publico, ad plebejos rejiciebant: plebejos, adempto suffragio, tribu submovebant, ac referebant in Censuram tabulas, ut fierent aerarii, sive ut civis conditionem non nisi pendendo tributo retinerent privati jure suffragii: quod Censuram primi fuerint e municipibus, quibus Romani jus Civitatis concesserint; ut tamen publicis negotiis & honoribus abstinerent, quod tradit Gellius. Ad hujusmodi conditionem ignominiosam a Censuribus redigebantur. His animadversionibus singulorum ordinum maculas, rejectis turpibus, eluebant, judiciumque suum promulgabant cum peractum censum recitarent. Siquidem is Senatu motus, & equo annuloque privatus putabatur, qui a Censuribus fuisset in censum recitatione praeteritus. Qui autem in ea recitatione fuisset ex Senatoribus primo loco nominatus, is Princeps Senatus dicebatur: Qui honos praeterquam consularibus & censoriis habebatur nemini: unde cum alter Censuram virtute ac splendore ceteris Senatoribus anteeret, ab ipso Collega in censum recitatione Princeps Senatus constituebatur. Porro a Censuribus loco motus poterat aliquando pristinum gradum, vel per alios Censuram, vel per judices recuperare; si Censuram animadversio, non tam veris
cri

criminibus, quam turpi fama, saepe alieno livore conflata, niteretur. Contigit enim non raro, ut qui a Censoribus exuti dignitate fuissent, ad censoriam & ipsi dignitatem, repetitis honoribus, pervenirent. (a) Ansmadversionis censoriae causa non solum turpitudine vitae, sed etiam negligentia fuit: quandoquidem in Equitem qui equum macilentum & parum nitidum haberet; aut in eos qui agrum incultum possiderent, ac sordescere sinerent, animadvertiebant. Vectigalia item, & fundi publicanis per Censores in conspectu populi Romani locabantur: item & publica aedificia corrupta, vel neglecta reficienda dabantur; veluti templa, viae, pontes, aquaeductus. Censoris etiam curae suberant precia sacrificiorum, & anseres; qui ob memoriam servati Capitolii de publico, jussu Censorum, alebantur. Neque legum condendarum, aut abrogandarum potestate Censores carebant certis in causis; nempe nuptialibus: iisque negotium datum erat, ne quem in Urbe coelibem esse paterentur. Cum quis in censura decessisset, non modo in locum mortui nemo sufficiebatur; sed & Collega magistratu abibat, omnis causa, cum anno quo Roma capta fuit a Gallis, Censorem mori contigerit. Initio patriciorum tassum

(a) Cicero. pro
Clement. Valer.
Max. l. 2. c. 9.

tum erat magistratus; anno tandem Urbis CDII. plebeis etiam patuit.

IX. Igitur civium ordines per censores De Tribubus Rusticis, & Urbanis. descripti & emendati tribuebantur in triginta & quinque partes, quas vel a conferendo tributo, tribus appellabant; vel quod initio populus trifariam esset

(a) *lib. 2. in Rom.*

divisus a Romulo, cui tribuum institutionem plerique scriptorum (a) Dionysio subscribentes assignant. Tres autem tribus in tres conjectæ fuerunt regiones. Prima tribus fuit Ramnensium a Romulo dicta, in quam Graecanici homines, qui latinos agros incolebant, & Albani, quos Romulus secum duxerat, confluerunt, & Palatinum ac Coelium tenuerunt montes. Altera Tatiensium a Tito Tatiano Sabinorum Rege, quem simul cum suis post confectum bellum Romulus in urbem accepit: eamque tribum in capitolio & quirinali locavit. Postrema Lucerum fuit: cujus nominis certa non fertur origo, cum alii dictam arbitrentur a Lucumone Etrusco; alii a Lucero Ardeate, qui sub Romulo domicilium & fortunas suas Romam transfulerat; alii a Luco, in quem, praeter Sabinos & Albanos, reliquus confluit ex finitimis, & advenis collectus populus; qui loca plana inter palatium & capitolium atque circum forum infederunt: ex quibus de-

in-

inceps tribus aliae sunt derivatae. Verum aucta multitudine civium, Servius Tullius Urbem ampliavit, pomerioque inclusit viminalem, & exquilinum collem, intulitque novam tribuum rationem, & numerum: tributaque Urbe in regiones quatuor, totidem constituit tribus urbanas, quibus e locis Urbis nomen imposuit: eaque nomina fuere suburbana, palatina, exquilina, collina. (a) *(a) Diony. l. 4.*

His adjectae multitudinis rusticae tribus quindecim: quae cum a locis, ut urbanae, nomen traxissent, postea pleraeque exuto priori nomine, ab illustrioribus familiis, quae in singulis locatae tribus erant, alia sibi nomina induerunt. Cumque sub Servio Rege decem & novem essent tribus; sequentibus temporibus, increbescente usque multitudine, lectione censoria novae sunt adjectae, ut ad triginta quinque pervenerint: isque numerus constitit, permanfitq; etiam inter urbanas, & rusticas prisca distinctio: ac sortes in urbanas; in rusticas flos Urbis, & illustriores familiae conjectae fuerunt: propterea quod apud Romanos, secundum militarem, praecipua ex instituto Romuli erat dignitas rei agrariae: (b) *(b) Plin. lib. 18. c. 3. Varr. lib. 2. de re rustica.*

cui nobiliores, & splendidiore operam dabant, relictis opificiis, & officinis penes servos, aut infimam plebem. Nunc tri-

tribuum nomina, eorumque nominum rationem subjiciamus: ac primo loco tribus urbanas quatuor describemus, quibus quatuor urbis regionum nomina haeserunt. Prima igitur Suburana dicta est: nominisque origo subura; quasi sub antiqua Urbe, ut Junius apud Varronem docet. (a) Suberat enim ei loco, qui murus terreus vocabatur. Varro tamen deducit nomen a Pago subcusano: traditque pro C. littera substitutam fuisse B. & pro S. subjectam R. ut in plerisque nominibus Romanorum post pro-

(a) *lib. de ling. lat. pag. 12. Turn. ibid.*

pagatam apud Romanos litteram R. (b) *in Sub. Trib. ibid.*

Secunda Exquilina ab Exquiliis: quas alii ab excubiis Regis dictas putabant; alii quod excultae fuissent a Tullio Rege. Tertia Collina ab duobus collibus viminali, sic dicto, quod ibi vimineta fuerunt; vel ab Jove viminio, cujus ibi erant arae, & quirinali, ubi Quirini fanum. Quarta Palatina a Palatio Monte, cui nomen dedit vel balatus pecorum, ut Varrone teste putabat Naevius; vel Palatini sive Aborigines, qui ex agro Reatino profecti, qui ager Palantium appellabatur, eum Urbis locum tenuerunt. (c)

(c) *Varr. ibid. Turn. ibid. p. 13.*

(d) *Varr. ibid.*

Nunc progrediamur ad rusticas, nempe primo ad quintam: quae dicta fuit Romilia, (d) quod esset sub Roma: cui tribui Onuphrius assignat eam agri par-

partem, quae in Tusca prope Urbis moenia, secundum flumen, ad maris ostia, trans Tiberim, excurrebat. (a) Sequitur sexta Lemonia, a pago Lemonio, qui est in via latina. (b) Septima Pupinia, ex agro Pupinio in Latio, cis Tiberim, ad mare pertinens. (c) Octava Galeria, cuius nominis certam originem nemo veterum prodidit. Sicut nec nonae Polliae, ae decimae Valtinae. Ideoque Sigonius, & Onuphrius ab ignotis nobis locis nomen traxisse putant. Quae sequuntur eae sunt, quas veteri exuto nomine, novum ab illustribus familiis traxisse diximus. Undecima igitur Claudia, ab Appio Claudio, qui eam in tribum se familiamque suam conjecerat. (d) Sicuti duodecima AEmilia a celeberrima AEmilia gente: & decima tertia Cornelia, ab antiquissima gente Cornelia: & decima quarta a Fabiis Fabia. Decima quinta, ab Horatiis Horatia. Decima sexta, a Meneniis Menenia. Decima septima, a Papiis Papiaria. Decima octava, a Sergiis Sergia. Decima nona, a Veturiis Veturia. His adjectae fuerunt, anno V. C. CCLVIII. a Clustumina five Crustumina Tuscorum Urbe, Crustumina tribus vigesima; & vigesima prima, a Veiiis agroque Vejentium Vejentina. Et anno V. C. CCCLXVI, vigesima secunda Stellatina,

(a) *lib. 2. comment. Reip. Rom.*

(b) *Cic. Phil. 9.*

(c) *Valer. Max. lib. 4. cap. 4.*

(d) *Liv. lib. 2. Halicar, lib. 5.*

na, a campo Stellate non eo, qui est in Campania, sed eo, qui ad primum lapidem abest a porta Capena, sic a Tuscis appellato. Vigesima tertia Tromentina, a Tuscorum campo Tromento. Vigesima quarta Sabatina, a lacu Sabate. Vigesima quinta Arniensis, a Tusco flumine Arno, ut Sigonius, & Onuphrius putant. Rursus anno CCCXCV. addita est tribus vigesima sexta Pomptina, ab Agro Pomptino: & vigesima septima Popillia, quae scribitur etiam Poplilia, & Poblilia, & Pulilia: idque nomen Scalliger ad Festum deducit a Popillia foemina; Onuphrius a loco. (a) Anno autem V. C. CDXXI. adjecta est vigesima octava tribus Maecia, a Castro Maecio: & vigesima nona Scaptia, ab Urbe Scaptia. Et anno CDXXXV. tribus trigesima Ufentina, a fluvio Oufente; & trigesima prima Falerina, ab agro Falerno. Accesserunt anno ab V. C. CDLV. trigesima secunda Aniensis, ab amne Aniense: & trigesima tertia Terentina, a loco quodam in campo Martio, cui nomen Terentinum. Et anno DXII. a Sabinorum lacu Velino, Velina tribus trigesima quarta: & trigesima quinta Quirina a Curensibus Sabinis, ut Festus suspicatur. Quamvis autem praeter haec alia supersint tribuum nomina in inscrip-

(a) Liv. lib. 8.

ptio-

ptionibus, & veterum libris; tamen non alias tribus forte designant quam descriptas, quibus plura saepe indita fuere nomina.

Cum populum omnem Romulus in tres, ut diximus, tribus descripsisset, easdem tribus divisit in Curias triginta; ut tribus una decem complecteretur Curias. (a) Harum autem singulis certum constituit numerum, certa que Sacra praescripsit, aedesque destinavit, in quas singulae Curiae ad communia Sacra peragenda, epulasque publicas, summa cum hilaritate, celebranda convenirent: ut his epulis, eaque sacrorum communiōe animorum concōrdia coalesceret. Ad Sacra vero pecuniam attribuit ex aërio: quique tum Sacris, tum aedibus, & singulis Curiis praerant, Curiones appellati. Singulae vero Curiae, vel a Sabinis mulieribus; vel a locis traxere nomen; vel, ut Varro tradidit, a Ducibus, & veteribus, unde populus decesserat, locis. Auctis tribubus, vetus tamen Curiarum numerus est retentus: ac propter multitudinem tantum attributa sunt ampliora loca, ad quae populus e veteribus Curiis angustioribus evocaretur; relictis tantum propter religionem in antiquis locis quatuor Curiis; nempe Foriensi, Rapta, Vellensi, Velitia. Cum autem

X.
De Curia-
is.

(a) Dionys.
lib. 2.

E Cu-

Curiae simul cum tribubus auctae minime fuerint; evenit ut & Curiae Rusticae nullae essent: & qui erant ex municipiis, cum tribus haberent, non tamen Curiarum essent participes. Atque hac ratione populum descripsit Romulus.

XI. Alia est autem a Servio Tullio census auctore orta divisio in sex classes, & centum tres, & nonaginta centurias: atque De Classibus & Centuriis in classibus, & centuriis constituendis non a locis, aut communibus Sacris, (a) sed a censu rationem inivit. Unde in primam classem conjecit, qui centum millia aeris, aut majorem censum haberet: eaque classis obtinebat octoginta peditum centurias; quarum quadraginta juniorum erant, totidem seniorum, & decem, atque octo equitum. Altera continebat centurias decem seniorum; totidem juniorum; & duas fabrum: eratque intra centum usque ad quinque, & septuaginta millium census. Tertia continebat eodem aetatis discrimine peditum centurias itidem viginti, eratque census millium quinquaginta: quarta continebat etiam centurias viginti, additis tubicinum duabus; eratque census quinque, & viginti millium. Quinta continebat triginta peditum centurias aetatis etiam ratione distinctas; quindecim scilicet seniorum, juniorum totidem: eratque unde-

(a) *Sig. lib. 1. cap. 4. de antiqu. jur. Civ. Rom. Dionys. Hist. Rosin. Antiq. lib. 6. cap. 8.*

decim millibus censa. In sextam de-
 mum classem conjecti fuerunt egeni, &
 tenues, nempe proletarii, qui tantum
 propaganda, & alenda prole Rempubli-
 cam juvabant, ideoque dicti proletarii, &
 capite censi; quod propter inopiam ca-
 put tantum, & nomen, non autem bona
 profiterentur in censu: ejusq; classis nulla
 est habita ratio, nullus descriptus, aut de-
 finitus numerus: eaq; pro una centuria
 numerabatur: ita ut centuriae omnes nu-
 merum referrent CXCIII. Prima enim
 classis erat XCVIII. centuriarum, secun-
 da XXII. tertia XX. quarta XXII. quinta
 XXX. Ceterum initio populi divisio per
 classes, & centurias minime communi-
 cabat cum altera divisione facta per tri-
 bus: verum expletis triginta quinque tri-
 bubus, utraq; partitio convenit, & classes,
 atq; centuriae collatae sunt in tribus; ita
 ut populus universus in tribus, tribus au-
 tem singulae in quinq; classes, classis au-
 tem in suas quaeq; centurias tribueretur.

Postremo habuit & plebs Romana (a) XII.
 suam faecem, sordiumque colluviem De Turba
 collectam ex egenis, quos diximus, & forensi.
 proletariis, sine laere, sine tecto, sine se- (a) Sigon. de
 de, vagos, effusos, egestate, vel pravita- ant. jur. Civ.
 te, & desperatione rerum omnium ad tu- Rom. lib. 2. c. 13.
 multus, & flagitia paratissimos, quos tur-
 bam forensam Livius, quod in foro ad
 E 2 captan-

captandos legis Agrariae rumusculos ociosa staret; Cicero urbanam plebem; Horatius, quod non toga, sed tunica tantum ob egestatem uterentur, tunicatum popellum appellavit. Hos, ut mendicitatem eorum levarent, in agros publicos deducebant: hos praedae cupidos, & ob summam miseriam nullam deterio-rem conditionem pertimescentes seditiosi quique, dum turbare, ac miscere vellent omnia, in meliorum fortunas, & opes impellebant, veluti ad hostilem praedam. Produximus jam integrum Reipublicae Romanae corpus, membris etiam potioribus notatis: nunc vim & potestatem ordinum, eorumque partes in rebus gerendis, consiliisque publicis agitandis, condendisque legibus aperiamus. Nec me fallit, minime omnia perpetuo tenuisse, sed mutationibus crebris modo inclinasse multa, modo convaluisse, atque ad plebem modo, modo ad Senatum, & Consules recidisse. Verum nos ea potissimum oratione nostra complectemur, quae maxime fuere diuturna: tempusque illud potissimum spectabimus, quo firmioribus stetit Romana Respublica viribus.

XIII. Regimen igitur ea triplex praeferebat;
De Con- Regium in Consulibus; Aristocraticum
sulibus. in Senatu; populare in Tribunis, & plebe.
Quan-

Quandoquidem Consules speciem praebeant Regiae potestatis, quae nomine sublato maxime in Reipublicae Romanae regimen influebat. Ergo in Consulium auctoritate, dum essent in urbe, urbanae res omnes, & Respublica tota recumbebat. Quippe Consulibus, praeter Tribunos plebis, magistratus suberant omnes: illis introducentibus, legationes Curiam adibant: eorum consiliis oblata negotia expediebantur: eisque referentibus gravior deliberatio ad Senatum reiiciebatur: illis iussa Senatus perficienda committebantur. (a) Quae vero cum populo communicanda fuissent, & per populum transigenda, Consulium erat maturiori consilio antea perpendere, atque examinare, concionesque ad tempus advocare; dimissoque Senatu ad populum decreta Patrum, & Senatus consulta referre; quodque major pars scivisset imperare. Quamvis autem a Coss. provocatio esset ad populum, neque liceret iis injussu populi animadvertere in caput civis Romani: tamen poterant coercere fontes, ac jubere in vincula publica duci. Dum vero ad bellum cum exercitu proficiscentur, rerum omnium summam pro arbitrio administrabant: nam ne bellicis negotiis, unde publica quies pen-

(a) Polyb. lib. 6. Hist. antiqu. lib. 1. cap. de Coss.

debat, aliquid injiceretur morae, visum est liberam administrandi potestatem deferre Consulibus: ne in re trepida inopia consilii se se implicarent. Licebat igitur ijs castrensem omnem disciplinam pro arbitrio regere, tribunos militum creare, delectum habere, de publico aere per Quaestorem, quantum usus ferret, impendere, in castris supplicium sumere, focis quantum visum fuisset imperare. Consules quoque ante praetoram constitutam jus in Urbe dixisse colligitur, ex Livio, Dionysio, Pomponio. (a) Senatores pignoribus captis in Senatum venire cogebantur a Consule, ut Plutarchus, & pluribus locis Cicero tradit. Porro consularis aetas erat annorum quadraginta trium ex lege annaria. (b) Creabantur autem comitiis centuriatis: (c) & cum duodecim fascibus & Lictoribus alternis mensibus incedebant: Sellam habebant curulem, induebanturque toga praetexta: quam capiebant ante Deos penates, primo magistratus die: (d) sceptrumque, sive Scipionem man gerebant eburneum: (e) & ex Urbe ad bellum paludati, votis publicis nuncupatis, proficiscebantur. Magistratum inibant Kalendis Januariis, & aliquando Idibus Martiis; eorumque annum erat imperium. Atque haec sunt

(a) Lib. 3 ff. de
orig. jur. n.

(b) Cicor. pro
Murae: & ep.
lib. 7.

(c) Manur. ad
epist. 1. Cic. lib.
2. verb. Hor-
tensii.

(d) Dionys. lib.

3.
(e) Lipsius in
Not. Varior.
ad Sallust. de
Bello Catil. pag.

23.

regiae potestatis reliquiae, quae post exactos Reges in Coss. coaluere.

Optimatum vero regimen Senatus XIV. exprimebat auctoritas. Etenim ut Diony- De Sena-
sius refert, (a) vetustissima lege Respu- tu, & ejus
blica omnis in Senatus erat potestate; potestate.
praeter magistratum creationem, le- (a) lib. 2.
gum lationem, & belli pacisq; arbitrium.

(b) Quo tempore Livius tradit populi (b) Vid. Zamo.
jussa minime fuisse firma, nisi patrum ac- hoc est Sigoni-
cessisset auctoritas. Quae post populi se- um de Senat.
cessionem sacratis legibus adeo fuit exte- lib. 2. pag. 171.
nuata; ut cum antea populus auctoritate
Senatus regeretur; postea populi jussu
Senatus confirmaretur auctoritas. Quae
autem Senatus, constituta Republica, po-
puli jussu ad curam suam revocasset, ea.

ex (c) Polybio promta breviter expone- (c) lib. 6.
mus. Aerarium & pecunia publica Se-
natus arbitrio dispensabatur. Quaesto-
res enim, nisi Consul imperasset, mini-
me poterant vel ad minimos sumtus
pecuniam publicam delibare injussu Se-
natus. Controversias praeterea in Ita-
lia suscitatas, si publica essent objurga-
tione, aut gravi decreto componendae,
Senatus ad se trahebat. Hinc in veteri
tabula aenea in Liguria inventa legi-
mus, missos a Senatu arbitros finium re-
gundorum inter Genuates, & Veturios
esse; reque cognita Romam venire jus-

(a) Apud Zamoro: de Senat. Rom. lib. 2. pag. 176. *fos* sententiam ex S. C. dicturos. (a) Ad bellum etiam indicendum, aliudve quid grave negotium administrandum, Legatos Senatus mittebat, & opes atq; subsidia indigentibus populis decernebat. Quomodo exterarum legationes essent excipiendae, aut dimittendae; quidve postulatis respondendum, Senatus providebat; ut absentibus Consulibus, tota videretur a Senatu sustentari Respublica. Consulibus etiam frumentum, & vestes, & pecunia ad militum stipendia sufficiebantur; & numerus militum explebatur, & statuebatur jussu Senatus: cujus erat confecto anno, vel prorogare imperium, vel alteri demandare provinciam. Quam Senatus dominationem ut fringeret Tiberius Gracchus tulit, ne quem plus anno provinciam consularem tenere Senatus pateretur. (b) Verum non tam imminutam hac in re, quam ampliatam Senatus potestatem a Gracchis apparebit: si illud animadvertemus, lege Sempronia (de qua Cicero pro domo sua) a Cajo Graccho latum fuisse, ut provinciae quotannis quidem, sed per Senatum decernerentur; utque nemini intercedere liceret. (c) Res ab Imperatoribus gestas Senatus testimonio suo extollere poterat, aut extenuare, vel, si visum esset, pecuniam ad triumphum ex aerario pro-

(b) Zamosth. lib. 2. de Senat. pag. 185.

(c) Cic. lib. 1. ep. 7. verb. lege Sempronia. ubi Manut.

promere: unde tum urbanae res, tum quodam modo militares Senatui suberant: nisi tribuniciis intercessionibus res devolveretur ad populum. (a) In eo ve-

(a) Zamo. de potest. Sen. lib. 2. pag. 174.

ro Senatus potestas excelebat maxime, quod in trepidis rebus, atque turbatis infinitam potestatem Coss. Reipublicae administrandae permittebat, gravissimo illo, ac tristi Senatus consulto, quod extremum & ultimum Caesar appellat: (b)

(b) lib. 1. de Bell. Civ.

Dent operam Consules, ne quid Respublica detrimenti capiat. Quae verba summum, & latissimum in Consules imperium transferebant: ut suo jure possent exercitum parare, bellum gerere, coercere quoquo modo patres, atque populum: quarum rerum sine hoc S. C. jus minime Consulibus fuisse injussu populi (c) Sallustius docet. Senatus voluntas Senatusconsultis continebatur: quorum conficiendorum rationem breviter explicabimus.

(c) in bello Carilin.

XV.

De Senatusconsulto, & loco habendi Senatatus.

Igitur veteres, qua erant religione, atque honestate, ut aberrantes animi praesentia numinis ad saniolem sententiam ducerentur, Senatum in loco Sacro, auspiciisque dicato cogere consueverunt. Romulus in templum Vulcani extra Urbem Senatum vocabat: Hostilius Rex Hostiliam Curiam Senatui habendo destinavit. Pulsis Regibus, modo in tem-

pla, veluti Jovis, Apollinis, Martis, Bellonae, Castoris, Concordiae, Virtutis, Fidei, modo in Curias, Hostiliam, Pompejam, Juliam, (in quibus ejus rei gratia fuere templa (a) per augures constituta) consultandi causa Senatores convenisse in veterum libris observamus. Audiendis autem legationibus, ne status Urbis exteris pateret, locus extra muros erat constitutus, in aede Bellonae: quo conveniebant etiam cum quis audiendus erat, qui cum imperio esset: cui, nisi deposito imperio, Urbem intrare minime licebat. Si quod vero portentum nunciaretur, sub Dio consultabant: quia religio erat Senatuum sub tectis habere. Nicostratus, cujus liber, quem de Senatu scripserat, injuria temporum intercidit, referente Festo (b), tria olim fuisse Senacula tradidit, unum ubi postea aedes Concordiae fuit; alterum ad portam Capenam; tertium in aede Bellonae. (c) Senacula autem erant in templis, aut curiis loca auspiciis dicata, in quibus Senatores confidebant.

(a) *Geil. lib.*
14. c. 7.

(b) *Verbo Senacula.*

(c) *Festus.*

XVI. Senatui autem habendo statuta erant De tempore praefinitaque tempora, nempe Kalendaribus, Nonis, Idibus, exemptis diebus comitialibus, in quibus cum populo agebatur: quo tempore per legem Pupiam non licebat haberi Senatuum

tum: (a) ne patres a suffragiis ferendis avocarentur. At mense Februario toto Senatus postulatis Provincialium, & Legationibus audiendis cogebatur lege Gabinia.

(a) Cic. lib. 1. Epist. ad Lentul. & ad Quintum Fratrem.

(b) Et cum Senatores statis temporibus conveniebant, legitimus Senatus dicebatur. Indictus autem, cum extra ordinem, ac praeter constituta tempora, in re trepida, ad grave aliquod negotium explicandum, a majori magistratu Senatus indicebatur. Unde inter legitimum, & indictum Senatum est orta distinctio: quae legitur apud Capitolinum in Gordiano.

(b) Cic. lib. 2. ad Quintum Fratrem.

Vocabatur autem Senatus a majori magistratu, qui esset in Urbe, nempe a Dictatore, quando in magno Reipublicae discrimine creabatur; vel ab eo Consule, penes quem fasces essent illo mense. Consulibus autem absentibus, a Praetore; qui secundum Consulem potiore obtinebat in Urbe locum: ita ut in Consulibus locum eo absente succederet, eademque ratione, dum rebus praecessent decem viri, vel tribuni militares, vel Interreges, vel Triumviri Reipublicae constituendae causa creati, per hos haberi Senatum oportebat. (d) Quae Gellius ex Varrone rettulit. Illud quaesitum quoque scripserat Varro, an majoribus magistratibus absentibus, atque etiam

(c) Horum. de Antiq. lib. 1. de Senat. c. 5.

XVII. De vocando Senatu.

pra-

(d) Lib. 14. cap. 7.

praetore, jus hoc devolveretur ad Praefectum Urbi: qui proximum a Praetore potestatis gradum obtinebat, Senator tamen non erat? Et a Praefecto Urbi Tuberonem, & Capitonem (a) contra Mucium stetit legimus: cum & Tribunis plebis ante Atinium plebiscitum, quo Senatores facti sunt, Senatum habendi jus fuisset.

(a) *Gell. lib. 14. cap. 8.*

XVIII. Porro qui Senatum habebat, is jure De jure suo referebat: ac si detrectaret, eas parreferendi, tes Tribunus plebis suscipiebat: (b) cui sententi- & jus erat, aut addere quod visum erat asque ro- relationi Consulis; aut eam persequi, aut gandi. novam exordiri. Sententiam autem ro- gabantur ante comitia quidem Princeps Senatus, post comitia vero Coss. designati; & eorum is, qui prior fuerat renuntiatus: Secundum hos, ij qui Consulibus rogantibus viderentur: Modo ne gradus Magistratum negligenter, ac ne Praetorium Consulari; Aedilitium Praetorio; Tribunitium Aedilitio praeferrent. Atque is est rogandi ordo constantior, ceterum hac in re in Senatu variatum fuisse, pluribus ex veterum testimoniis comprobatur (c) Paulus Manutius: Et si Coss. designatorum, Consularium, & Magistratum, ex ordine ante omnes habitam plerumque rationem fuisse non ambigitur. Moris autem erat, ut quem

(b) *Cic. orat. pro Sext. & in epist. ad Planc. lib. 2. ep. 1. ad 2. frat. & epist. 2. lib. 1. ad Lent.*

(c) *De Sen. Rom. c. de ord. rog. sent.*

or-

ordinem (a) rogandi Consul initio Magistratus instituisse, cum toto anno teneret: unde novum fuit in C. Caesare, ut cum consuevisset a Crasso initium rogandi facere; post junctam affinitatem, honorem hunc transfulerit in Pompejum: quod Suetonius tradit, quem locum sic accipio, ut e Consularibus Crassum, & Pompejum primos post Coss. designatos rogatos censeam a Caesare. Alioqui falsum esset, quod ex Agellio, & Cicerone colligitur; nimirum Coss. designatos primo loco rogatos fuisse sententiam. In quo Suetonii loco explicando mire se se versat Princeps Romanae antiquitatis (b) Man-
nilius.

(a) Sueton. in
Jul. Caes. cap.
21.

(b) De sen.
Rom. c. eod. ut.

sup.

XIX.

Post rogationem a Consule, aut alio ex majoribus magistratibus factam, sententiam dicebant stantes, ea libertate, ut non modo sermones interponere possent alienos; sed & novos instituire, atque ad vesperam producere: ita ut cum non liceret, neque ante ortum Solis, neque sub occasum Senatusconsultum condere, (c) qui moram negotiis vellent injicere, diem dicendo eximerent: quod saepe Marcus Cato contra deteriores, & Pub. Clodius adversus meliores fecisse feruntur, dicebantque sententiam suo quisque loco. Se-
den-

De dicen-
da senten-
tia, & S. C.
per disces-
sionem.

(c) Cic. Phil. 3.

dendi autem is erat ordo, ut primi sederent Consules, Praetores, & proximi Praetoribus Censores, quibus Mantius ex auctoritate Messalae in libris, quos scripserat de auspiciis, secundum tribuit a Praetore locum. Post hoc, qui minores magistratus gererent Aediles curules, Aediles plebis, Quaestores, atque infra hos forsitan Tribuni plebis: quia vere magistratus non erat; quamvis nihil adhuc certi compererim: Deinceps qui defuncti erant magistratibus pro dignitatis gradu, nempe Consulares, Praetorii, Aedilitii, Quaestorii, cumque his etiam ij, qui magistratus minime gesserant; sed vel designatum, vel magistratu functum accusassent, nocentemque probassent: qui accusationis praemio, in designati locum, & dignitatem succedebant. Si Senator plures res, diversaque capita una sententia complecteretur; tum ab eo postulabatur, ut divideret sententiam, ac de singulis rebus seorsum referret. (a) Neq; ei, qui divisionem postulabat oratione longa erat utendum, aut consurgendum: (b) satisque erat, si imperasset *divide*. Dictam autem sententiam Consulis erat pronunciare, ut in quam vellent partem Senatores discederent, quo S. C. fieret; eaque in Senatu Consulis erat auctoritas, ut liceret ei di-

(a) Paedian.
in Miloniana.

(b) Plin. ep. ad
Ariston. lib. 8.

dictas sententias vel pronunciare, vel si contra rem suam venirent, suppressere, ne in eas S. C. fieret. Hinc Caesar libro primo de bello civili scribit: *Lentulus Consul sententiam Calidii pronunciaturum se omnino negavit.* Sententiam vero hac exordiri consuevit formula: *Quod verba facta sunt de literis:* hac autem concludere, *de ea ita censeo*, ex Ciceronis Philippicis, ubi plura extant exempla, colligitur. Ubi Consul sententiam pronuntiasset, ut probantium, vel reiicientium iudicia cognosceret, Senatum dispartiebat his verbis: *Qui hoc sentitis illuc transite: qui alia omnia in hanc partem.* Nam omnis causa refugiebant pronunciare *contrarium*: unde id per hanc formulam *in alia omnia* exprimebant. Itaque Senatores mutabant locum, & eo concedebant, ubi recitata erat sententia, quam quisque comprobabat. Similem in suffragiis ferendis discessionem in Lacedaemonum Republica primus instituit (a) Sthenclaidas Ephorus; cum antea sententiam suam voce significarent. In eam autem sententiam S. C. condebatur, in quam frequentior numerus Senatorum discesserat. Et si de re leviore momenti, aut minime dubia Consul referret; ne tempus in exquirendis sententiis duceretur, jussu Con-

(a) Thucyd.
lib. 1.

Consulis in eam, quam ille pronuncias-
set sententiam, tacite discedebant: idque
vocabatur S. C. per discessionem. Quam-
vis enim ad omne S. C. discessio fieret:
tamen si singularum sententiarum reci-
tatio discessionem non praecessisset, di-
scriminis gratia S. C. per discessionem
appellabatur: quod scilicet non ore, sed
pedibus tantum sententia ferretur, iisque
iudicium animi significaretur. Ex quibus
conficitur Tiberonem, qui omnia S. C.
per discessionem fieri dixerat, minime
cum Varrone pugnare, qui alia S. C. per
relationem, alia per discessionem fieri
animadverterat; quod scilicet in aliqui-
bus interveniebat discessio, & recitatio:
in aliis vero, recitatione ommissa, sola di-
scessio.

XX. De numero Senatorum ad S. C. fa-
ciendum necessario, nisi augurari veli-
mus, nihil ex veteribus libris comper-
tum nobis est, quod certo ausimus con-
firmare. (a) Sane scribit Dio, Augustum,
cum videret minus frequentes esse Se-
natores, statuisse, ut ne S. C. fierent mi-
nori Senatorum numero, quam quadrin-
gentorum: cum neque antea rata essent
S. C. quibus minimum quadringenti Se-
natores non adfuissent. Verum Pruden-
tius trecentos tantum iudicat justum
fuisse numerum. *Hic consulta Patrum
con.*

(a) Lib. 54. in
fina

consistere conscriptorum, Non aliter licitum prisco sub tempore, quam si Tercentum sensisse Senes legerentur in unum.

At hic locus magis ad numerum sententiarum, quam ad numerum Senatorum pertinere videtur. Certum vero numerum fuisse ad S. C. necessarium inde colligitur, quod mos erat, ut quivis Senator, qui S. C. impedire vellet, dicere Consuli posset (a) *Numerata Senatum.*

(a) *Hotm. antiq. lib. de Senat. 1. cap. 7.*

Discessione facta S. C. scribebatur expresso nomine illius, in ejus sententiam fiebat, expositaque summatim re, de qua fuerat consultatum: ut ex veterum Scriptorum superstitionibus exemplis. (b) *Quod M. Marcellus Cos. verba fecit de Provinciis: vel Marcus Pomponius consuluit: vel: Quod verba facta sunt de Philosophis, & Rhetoribus.*

XXI.
De con-
scribendo
Senatus-
consulto.

(c) *Hotm. de Senat. lib. 1. cap. 8.*

Scribendo aderant non omnes qui probassent, sed ij, qui majorem sententiae recipiendae operam navassent. Formula enim quaedam S. C. quae extat in epistola Coelii ad Ciceronem, ostendit scribendo paucos affuisse, cum plures consensissent. (c) Addebatur & T. litera,

(c) *Hotm. de Sen. l. 1. c. 9. Manus. de Sen. Rom. cap. ult.*

qua significaretur idem & Tribunos plebis censuisse: sive non esse intercessum; ideoque S. C. firmum esse. Eorum qui aderant nomina S. C. adscribebantur, dicebanturque auctoritates per-

F scriptae;

scriptae: quia clarorum virorum nomina perscripta magnam S. C. tribuerent auctoritatem.

XXII. Scriptum S. C. initio quidem deferre-
De adser- batur in aedem Cereris; postea vero in-
vando S. aerarium, ubi leges, & pretiosissima
C. quaeque Urbis asservabantur: neque

(a) *Sueton. in
August.*

ante ratum erat, quam in aerario con-
deretur. (a) Qui mos asservandi S. C.

fuit institutus ab Horatio Valerioque
Coss. qui S. C. in aedem Cereris defer-
ri iusserunt: ne deinceps arbitrio Con-
sulum, ut antea, corrumpentur, aut
subducerentur. Scribendis S. C. ope-

ram dabant scribae: nisi quid S. C. ines-
set, quod vulgari minime conveniret: id
enim tum Senatoris manu scribebatur,

(b) *Hotm. de
Sen. lib. 1. c. 9.*

exclusis etiam pedariis, quod tacitum
S. C. fuit appellatum, ut tradit (b) Ca-
pitolinus.

XXIII. Senatusconsultis conficiendis impe-
De impe- dimento erant intercessiones eorum,
dimento qui vel eadem essent potestate, qua ij
S. C. five qui S. C. facere vellent; vel majore:
de inter- unde Consul Consuli; Praetor Praetori;
cessione ac denique Tribuni plebis, pro potesta-
Tribun. te sibi sacrata lege tributa, quamvis ex

minoribus essent magistratibus, obsiste-
re poterant omnibus edita voce *Veto*:
ita ut vel ab uno Tribunorum, quamvis
ceteri consentirent, S. C. impediretur,

ac

ac tum Senatus voluntas perscripta cum nominibus eorum, qui intervenirent, Senatus auctoritas, ad comprobendam Senatus voluntatem, dicebatur; resque rejiciebatur ad populum, cujus erat, vel Tribunorum intercessionem, vel Senatus auctoritatem comprobare. Quod si Senatus cum populo conveniret; tum leges ex S. C. condebantur: cujusmodi non paucas licet invenire. (a) Nectamen si qui temere intercederent, id eis erat impune: cum enim intercessio in rem non esset publicam; aut remittere cogebantur eam; aut poenam aliquando subire. (b) Scribit enim Caesar, in Senatu de Tribunis plebis gravissime fuisse decretum. Ceterum cum ante Atinium plebiscitum Tribunis plebis, qui a Censoribus lecti non essent, minime Curiam ingredi liceret: solebant Tribuni ante valvas Curiae positos subselliis decreta patrum examinare, quod Valerius tradit. (c) In cujus explicatione loci mire se torquet Paullus Manutius: cum si retulisset mentem ad Atiniam legem, ante quam legem Tribunus plebis sine lectione censoria Senator non erat; explicare se facile potuisset.

(a) *Manut. ib.*

(b) *Cic. ad Att. lib. 2. Caesar de bello civil. lib. 10.*

(c) *Lib. 8.*

Si qua vero de re privata S. C. con- scriberetur, saepe Senatus decretum De Sena- appellabatur: cum id quo publica nego- tus decre-

40 DE ORTU, ET PROGRESSU
tia comprehendebantur, nunquam de-
cretum, sed S. C. diceretur. Sunt qui
putarint caput aliquod S. C. appellari
decretum, quam sententiam (a) Aelio
Gallo Festus assignat.

(a) *Manur. de
Sen. c. vult.*

XXV. Factum S. C. recitabatur, ac postea
De dimittebatur Senatus his formulis, *P. C.*
tendo Se- *nemo vos tenet: vel; Nihil vos moror*
natu. *P. C.* tandem impetrata concione S. C.
populo exhibebatur, ut populi consen-
su Senatus voluntas comprobaretur. Si
quidem vix ulla de re Senatus decerne-
re poterat adversus populi voluntatem.
Et cum initio nulla de re liceret ad po-
pulum ferri, nisi ex S. C. consequenti-
bus temporibus per tribunitias seditio-
nes, & diuturnas inter plebem, & Sena-
tum conflictationes, res eo deducta est,
ut S. C. nonnisi adiuncta lege consiste-
ret.

XXVI. Nunc, ut rerum ordo fert, ad ratio-
De ratio- nem ferendae legis, agendique cum po-
ne feren- pulo progrediamur. Haec enim
dae legis. quantum suscepti operis ratio fert, cum
Consulum, tum Senatus in administran-
da Republica, condendoque jure, pote-
statem proposuimus: modo quae multi-
tudini partes in rebus gerendis relictae
fuerint, aperiamus.

XXVII. Cum Consulibus in bello gerendo, re-
De Tribu- gendaque Republica summum fuerit ar-
no plebis. bi-

bitrium : tamen nisi Senatus voluntas conatum Consulis adjuvaret, consularis auctoritas pene jacebat : quia Senatus voluntate frumentum, vestis, & stipendia ad alendum exercitum sufficiebantur : & , ut diximus, ejus in arbitrio positum erat decernere bellum, & anno jam exeunte aut prorogare imperium, aut alteri provinciam demandare. At cum Senatus aliena Populi voluntate nihil constituere de rebus gravioribus posset, & intercessione tribunitia S. C. vis infringeretur, ac res rejiceretur ad Populum : hinc licet intelligere summum rerum arbitrium in Populo constituisse, ac omne imperium, quamvis distractum in plures, refluere tamen ad Populum, tanquam ad caput sedemque suam. In publicis enim rebus auctoritas erat Senatus ; potestas tamen, & majestas erat penes Populum. Itaque Populi praecipuum erat non jubere modo, & confirmare ; sed abrogare leges, aut emendare, decretaque Senatus munire, vel tollere. Arbiter etiam Populus erat fortunarum, & capitis, poenaeque, ac proemii dispensator : cum honores, & magistratus jussu Populi deferrentur, ejusque judicio, aut multa irrogaretur gravior ; aut de capite Civis Romani decerneretur. Quam Populi potestatem praeferebat Tribunus

plebis, qui velut imago erat popularis auctoritatis, communisque voluntatis administer, Dux & tutela Civium, arx & praesidium libertatis. Hic specie quidem, & nomine vix magistratus erat, immo ne magistratus quidem proprie: cum & Solla curili, & jurisdictione careret, & non ad jus reddendum, sed ad arcendam injuriam fuerit institutus: re tamen & auctoritate magistratus erat summus, quia intercedendo, & vetando, ac Senatus, Consulisque conatibus obstitendo arbitrio suo cursum consiliorum interrompebat, atque interponendo sese rescindebat acta Senatus, plusque quodammodo hic vetando poterat, quam Consul imperando. (a) Et quoniam Sacrosanctus erat, legeque Horatia latum fuerat, ut qui eum violasset illius caput Jovi esset Sacrum, familiaque liberi liberaeque ad aedem Cereris venum irent: ideo tuto manus poterat in magistratus injicere, atque ipsum etiam Censorem, immo & Consulem in vincula ducere. Metellum enim Consulem a L. Flavio, & Censorem Appium a P. Sempronio Tribunis plebis in carcerem ductos ex Dione, (b) ac Livio (c) didicimus. Unde vocationem quidem non habebat, quod jurisdictione careret; habebat tamen praehensionem, & viatorem. Crea-
ti

(a) Diony. l. 6.
Liv. lib. 3.

(b) Lib. 37.
(c) Lib. 9.

ti sunt initio quinque anno ab V. C. CCLX. postquam plebs oppressa aere alieno, vexataque injuriis patrum, qui jure creditorum plebejos sibi nexos in servitutem adigebant, secessisset trans

Anienem in Sacrum montem: (a) unde & leges ibi de constituenda tribunitia potestate conditae Sacratae leges sunt nuncupatae. Festus vero sacratas fuisse leges dictas scribit, quia sancitum iis esset, ut qui Tribunos plebis violaret Jovi esset Sacer. Idemque censet Sacum montem dictum, quod eum plebs cum discederet Jovi consecravisset. (b) Tulit autem eo anno

(a) Liv. lib. 2. c. 33. Onufr. in Urb. Rom. p. 153.

L. Junius Tribunus plebis primus creatus, & Cassius, atque Cominius Consules, ut plebi sui essent magistratus Sacrosancti, quibus auxilii latio adversus Consules esset; neve cui patrum capere eum magistratum liceret. Adjectum est etiam in Aventino foedere, altera nempe secessione ob Appii Claudii libidinem, concitante Virginio, facta in Aventinum; uti Tribuni plebis magistratu, exacto anno, abeuntes totidem alios in sequentem annum designarent; si neglexissent, confestim vivi flammis injicerentur; si quae in designando inter eos esset orta dissensio, potestas prorogaretur, dum alios crearent. Lex vero

(b) Hotm. antiq. lib. de Magistr. c. de Tribun. Idem in legibus cap. Sacrata Junia. Liv. lib. 3. Dionys. lib. 6. Gell. l. 13. c. 13. Diodor. lib. 12.

44 DE ORTU, ET PROGRESSU

Icilia, quam tulit Sp. Icilius Tribunus plebis, vetuit ne quis Tribuno ad populum concionanti contradiceret, neve eum interpellaret. (a) Lata est & Duillia lex, ut qui plebem sine Tribunis reliquisset, quive magistratum sine provocatione creasset, tergo & capite puniretur. Auctus etiam est Tribunorum numerus, ut decem jam essent, & quoniam non ad agendum, sed ad resistendum haec potestas fuit instituta: (b) ideo plus unius intercessio pollebat, quam consensus ceterorum. Sollemnis autem intercessionis formula erat vox illa celebris *veto*. (c) Et quo praesens omni tempore omnibus esset tribunitiae potestatis auxilium, ejus domus ne noctu quidem claudebatur: neque poterat Tribunus integrum diem Urbe abesse; nisi Latinis feriis, ut ad eum adversus injurias periculum semper, & unicuique pateret, tanquam ad portum periclitantium, & aram salutis, atque anchoram publicae securitatis. Quo pacto Principes, quo se publico praesidio, ac totius ferme populi auctoritate munirent, tribunitiam sibi potestatem arripuerunt: itaque non armis solum, sed vi ac jure populari exorientis imperii radices perpetuo confirmarunt. Dictatore creato, cum omnes Magistratus cessarent, hic tamen unus per-

(a) *Diony. lib. 7. Liv. lib. 3.*

(b) *Plutarch. in Caton. uti-
con.*

(c) *Plut. probl. 8. Halicarnas. lib. 8. Gell. lib. 8. cap. 2. Macrobr. lib. 4. Saturn. c. 3. Vide quae diligenter Cujacius ad l. 2. ff. de verb. signif. sive l. 1. Pauli ad edictum.*

permanebat. Considerat sane sub Syl-
la Tribunorum plebis potestas, interce-
dendi facultate sublata: sed eam demum
restituit Cn. Pompejus. Ita vero magi-
stratus hic popularis erat, ut a plebeis
avelli nunquam potuerit, & transferri
ad Patricios: nemoque nisi plebejus
creari poterat: cum ad alios omnes
promiscue plebei, ac Patricii vocaren-
tur.

Nunc quomodo plebs, & populus
duce, ac vindice Tribuno majestatem, ac
potestatem suam ad leges condendas
conferret, explicabimus. Senatores qui-
dem in curiam, ut diximus, ac plebei
evocabantur in campum, comitium, &
forum. Cumque pars populi conveni-
ret, consilium; cum autem populus coi-
ret universus, comitia dicebantur: ac
centuriata comitia in campo Martio; cu-
riata in Comitio, quod erat foro adjun-
ctum, immo & ipsum pars aliqua fori,
cujus initium a Palatii porta; (a) tribu-
ta vero habebantur vel in campo, vel in
Comitio, vel aliquando in Capitolio, vel
in pratis vicoque Flaminiis. Nihil enim
referebat extra ne, an intra pomoerium
cogerentur: cum alia comitia summa re-
ligione certis essent locis alligata. (b)
Cum vero consilia populi, & iudicia,
conventusque iudicum celebrabantur

XXVIII.
DeComi-
tiis.

(a) *Marlian.*
lib. 3. cap. 17.
& 2. epit. Top-
pograph. Ur-
bin.

(b) *Poller. Hist.*
for. Rom.

comitiis centuriatis; ratio suffragiorum non ex singulis hominibus iniebatur, sed ex singulis centuriis; ut quod plures centuriae populi scivissent, id ratum iustumque esset: sicuti & in curiatis, quod plures curiae; & in tributis, quod plures tribus comprobassent, id erat firmum. Comitiorum omnium curiata sunt antiquissima, quippe quibus imperii fundamenta jacta sunt, & a priscis Regibus ante Servium Tullium, qui comitia centuriata, & centurias instituit, iustae leges, creati magistratus, bellum & pax constituta, summaque Reipublicae administrata: ita ut sequentibus temporibus, in quibus curiata comitia obsoleverunt, ac tantum religionis causa perstiterunt, quod iis major inesset sacrorum, & auspicioꝝ auctoritas: tamen aliis in rebus, ad speciem saltem, retenta fuerint: ut cum summum magistratibus imperium centuriatis obtigisset comitiis; tum demum pleno, atque optimo jure datum esset, si lex accessisset curiata: quae non quidem veris, sed per triginta lictores triginta curias referentes, adumbratis comitiis ferebatur: ita ut binis comitiis de majoribus Reipublicae negotiis cum Populo disceptaretur: quorum priora, nempe centuriata vera erant: posteriora, nempe curiata in

in speciem usurpabantur. Quam vetusti moris notitiam optimis sane conjecturis elicit Nicolaus Gruchius ex M. Tullii locis, (a) quibus in eandem sententiam & Hotmanus fuit adductus. Qua de re acriter inter Gruchium, & Sigonium dimicatur. Atque ut concludamus breviter, magistratibus majoribus, qui centuriatis; minoribus, qui tributis comitiis creabantur; potestas accedebat plenior ex curiatis in speciem usurpatis, tanquam ex solennitate majori, atque umbra quadam veteris majestatis. Tributis comitiis non solum Urbani magistratus, minores scilicet, sed & Provinciales creabantur omnes, & Pontifices Maximi, Augures, Foeciales, Septemviri epulonum, & quindecim viri Sacris faciundis: atque in horum Sacerdotum creatione tribus ad suffragium vocabantur: cum alii Sacerdotes a suis Collegis cooptarentur. (b) Iisdem comitiis ferebantur & plebiscita, quae ad solam plebem pertinebant ante legem Hortensiam, (c) qua sedatis discordiis, juris discrimen inter patricos, & plebejos fuit omnino sublatum. Cum enim prius plebiscitis, sive rogationibus tribunitiis a plebe tributis comitiis adprobatis, plebs sola teneretur; Q. Hortensius Dictator tulit, ut deinceps iis etiam Patriciis obli-

(a) Cic. de leg. agrar. 2. Hotm. lib. 3. cap. 12. Antiq. Rom. de Comit.

(b) Hot. Antiq. lib. 3. c. 12.

(c) An Hortensiam vide DD. ad l. 2. ff. de orig. jur.

(a) *Manut. de legibus pag. 864. post Ro. finum.*

obligarentur, indeque inter leges, & plebiscita discrimen evanuit (a). Cum autem Tribuni plebis legem tributis comitiis ferrent, jus evocandi ad suffragium Patricios non habebant; liberum tamen erat Patribus suffragium inire. Summa vero vis comitiorum, & potestas, atque majestas Populi Romani collata potissimum est in centuriata comitia, in quibus ferebantur eae rogationes, quae proprie dictae sunt leges, quaeque plerumque vel ex S. C., vel Patribus auctoribus, a majori magistratu rogabantur.

(b) *Paul. Manut. de leg. p. 860.*

(b) Q. enim Publilius Philo Dictator tulerat, ut legum centuriatis comitiis ferendarum ante suffra-

(c) *Liv. lib. 8. cap. 12.*

gia Populi Patres auctores fierent. (c) Unde jussa totius Populi, quae proprie leges dicebantur, his sunt edita comitiis. Stante igitur Republica Romana juris divisio commode duci potest a Senatu, Plebe, & Populo. E Senatu autem prodire S. C. E tributis comitiis, quae plebs cum suo Tribuno celebrabat, plebiscita: ex universis tandem Populi suffragiis in comitiis centuriatis, auctoritate plerumque Senatus praecunte, leges extiterunt. Centuriatis autem comitiis majores ma-

(d) *Gell. lib. 13. cap. 14.*

gistratus, nempe quorum majora, seu rata magis erant auspicia, creabantur (d) ut Coss. Praet. Cens., inque iisdem exercebantur

cebantur judicia perduellionis *(a)* quod crimen erat hostium patriae. Porro Comitia centuriata legum rogandarum causa solis *(b)* Coss. Dictatoribus, Praetoribus, Interregibus habere jus erat, praemisso edicto, ut Populo innotesceret ad quam diem in campum Martium convenire deberent: *(c)* ad quam ab edicti die trinundum intercedebat, sive tres nundinae. Nundinae autem erant nono quoque die, quo Cives in re rustica occupati ab agris negotiorum causa confluebant in Urbem. Hinc ille comitiis dictus erat dies, quo teneri plebs in Urbe poterat, & interim, interjecto tempore, de lege deliberarent inter se. Quoniam autem ipso nundinarum die haberi comitia non licebat, protraherentur in sequentem. Nundinas enim Jovis fuisse ferias aliqui putarunt: unde Julius Caesar scripserat eo die cum populo agi nefas esse. *(d)* Eadem dierum ratio & in plebiscitis observabatur.

(a) Valer. Max lib. 6. cap. 5. Liv. l. 6. Cic. pro Sext. Sigon. lib. 3. de Judic. Rom. cap. 5.
(b) Rosin. eod. lib. de com. c.
(c) Cic. pro domo sua.
(d) Macrob. Saturn. lib. 1. c. 16.

Interea laturus legem, sive Tribunus plebis esset, sive magistratus major, eam cum prudentibus, ac necessariis suis communicabat: ne civium offensionem incurreret, neve novam legem contra morem majorum proponeret. Cavendum ei namque erat lege Licinia, & Ebu-

XXIX.
De legum ferendarum examinatione.

& Ebütia, ne quod sibi, aut cognatis, affinibusve suis commodum nova lege captaret. Item cautum erat lege Caecilia, & Didia, ne per Saturam (quod cibi genus erat, & variis cibis paratum) sive pluribus, variisque de rebus, una rogatione lex ferretur; aut ne quid inferretur legi, de quo legem ferri non liceret. Unde hac utebantur ad omnes leges translatitia formula: *Si quid jus non*

(2) De his, & sequentibus testimoniis videlicet apud Manur. de legibus.

fuit rogari, ejus hac lege nihil rogatum, & illa: (a) Si quid contra alias leges ejus legis ergo latum esset, ut ei qui eam legem rogasset impune esset.

XXX.
De publicatione legis, concione, & sortitione, & suffragiis ferendis.

Scriptam legem laturus si ab optimatibus staret, eam ad Senatum referebat; ut si a Senatu probaretur, ferendam legem opinio prudentiae commendaret: si legislator popularis esset, & turbulentus rogationem, neglecto Senatu, mentione, & ditabatur: antequam autem rogationis causa concio advocaretur, lex erat promulganda, sive publice proponenda, ut singulis potestas cognoscendi fieret, aut corrigendi, admonendique magistratus: post si tributis comitiis ferri oporteret, populus a Tribuno in forum; si vero roganda esset comitiis centuriatis, in Campum Martium Cives a majori magistratu convocabantur: ubi praeco subjiciente Scriba legem recitabat. Deinde, nisi
pro

pro potestate Tribunus plebis impedit, orationes ad suadendam, aut dissuadendam legem habebantur a magistratibus, vel ab ipso latore legis, vel a privatis, quibus concionandi potestas facta esset a magistratu aliquo. Nam injussu magistratus privatis nullus erat dicendi locus. Qui vero suadebant auctores legis dicebantur. Ubi esset peroratum praesentibus Sacerdotibus, & divina procurantibus, postquam de Coelo servatum esset, auspiciis captis, urna vel sitella deferebatur, qua exciperentur nomina Tribuum, si tributa, centuriarum, si centuriata comitia essent: eaque urna leviter versabatur, ut sortes aequarentur, ne ulla exiliret, aut subsultaret. Aequatis fortibus, sortitio fiebat, & quem fors dederat ordinem Tribus, vel centuriae tenebant. (a) Sane sub Tullio Rege, qui ut centurias, ita & centuriata comitia instituit, primae ad suffragium vocabantur maximi census centuriae in prima, & secunda classe descriptae: quae quia reliquas numero exuperabant, ideo illis consentientibus ceterae mittebantur. Sin dissentirent, ciebatur tertia classis; deinceps quarta; donec ad inopum centurias, quod raro vel nunquam contigit, perveniretur. Etenim saepe primarum centuriarum suffragiis negotium

(2) Dionys. l. 4.

52 DE ORTU, ET PROGRESSU
 tium conficiebatur. Mutata vero se-
 quentibus temporibus ratio est. Etenim
 institutum fuit, ut quae prima centuria,
 vel tribus ex urna educeretur, ea suffra-
 gium ante alias ferret, & praerogativa
 diceretur. Cujus sententiam centuriae,
 ac tribus reliquae suis plerumque suf-
 fragiis complectebantur: quaeque tribus,
 vel centuriae post praerogativam ad suf-
 fragia evocarentur, eae jure vocatae di-
 cebantur: ut binis eodem tempore comi-
 tiis quodammodo (id quod Asconius
 observat) (a) cum Populo ageretur: pri-
 ma erant praerogativarum: altera jure
 vocatarum sententias praerogativarum
 ferme comprobantium. Et quoniam
 procedentibus temporibus, ut diximus,
 centuriae tribubus sunt inclusae; ideo
 primo tribuum, post ejus tribus, quam
 fors dedisset, fiebat sortitio centuriarum:
 ut pateret quae, quave de tribu, esset
 praerogativa centuria. Unde quae pri-
 ma e tribubus exisset dicebatur praero-
 gativa tribus; quaeque ex eadem tribu
 centuria exisset prima, praerogativa
 centuria vocabatur. Porro ejus, qui de
 praerogativa tribu rogaretur primus a
 magistratu, major erat existimatio, &
 splendor: unde ille honoris gratia dice-
 batur Primus. Neque enim cuilibet ho-
 nos hic habebatur; sed gravioribus tan-
 tum

(a) 2. in Ver.

tum Civibus. Dum autem comitia celebrarentur, initio quidem fuerat constitutum, ut aliquot intra urbem armatias custodirent: post, ut armorum periculum ex urbe removerent, exercitum aliquem, cum intra urbem non liceret, extra urbem sublato vexillo in Janiculo collocarunt: non tam credo ad arcedam, ut scriptores tradunt, hostium vim, si qua immineret; quam ad compescendos armatis paratisque militibus civiles motus, si qui ferendis suffragiis, aut dissensione sententiarum, aut partium studio tumultuarentur. Ad exercitum autem milites per successionem post latum suffragium accedebant. Atque ad usurpationem vetustatis receptum fuit, ut Consul, veluti dux exercitus, extra Pomaerium tabernaculum haberet. (a) Dum comitia maxime fer-

(a) *Dion. 56.*
37.

G

rum

rum facta, confusus populus in suam cuiusque tribum ordinis causa remittebantur ab eo, qui legem ferebat, his solennibus verbis: *Discedite Quirites*. Atque ubi suam quisque tribum repetiisset, ferebatur suffragium, olim quidem voce: post tabellariam vero legem duae singulis civibus tabellae diribebantur, si-ve distribuebantur a diribitoribus, si-ve divisoribus: quarum altera novam legem improbabat antiqua probando, ac propterea inscripta erat hac nota *A*: si-ve *Antiqua probo*: Altera legem probabat novam, inscriptaque erat hac nota *V. R.* si-ve: *uti rogas*. Ne qua vero fraus in tabellarum distributione lateret, privati aliquot homines, qui de lege laborabant, aut diribebant ipsi, aut de pontibus diribentibus praesidebant. Extruebantur enim in Campo pontes multi, si-ve angustae quaedam substructiones e tabulatis solo editae. In horum pontium capite imponebantur cistae plenae tabellis, quae suffragium laturis ministrabantur: in extremis vero pontibus aliae cistae, in quibus ferentes suffragium tabellas quisque suas deponebant: hinc natum, ut sexagenarii de ponte a junioribus deiicerentur: quia nullo jure illi ad munera publica cogebantur. Hinc depontani senes, hoc est e ponte de-

dejecti : totidem autem extruebantur pontes, quot essent in tributis cornitiis tribus, nempe XXXV. in centuriatis centuriae, nempe CXCIII. Per eos igitur pontes transeuntes, acceptas in prima pontis parte tabellas in extrema reddebant : itaque suffragium ferebatur. (a)

(a) *Rosin. lib. 2. cap. 2.*

Igitur, ubi fors praerogativam indicasset centuriam, vocabat eam praeco ad suffragium. Illa vero movens concedebat in locum prope Tribunal in Campo Martio cancellis septum, quod ovile dicebatur : eoque suffragium laturo pergebant per pontes : in quorum capitibus dispositi erant diribitores, qui tabellas singulis traderent. Ad ovilis autem ostium stabant rogatores cum cistis, in quas populus coniceret tabellas, utram quisque vellet : quibus coniectis a singulis centuriis, tum suffragia numerabantur a custodibus, qui ea punctis notaverant : ut ea tribus, aut centuriae sententia renunciaretur, in quam plura suffragia convenirent : ea reticeretur, quae paribus esset distracta suffragiis : nisi de perduellionis crimine ageretur. (b)

(b) *Diemy. l. 1.*

Tum enim reorum causa, paria suffragia absolutiois sententiam praeferebant. Haec autem, dinumeratio tabularum, & punctorum notatio dicebatur quoque dirimatio suffragiorum, & dirimere suf-

56. DE ORTU, ET PROGR. SSU
fragia. Si lex ex diremptione suffragiorum
a populo scita, vel accepta appareret:
tum in aeneas incidebatur tabulas: dein-
de vel publice populo inspicienda pro-
ponebatur, vel deferebatur ad aerarium
adservanda. Atque hac de potestate
leges, & S. C. fluxerunt: istaque sunt ra-
tione condita, & constituta, priusquam
ad unius potestatem omnia devenissent.

XXXI. Romanum igitur jus diversis e fonti-
bus manavit, ac variante Reipublicae
forma initia mutavit, & nomen. Etenim
sub dominatu regio plures ad regendam
Romanorum legi- sub multitudinem leges conditae sunt a Re-
bus, & ju- gibus, quae quia collectae fuerunt a P.,
re Papyri- seu quis malit a Sex. Papyrio, Juris Pa-
ano. pyriani nomen acceperunt. Sublatis Re-
gibus conditum est a decemviris jus xii.
Tab. ex jure Papyriano, & Atheniensi
coactum, quod decemvirale jus appella-
mus. Usu vero poscente Plebs, vel Se-
natus, vel uterque plura in utilitatem
Reipublicae, atque civium constitue-
runt, quae plebiscita, & S. C., & ge-
nerali nomine leges nuncupantur. Ex
formulis autem, ritibusque solennibus
judiciorum compositum est jus civile
Flavianum, a Cn. Flavio scriba dictum:
qui subtractum Pontificibus librum po-
pulo prodidit. Ex disputationibus, in-
terpretationibus, responsisque Juriscon-
sul-

sultorum nata est jurisprudentia. Ex edictis magistratum processit jus honorarium. Ex Imperatorum constitutionibus, decretis, & rescriptis, Principum placita extiterunt. Ac sane jus Papyrianum fortuna potius quam consilio produit: quod plerumque accidit in primis hominum coitionibus, initiisque regnum, ubi non iam virtus, quam cupiditas dominatur: quae parem aliquando utilitatem, pacemque procreat: ut mirum non sit, si effera multitudo, moribus ingeniiisque discors, e fugitivis, exulibusque constituta, qualis prisca gens Romanorum fuit, sub unius Imperio, & legibus coaluerit. Quamvis enim suus singulorum amor sibi aliena trahendæ, voluntates dirimat, & quilibet ad alios subigendos natura feratur; tamen studio quisque sui remittit saepe alteri, quod sine periculo, atque propria pernicie auferre non potest. Hinc a mutuis injuriis abstinent, quia par utrinque metus impendet. Unde malunt sese homines continendo servare, quam rapiendo pessum ire. Propterea omni licet virtute destituti, tamen saepe numero parcunt aliis, ut sibi parcat: communique consilio societatem ineunt, atque custodiunt, ut coactis plurimum viribus, injurias aemulorum validius

propulsent. Unde quae concitat animos cupiditas, eadem refraenat. Igitur ne coacta societas dissensionibus turbaretur, Urbis initio regis iussa pro legibus erant. Deinde certas firmasque leges tulit Romulus comitiis curiatis, hoc est suffragiis populi per triginta curias distributi, aliaeque ab regibus aliis leges deinceps latae fuerunt, quarum reliquias, si quas germanas esse constat, interjecimus legibus xii. Tab. in quas regias leges collatas fuisse a decemviris testimonio veterum accepimus (a); non quidem omnes (nam quae ad regium dominatum pertinebant simul cum regio nomine ceciderunt, & fortasse abrogatae fuisse lege Terentia) sed eas, quae aut ad religionem spectabant, aut ad jus privatorum: quae libro sequenti se offerent inter leges decemvirales: idque doctissimorum virorum est iudicium, Scaligeri praesertim (b). Profectae vero leges regiae potissimum sunt a Romulo, Numma, & Servio Tullio: quorum primus naturae jus extulit, & matrimonii, educationis liberorum, iuraque parentum stabilivit. Alter jus gentium expressit, ac de homicidiis, de bonae fidei contractibus, de sepultura leges aliquot promulgavit, praeter caeremonias, & ritus, & Sacrorum religionem, quae Numam praes-

(a) Dionys. lib. 2. & 10.

(b) Scaliger ad Festum in v. nuptias. Cuiac. obs. 3. cap. 40.

praecipuum agnoscit auctorem. Postremus juri civili constituendo vacavit, & de contractibus, atque delictis quinquaginta rogavit leges, item de foenore, de nexibus, aere alieno (a).

(a) Dionys. l. 4. & 5.

Cum vero C. Terentius Arsa Trib. pleb. ut Consulum immoderatam in plebem potestatem deprimeret, legem promulgarit de quinque viris, qui leges consulari imperio perscriberent, creandis, eaque deliberatio variis contentionibus per decennium extracta fuerit; & post impetratam duplicandorum Tribunorum plebis potestatem intermissa; revixit tandem Romilio, Veturioque Coss. in plebem Rom. quae militiam detrectabat impotentius dominantibus. Hinc anno ab V. C. CCC. Spurio Tarpejo, & A. Terminio Coss. res ad Senatum delata est, & ex sententia P. Romilii factum S. C. (quod deinde fuit plebiscito confirmatum) ut tribus triremibus pro majestate Reip. Rom. magnifice instructis, legati per Italiam, & universam Graeciam petitem leges mitterentur: creatique Sp. Postumius, Sext. Sulpicius, A. Manlius: qui utiliores Civitatum singularum, & Lacedaemoniorum, atque Atheniensium potissimum leges descripserunt. Quae Romam allatae redactae fuerunt simul cum legibus aliquot

XXXII. De Jure xii. Tab.

Regiis in duodecim tabulas a decem viris ad id delectis cum summo imperio, silentibus aliis magistratibus: easque leges partim integras perscripserunt, partim emendarunt, partim ad populi mores, & consuetudinem urbis inflexerunt, novasque aliquot ipsi pro temporum opportunitate, ut suspicari fas est, interseuerunt. Quarum summa capita, quae e fragmentis eruere licuit viris eruditis, breviter hic innuemus, easque ad suas tabulas ex ordine a Jacobo Gothofredo descripto revocabimus: nam in sequenti libro, ubi eas sigillatim evolvemus, rerum, ac materiarum docendi causa sequemur ordinem, non tabularum. Prima tabula rationem instituendi, agitandique iudicii tradebat. Secunda continebat causas iudicii prorogandi, testium excitandorum, & rationem persequendorum furum. Tertia complectebatur rem usurariam, & depositi actionem, & auctoritatem executionemque rei iudicatae. Quarta definebat jus parentum in liberos, & jus emancipationis, & legitima tempora quibus iusti liberi nascerentur. Quinta statuabat jura testamentorum, & successiones ab intestato, & haereditatis divisionem, & jura tutelarum. Sexta exhibebat venditiones, & usucapiones, & pos-

possessionem, atque tignorum in alieno inductorum, itemque repudiorum jura. Septima de damno agebat, & injuria in agros, pecora, vel proprium corpus, aut famam illatis: indeque pergebat ad alia delicta, nempe ad falsos testes, homicidas, veneficos, sagas, parricidas, atque ad tutorum, & patronorum fraudes in pupillos, & clientes. Octava constituebat jura praediorum urbanorum, & rusticorum, definito ambitu parietis, & spatio inter confines fundos, itemque spatio viae; tradebatque fodalibus certorum collegiorum ferendae sibi legis facultatem. Nona fons erat juris publici, vetabatque privilegia, & coetus nocturnos prohibebat, puniebatque seditiosos: & redeuntes in fidem populi Romani, cum antea descivissent, tamen recipiendos jubebat. Judices pecunia corruptos capite mulctabat, & judicium de capite Civis Romani, nonnisi comitiis centuriatis fieri permittebat. Decima compraehebat jura Sacrorum, & sepulcrorum, & caeremoniarum, & jusjurandum. Undecima de jure connubiorum agebat, & de Sacris detestandis, itemque de vi postremarum legum. Duodecima, quae simul cum undecima supplementum erat, de pignore aliquid

attingebat, de calumnioso, falsoque
 iudicio, itemque de servo noxae dando.
 Quae omnia sigillatim explicabuntur li-
 bro sequenti. Nunc haec indicasse
 ad continuandum narrationis ordinem
 satis fuerit.

XXXIII. Ex harum autem legum sensu, &
 De acti- potestate deductus est usus, sive ratio
 bus legiti- iudicii exercendi, & negotiorum agi-
 mis, & ju- tandorum, certis adhibitis formulis, &
 re Flavia- solennitatibus veterum Jurisconsulto-
 no- rum artificio conditis, eductisque de
 Sacratio Pontificum: quas legis actio-
 nes, & actus legitimos appellarunt:
 quae altera fuit post xii. Tab. portio ju-
 ris civilis, libro secundo a nobis sigil-
 latim explicanda, dictumque fuit Jus
 civile Flavianum a Flavio scriba, qui
 librum earum populo vulgavit. Praeter
 legis actiones, qui sunt actus in lege
 civili solenniores, & quasi commercii
 forensis instrumenta, editae sunt a pru-
 dentibus, post editum jus civile Flavia-
 num, aliae formulae ad nova contra-
 ctuum genera, novaque negotia in diem
 emergentia ex moribus, adcommoda-
 tae, per Sex. Aelium compositae, a quo
 juris Aeliani nomen duxerunt. Atque
 haec juris civilis portio, nempe jus ci-
 vile Flavianum, & Aelianum, itemque
 interpretationes prudentum proditae e-

re nata, quas fori disputationem appellarunt, sub priscae jurisprudentiae nomine comprahenduntur. Verum fenesciente jam xii. Tab. jure, vel propter obscuritatem verborum, & antiquitatis oblivionem, ut mortalia omnia, sensim dilabente; itemque novis in dies negotiis oborientibus, quae novam legem veterum sententia minime comprahensam postulabant: auctoritate populi, vel Senatus, vel utriusque variis temporibus novis legibus, Senatusconsultis, & plebiscitis, vel reddita fuit lux decemvirali juri; vel adjectum immutatumve aliquid, quod si solius plebis consensu Tribuno rogante fieret, plebiscitum appellabatur: si Senatus auctoritate, Senatusconsultum, quod deinde populi suffragio confirmatum legis vim, ac nomen obtinebat. Quarum legum illae, quae ad jus privatorum pertinent, explicabuntur libro tertio. Satis enim fuerit, nomina earum hic breviter indicare; tum ut haec narratio suo filo deducatur; tum ut lector, antequam cognoscat singulas, procul adspiciat universas.

Omnes igitur leges partim personarum, partim negotia, partim judicia respiciunt. Exordiemur a personis, quae vel liberi sunt, vel servi. Ad servorum

XXXIV.
De posterioribus legibus.

64. DE ORTU, ET PROGRESSU
rum statum pertinet lex Caninia, & lex
Aelia Sentia, quibus liberior manumit-
tendi facultas coërcebatur. Illa enim
certum servorum manumittendorum
numerum praescribebat: haec manu-
missi, & manumissoris aetatem definie-
bat, certasque manumissionis causas po-
stulabat. Lex Julia principem manu-
mittentem eximebat obligatione ser-
vandarum solennitatum. Petronia ex
discrepantibus judicum sententiis prae-
ferebat illam, quae libertati studeret.
Julia Norbana medium gradum inter
servitutem, & plenam libertatem con-
stituebat: isque libertatis gradus latina
libertas appellabatur; cui cohaerens est
S. C. Largianum, quo filii haeredes a
Patre instituti praeferuntur ceteris in
bonis Latini liberti decedentis. Visel-
lia plenam libertatem Latinis libertis
ob honorem tribuebat militiae, praeter
quos, illos, qui jure aureorum annulo-
rum carerent, ab ingenuorum honori-
bus arcebat. Dasumianum S. C. iis, qui-
bus libertas relicta erat a testatore, ab-
sentibus etiam haeredibus, libertatem
praeftabat. S. C. Rubrianum iis, quos
haeres a praetore evocatus manumitte-
re negligeret, liberos esse jubebat. Ar-
ticulejanum in causa relictae libertatis
cognoscere jubebat praesidem provin-
ciae,

ciae, de qua erat testator, & servus: quamvis haeres ex altera esset provincia. Vitrasianum partes explebat infantis, ac liberum pronunciabat eum, cui testator libertatem reliquerat a pluribus haeredibus, inter quos esset infans, qui loquendi usu careret. Ninnianum libertatem adimebat ei, qui colludente domino per judicis sententiam liber pronunciatus fuisset. Erat & S. C. quo prohibebatur, ne post quinquennium quaestio de statu defuncti retractaretur. Claudianum servitutis poena mulieres ab alienorum servorum commercii absterrebat. Lex vectis Lybici servos publicos, qui publicis scripturis operam dabant, a Republica manumissos non amplius Latinos, sed Romanos cives fieri permisit. Et hae leges, atque S. C. fuerunt de conditione servorum: sequentia liberorum statum complectuntur. Ante omnes procedit lex Atilia, qua tutor ex lege a praetore datur iis, quibus nec ullus adgnatus adest, nec tutor datus a testatore. Legge vero Julia, & Titia in provinciis tutor eandem ob causam dandus erat a praesidibus. Lex Claudia, cujus est incerta sententia, vel mulieres exemit a perpetua tutela, sub qua jure antiquo erant; vel facultatem ejus tutelae geren-

66. DE ORTU, ET PROGRESSU
rendae sustulit. Lex Lactoria adole-
scentes minores viginti quinque annis
a dolis alienis tutos præstabat. Succe-
dunt leges ad conjunctionem persona-
rum pertinentes, nempe nuptiales: qua-
rum præcipua erat lex Papia, quæ
pluribus capitibus, poenis, proemiisque
propositis, nuptiarum frequentiam ex-
citabat, coelibatum, & viduitatem inhi-
bebat, inopiam aerarii privatarum hæ-
reditatum vicesimis portionibus, & ca-
ducorum lucro levabat. Cui legi plu-
ra S. C. cohaeserunt, quæ in ejus expo-
sitione a nobis afferentur. Fuit & S. C.
quo nuptiæ inter pupillas, & tutores,
curatoresque prohibebantur. Nuptias
consequitur partus, cujus agnoscendi
post divortium ratio S. C. Planciano
tradebatur. Post personas occurrunt
leges, quæ ad negotia pertinent, qua-
rum primas innuemus eas, quæ in vi-
ventium negotiis versantur. Primum
locum dabimus legi Atiniae, quæ rei
furtivæ usucapionem non aliter per-
misit, quam post reditum ipsius ad prio-
rem, & verum dominum: a quo si res
denuo recessisset, exuebat prioris fur-
ti vitium. Simileque constituerunt lex
Plautia, & Julia in rebus vi possessis.
Lex Scribonia sustulit usucapionem
servitutum. Lex Claudia, & S. C. Ma-
cedo-

cedonianum adolescentium foederationes resciderunt. Lex Julia vulgatum cessionis bonorum beneficium concessit debitoribus, qui solvendo non erant: ut propria corpora molestiae subtraherent, bona creditoribus cedendo. Vellejanum S. C. foeminis intercedentibus, & pro alio se obligantibus prodita exceptione subvenit. Lex Cincia immoderatas donationes, & munera coercuit. Prodeamus nunc ad negotia, quae a morte aliorum emergunt, quibus regendis hae sunt leges constitutae. Offert se primo lex Cornelia, quae testamenta condita ante captivitatem ab iis, qui apud hostes decesserunt perinde confirmat, atque si diem suum in Urbe obiissent. Lex Furia certam summam definivit, supra quam non liceret legare, aut mortis causa donare, nisi certis personis. Lex Voconia legandi libertatem, & effusam erga mulieres testatorum liberalitatem compescuit. Lex Falcidia vetuit, ne plus dodrante legando absumeretur. S. C. Trebellianum actiones omnes, quae haeredi, & in haerem competerent, jussit cum restituenda haereditate transire. S. C. Pegasianum concessit haeredi haereditatem restituere rogato, quartae deductionem. S. C. Sabinianum prospexit ad-

adoptato filio in adoptionem alteri dato a patre trium liberorum : cui filio quartam bonorum partem relinquentem jussit. Lex Velleja instituendorum posthumorum rationem tradidit. Lex praeterea Glicia fuit eruta per Cujacium , ex qua inofficiosi testamenti querela manavit. S. C. Julianum consuluit iis, quorum in fraudem haereditaria bona fuerunt alienata. S. C. Claudianum liberti haereditatem ei filio detulit, cui testamento fuit assignatus, relicto juris patronatu. S. C. Tertullianum, & Orphitianum filio, matrique mutuam successionem aperuerunt. E negotiorum legibus ad ea, quae ad crimina, & judicia pertinent, procedamus. Judicialium legum ante alias digna memoratu est lex Cornelia de majestate, quae complectebatur leges omnes antiquiores, in eos lata, qui aliquid contra Rempublicam molirentur : novaque capita condidit, quibus ejus criminis atrocitas coerceretur. Fuit & lex Julia de coercendis adulteriis, qua & stuprum, & foediora libidinum genera comprahenduntur. Reprimendae vero audaciorum hominum violentiae latae fuerunt lex Pompeja, Clodia, Pedia, itemque Julia, quae inscribitur *de vi*. Fuit etiam & lex Julia, quae rapaces

ces

ces manus magistratum a sociorum, & provincialium bonis arcebat, injustaque jurisdictionis lucra prohibebat, quae dicta est repetundarum: cum qua conjungi potest Lex Glaucia eodem pertinens, ejusdemque tituli Lex Cornelia. Quivis legibus privatae pecuniae ab avaris magistratibus repetebantur. At publicae, Sacraeque pecuniae repetebantur aliis legibus, nempe Lege Julia peculatus, & de sacrilegio, & de residuis, qua tenebantur, qui vel non omnem pecuniam publicam in rationes retulissent; vel relatam non integram reddidissent. Hisque legibus reprimuntur avaritia. Sequuntur leges, quae compescebant ambitionem, quod praestitit Lex Petilia, Baebia, Maevia, Fabia, Tullia, Aufidia, Calpurnia, Licinia, Pompeja, & postremo Lex Julia de ambitu. Plura quoque de constituendis, regendisque judiciis Legibus Juliis continebantur. Multa porro crimina pledebantur Legibus Corneliis: quarum prima offertur illa de falso, quae falsa testamenta subiicientes, atque corruptentes, & scripturas, sive privatas, sive publicas vitiantes puniebat: itemque omnes, qui veritatem fraude caelassent, aut imagine veritatis falsum obtulissent. Cui similis lex Cornelia nummaria,

H   quae

quae crimen coercuit falsatae, vel attonfae monetae. Fuit & lex Cornelia, quae puniebat injurias, five verbis, five re, five scriptis illatas: & Lex etiam Cornelia de Sicariis, & Veneficiis, quae suppliciis afficiebat eos, qui ferro, vel veneno mortem alicui obtulissent. Quam legem plura comitabantur S. C. quorum nomina interciderunt. Ex quibus S. C. celebria sunt illa, quae castrationem puerorum prohibebant. Eademque lege Cornelia de Sicariis horribile parricidii crimen continebatur. Quod crimen complexa est deinde Lex Pompeja, quae de parricidiis inscribebatur. Denique lege Cornelia, quae de hufu erat, vetita fuit alea, qua hominum patrimonia fortis arbitrio subjiciuntur. De furtis constituit Lex Hostilia, ut absentis nomine agere liceret. Plagium, five liberi hominis, aut alieni servi suppressionem, punivit Lex Fabia: in quam factum fuit S. C. ut servorum fugitivorum venditio legis sententia comprahenderetur. Fuit Lex Remmia de puniendis calumniatoribus: & de tergiverfationibus, five iis, qui accusationem destituunt poenam statuit S. C. Turpillianum, alio nomine lex Petronia nuncupatum. Eos vero, qui benemeritos vindicare neglexerint, ut sunt haec-

haeredes, qui testatore occiso supplicium sumere de servis omiserint, plebit S. C. Silanianum. A cujus criminis accusatione quinquennio haeredes liberantur per S. C. Statilianum. S. C. autem Siliani vis porrecta est etiam ad servos, qui testamento manumissi eodem sub tecto mansissent. Eaque fuit sententia S. C. Neroniani, vel Claudiani, quam sententiam S. C. aliud Trajani temporibus conditum protraxit ad eos etiam servos, quos testator vivens manumisisset. Superfunt duae, quae sunt de damno sarciendo leges: quarum altera, nempe Aquilia cavit de damno sarciendo ab homine, vel per hominem dato, Altera, nempe Rhodia, e Rhodiis petita legibus: inter cujus capita illud fuit praecipuum, quo contributio mercium servatarum instituitur ad reparandam jacturam illius, cujus merces, levandae navis causa, mercae fuerunt.

Et haec quidem brevis legum, & S. C. ad jus Civile pertinentium summa est, quam in hoc expositionis cursu juvat habere praeceptam, quo lector ad libros sequentes accedat instructior. Verum inertes essent leges, & otiosae, nisi hominis ministerio verterentur ad usum, atque ex Civium consensu gravem prudentemque virum nanciscerentur,

XXXV.
De jure honorario, & de Praetore Urbano, & Peregrino.

cujus voce, atque auctoritate vires suas explicarent, quod munus est Magistratus. Is enim legum quodammodo vita est, & manus: quae vel languentes extolliit; vel obscuras evolvit; vel dilatat angustas. Eadem potestas ex totius populi arbitrio, vel optimatum, aut principis jussu, certos ad homines ducta, atque continuata reddit brevi, & celeriter, quod praestari a singulis, vel ab universis usu poscente, sine summa & inexplicabili difficultate, non posset. Ideo cunctus populus certos cives potestate armat universorum, ut ea utantur ad flectendas, regendasque leges, & ad expedienda ex earum, vel aperto, vel abdito sensu, oblata negotia. Id praestitit apud Romanos magistratus ille, unde omnis jurisdictio causarum, & judiciorum ratio fluebat; nempe Praetura: cujus antea vis, atque potestas ipso Consulatu continebatur. Praetoris generale nomen erat summis omnibus magistratibus conveniens; praecipue vero Consulatu: propterea quod Consul judiciis, & exercitui praeesset. (a) Hinc legimus apud Livium (b) vetustissimam fuisse legem, *Ut qui praetor maximus esset, clavum pangeret*: id est, Consul, aut Dictator, apud quos erat summum imperium. (c) Propterea & Ju-

(a) Varro lib. 4. de ling. lat.
(b) lib. 7.

(c) Novell. 25. de prac. Lyon.
anon.

Justinianus hujus initium verbi ante ipsum consulatum ponit, docetque nomen fuisse proprium Imperii, veteribusque Romanis Imperatores suos appellatos fuisse Praetores. Verum postquam plebei diuturnis contentionibus pervicerunt, ut alter Consul de plebe fieret: Patres, ut jus cum plebe communicatum, deminutumque patriciis, aliqua ratione repararent; praetextentes nimias Consulibus occupationes, & causantes negotiorum urbanorum turbam, quae a Consulibus longa expeditione, assiduaque militia distractis evolvi minime poterant; impetrarunt, ut aliqua consularis potestatis portio, ea nempe, qua res forensis continebatur, conferretur in peculiarem magistratum creandum e numero patrum, quem communi hujus nominis significatione, ad singulare munus contracta, praetorem appellarunt, ann. ab V. C. CCCLXXXVI: (a) Hujus consularia erant insignia, pro consulari potestate, quam exprimebant: cum praetor Consulibus collega minor & diceretur, & esset: (b) quoniam iisdem, ut Messalla tradidit, cum Consule auspiciis creabatur, & absente Consule ipsius munus in urbe gerebat. Ideo sex lictoribus utebatur, cum securibus: quod intelligendum est de praetoribus provin-

(a) Livius l. 7.
Hotm. de Praet.
sur. Sigon. de
Judicis pag.
449.

(b) Hotman.
de praet. Urb.
Gell. lib. 12. c.
14. Plutarc.
Polyb.

74 DE ORTU, ET PROGRESSU

cialibus: nam qui erant in urbe duobus tantum utebantur, Cic. de leg. Agr. contr. Rull. Utebatur etiam praetexta, sella curuli, hasta, ministris, scribis, accensis. (a) Hinc Cicero scribit: *Placuit nobis, ut statim ad Cornutum praetorem urbis has literas deferrem: qui, quod consules aberant, consulare munus sustinebat more majorum.* Sub Imperatoribus Praetor centumviralibus quoque judiciis praesidebat. (b) Jus vero reddebat e sella curuli, ex ebore: dictaque fuit curulis, quia veteres magistratu jam perfuncti, curru consueverant in curiam vehi, honoris gratia, quo in curru sella erat. (c) At confluentibus ad Urbem exteris increbrescebant in diem peregrina negotia: quibus expediendis cum Praetor urbanus minime sufficeret, creatus fuit ann. V. C. DX. vel DVIII. ut Sigon. in Chronol. Livian. Praetor alter peregrinus appellatus, qui jus redderet inter cives, & peregrinos. Unde duplex erat in urbe jurisdictio praetoria, urbana altera, altera peregrina: quas praetores creati sortiebantur. Majorem autem & potestate, & dignitate urbanam peregrina fuisse multis ex antiquitatis vestigiis elucet. (d) Nihil vero statuo de triplici discrimine inter has ab Hotmanno notato: nobis enim non-

(a) In epist. familiar. lib. 12.

(b) Quintilian. lib. 6. c. 3. Varro. in vit. Pop. Rom. lib. 5. apud Nemi-um.

(c) Isidor. lib. 20. Et him. c. 1. Brissonius antiqu. lib. 3. c. 15.

(d) Appian. de Bell. Civil. l. 2. Dio. l. 42.

nondum liquet aliud, nisi quod inter peregrinos & Cives jurisdictionem exerceret. (a) Incertum est autem, an solus urbanus edictum in albo proponeret; an apud eum tantum legis actio fuisset: nec facile est ex uno, aut altero vetustatis loco, rem adeo obscuram evolvere. Quin etiam si quid hac super re definire vellemus, cogeremur ab Hotmanno dissentire: siquidem Theophilus in institutionibus ait. *Datum est jus legis ferendae praecipue praetori urbano & peregrino, & aedilibus curulibus, idque jus honorarium dictum.* (b)

(a) Sigon. de
Judic. lib. 1. c.
7. p. 450.

(b) Sigon. de
Judic. p. 450.

XXXVI.
De Praetoribus
provinci-
alibus, &
quaesito-
ribus

Adjectis pluribus Imperio provinciis constat alios novorum negotiorum causa creatos fuisse praetores. Itaque postquam ad Romanum Imperium accessit Sicilia, & Sardinia, duo etiam praetores, qui eas regerent accessere: totidemque adjectis duabus Hispaniarum provinciis. Qui praetores annum provincias tenebant quisque suas. Ac si eis ultra annum prorogaretur Imperium, propraetores appellabantur; quod commune fuit omnium praetorum provincialium nomen, postquam ab anno A. V. C. DCIV. jussi sunt per annum in urbe manere, ac certo publicarum quaestionum generi singuli praesse, antequam in suas quisque provincias profici-

(a) *Respu. L. 7.*
c. 43. Ant.
Rom.

scerentur. (a) Eadem ratione Consules, cum post exactum in urbe consulatum in provincias mitterentur, proconsules appellabantur. Enim vero initio crimina publica penes Regem; postea penes Consules agitabantur: sed quia lege Valeria jus provocationis populo delatum fuit; itemque vetitum ne in caput Civis Romani animadverteretur injussu populi: coepere singula crimina per populum mandari vel Consulibus, vel Dictatoribus, vel Praetoribus lege, aut Senatus consulto usque ad annum DCIV. sed exundante in dies numero criminum, cum incommodum esset, vel singulas causas ab universo populo mandari magistratibus, vel ad tempus creari quaesitores, qui de certis criminibus cognoscerent: satius esse duxerunt quaestiones instituire perpetuas cum annuo magistratu, qui eis praesset: creatique hi a populo praetores dicebantur & quaesitores. Unde anno DCIV. institutae sunt quaestiones perpetuae, quae proprium praetorem, sive quaesitorem haberent. Quamobrem, praeter urbanum praetorem, & peregrinum, erant in urbe praetores provinciales, qui anno antequam in provincias proficiscerentur, judiciis capitalibus quaesitorum nomine praerant. His accesserunt postea, simul cum

no-

novis criminibus, novae quaestiones perpetuae, & simul cum iis alii praetores, sive quaesitores rerum capitalium. Quaestionum autem nomine significatur merum imperium, sive jus gladii, & capitalis animadversio. Idemque praetores appellabantur quaesitores parricidii; propterea quod parricidii vocabulo criminum omnis contineretur atrocitas.

Ac prima quaestio perpetua instituta est de pecuniis repetundis L. Pisone Tribuno plebis legem ferente, ut Cicero testatur in Bruto. Hanc exceperet quaestio de peculatu, de majestate, de ambitu: quae illae quaestiones erant, quas sortito exercebant, antequam irent in provincias praetores provinciales. His L. Sylla quatuor alias publicas quaestiones adjecit, & praetores, sive quaesitores etiam quatuor: nempe de sicariis, de veneficiis, de falso, & de parricidio, sive homicidio. Cum autem essent decem jurisdictiones, raro singulis jurisdictionibus suis attribuebatur praetor: sed saepe jussu Senatus jurisdictiones geminabantur, ut singulis praetoribus binae jurisdictiones mandarentur. Unde habemus exempla praetorum urbanorum, qui quaestionem de veneficiis susceperant, qualis teste Cicerone Cajus fuit Verres. Et parricidii quaestio in

XXXVII.
De publicis quaestionibus.

Cajum Fannium Praetorem simul cum quaestione de sicariis collata fuit, ejusque Tullii testimonio in Rosciana. Ceterum si jurisdictiones non geminasset Senatus, decem ex earum numero erant praetores. Itaque tollitur meo judicio dissensio inter Pomponium, & vetustiores scriptores a Lipsio notata.

(a) *Antiq. Rom. cap. 10.*

(b) *lib. 42. 43.*

(c) *In August. cap. 36.*

(d) *l. 2. de orig. jur. §. capta. 32.*

(e) *lib. 3. c. 6.*

(f) *Ulpianus tit. 25.*

(A) Siquidem Pomponius decem praetores constituit: alii octo. Sub Caesare vero decem praetores fuisse Dio (b) tradit, quorum unus urbanae, alius peregrinae jurisdictioni praecerant: ceteri vero octo quaestionibus publicis. Duos praeterea Caesar praetores creavit, qui frumento praecessent, ob id Cereales appellatos. Auctus deinde fuit sub Augusto numerus, ut refert Suetonius, (c) praetoribus duobus, ut tradit Pomponius. (d) Duos praeterea Claudius adjecit, qui jus de fideicommissis dicerent: quod quidem intelligitur usque ad certam summam: nam majoris summae jurisdictionis erat Consulis, (e) ut Quintilianus indicat ex Vallae interpretatione, contra quam frustra pugnat Budaeus. Etenim Vallae suffragatur Ulpianus, qui scribit: (f) *fideicommissa non per formulam petuntur, ut legata; sed cognitio Romae quidem est consulum, aut praetoris, qui fideicommissarius vocatur; in provinciis vero*

vero praesidium provinciarum. Praetorum autem fideicommissariorum alterum sustulit Titus (a) ejusque loco Nerva subjecit alium, qui Fiscum inter & privatos jus diceret, quem Fiscalem appellavit. Denique Marcus Antonius (b) Capitolino teste adjecit tutelarem, ut pupillis adesset, & tutores cogeret suscipere tutelam, atque fatisdare rem pupilli salvam fore; quo tutorum fraudibus occurreretur. Praetorum autem munus in reddenda jurisdictione, jureque civili custodiendo, explicando, leniendo, atque ad usum flectendo versabatur. Etenim non satis est optimas leges condere; nisi viva quaedam excitetur auctoritas, quae legem per se mutam reddat quodammodo vocalem, & aequitate duce ad oblatos casus prudenter eam deducat; quod Praetores edicto, atque auctoritate sua praestabant.

(a) Pomponii
l. 2. §. 32. de
origine juris.

(b) In Marco.

Quae Praetor edicta statim a magistratu inito proponebat: hoc est in albo scribebat, ut populo significaret; quo jure cum civibus eo anno esset usus. Atque initio sane licebat Praetori propositum edictum e re nata mutare, diversumque ab eo jus constituere, ubi usus posceret; quod multis fraudibus pandebat viam. Siquidem praetores, aut propriam cupiditatem explebant; aut alie-

XXXIIX.

De edicto

perpetuo.

alienam colligebant ambitiose gratiam: dum ad beneficium, vel injuriam priora mutarent edicta, & conderent nova. (a) Ideo C. Cornelius Trib. pleb. legem tulit, ut praetores ex edictis suis perpetuis, sive fixis jus dicerent: neque eis toto magistratus anno recedere liceret ab eo jure, quo se usuros initio magistratus civibus denunciaissent. Quamobrem cogebatur praetor initio magistratus expromere quidquid ad universam suam totius anni jurisdictionem pertineret: postea enim neque addere, neque detrhere; & immutare de semel proposito edicto licebat. (b) Itaque edicta praetoris in certam juris reddendi normam transferunt. Id quod ab aliquibus adeo perplexe traditur, ut vix internoveris discrimen inter edictum perpetuum Cornelianorum temporum, & aliud edictum Adriani jussu digestum. Scilicet Adriani aevo ex pluribus superiorum praetorum edictis, annuis illis quidem, sed propter auctoritatem, & aequitatem eorum translatis, atque in assiduam jurisdictionem versis, proptereaque veterum Jurisconsultorum interpretatione ornatis, edictum unum compositum est, & in plura capita mirabili arte tributum, Adriani jussu, per Salvium Julianum Jurisconsultum, quod perpetuum quoque fuit

(a) *Ascon. in
Cornelianis*

(b) *Dis. 36.*

fuit appellatum, (a) alio sensu, omni scilicet postero tempore duraturum: ex quo jus a futuris praetoribus reddetur: quod in urbanum postea divisum est, & provinciale: cui forte inferebatur si quid potissimum singularum provinciarum conveniret moribus, aut legibus, quas provinciales ex foedere sibi retinissent. Urbanum tamen pro urbis auctoritate nomen edicti praetorii praecipuum tulit. Varie igitur accipitur vox *perpetuum*: significat enim fixum, & immutabile; ac praeterea futuri temporis progressionem. Quamobrem edictum Cornelianorum temporum perpetuum dicitur; quod toto magistratus anno adeo teneret, ut interea temporis mutari nefas esset: sequenti vero anno non nisi novi praetoris auctoritate revivisceret, more pontificiarum constitutionum, quas *Cancellariae* regulas vocant: quae quamvis maneant semper eadem; tamen a novi Pontificis confirmatione recipiunt auctoritatem, proximi Pontificis morte jam amissam. Edictum autem Adriani perpetuum dicitur; quia ejus potestas sine novi praetoris approbatione, suo propterea robore, in omnem tendebat posteritatem, singulisque praetoribus proponebatur observandum. (b)

Porro praetoris album cum Accursio fuisse

(a) l. 2. Cod. de vet. jur. enucleand. l. 1. Cod. de condic. indeb. Entrop. lib. 9.

(b) l. 2. ff. de stat. hom.

fuisse puto parietem dealbatum, edictique verbis inscriptum; ne si appensam tabulam confingamus, praetoris jus furibus obijciamus, atque raptoribus. Quamvis enim hanc loquendi formulam inveniamus in libris Juris, nempe *album sublatum*; figuram tamen elocutionis hanc licet existimare, idemque pollere, quod inductum, vel corruptum. Tollit enim album, sive sententiam edicti, quod album appellatur, quicumque album corrumpit. Praetor autem vel ipse cognoscebat si liberet, aut vacaret, aut appellaretur; vel alteri mandabat judicium; unde ipsius jurisdictio, vel in judicando, vel in iudice dando, vel in possessionem immittendo versabatur: ejusque potestas teste Varrone his exprimebatur verbis: *Do Dico Addico. Dicebant* cum aliquem V. G. liberum pronunciarent: *Addicebant* cum rem aliquam domino adjudicarent mancipatione, vel in jure cessione, vel adoptione, de quibus libro secundo. *Dabant* immittendo in possessionem, vel concedendo Judicem, vindicias, & actionem. (a) Cognoscebant autem de civilibus tantum causis, cum eis alia quaestio non mandabatur. Ex hujus igitur magistratus jurisdictione prodierunt edicta, quae oblata facultate singulas prope juris civilis partes, vel

(a) Sigon. de
Jud. lib. 1. c. 7.
Gottb. fred. in
manual. pag.
170.

explendo, vel addendo, vel leniendo at-
tigerunt, Quod jus honorarium fuit
appellatum a magistratu, ex quo proces-
sit; qui vir Honoratus nuncupabatur.
Cujus juris natura dissimilis est aliquan-
to a jure civili. Jus enim civile dire-
ctum est, severum, praecisum, atque to-
tum e subtili ratione, verborumque na-
tiva proprietate conceptum: Honora-
rium vero, utpote proditum e re nata,
& e plurium eventorum cognitione, im-
mo aliquando ex certarum commiseratione
personarum, & ex oportunitate
temporum excitatum, remissius est, &
humanius, plusque trahit ex aequitate,
ac ratione utilitatis communis; quam
ex religione verborum, & superstitione
vetustatis: nec tamen juri civili, &
prioribus legibus adversatur: ne suo
exemplo populi venerationem solvat,
cui se cives jurejurando obstrinxerunt:
sed id aliquando, si cogatur varietate
temporis, latenter facit, & verecunde:
plerumque vero legibus ita obsequitur,
ita obtemperat, ut mentem verbis re-
conditam consequatur. Unde quo legis
verba non perveniunt, eo magistratus
potestate perducuntur, si fuerint angu-
stiora: si vero severiora sint, per eun-
dem magistratum aequitatis lenocinio
mulcentur, & ad pleniorum populi uti-
lita-

84 DE ORTU, ET PROGRESSU
 litatem deflectuntur. Itaque jus hono-
 rarium lenimentum fuit, & benigna
 interpretatio Juris Civilis: quae ubi
 verba destituerent, occurrebat ple-
 niori vocabulo, sensuque suaviori.
 Quod totum jus, quae lex annua, ut Ci-
 ceronis (a) verbis utar, ante Adrianum
 erat, & novi praetoris auctoritate susci-
 tabatur: postea, ut diximus, Adriani jus-
 su distinctum titulis digestumque fuit a
 Salvio Juliano, (b) ut in corpus juris ci-
 vilis referretur, praetoresque jus dice-
 rent, non amplius ex annuis, sed ex per-
 petuis, & immutabilibus edictis: qui li-
 bri dicti sunt digestorum edictorum.
 Julianus autem non modo contexuit
 edicta vetera, sed iis interpretationes
 adiunxit simul cum edictis novis: quae
 in nostris legibus novae clausulae vocan-
 tur: isque edicti praetoriani ordinator
 appellatur a Justiniano, (c) & edicti per-
 petui subtilissimus conditor. Ad quod
 edictum sequentes Jurisconsulti vete-
 rum exemplo plures commentarios atte-
 xerunt, ut praeter ipsius Juliani scri-
 pta, testantur Pauli, & Ulpiani ad edictum
 libri. Tanta enim aequitate praetorum
 edicta commendabantur, ut cum antea
 studiosi juris civilis omnem prope ope-
 ram ponerent in legibus XII. Tab. Cice-
 ronis tempore studia juris auspicarentur

(a) *In Verrem.*

(b) *Vide Cujacium in Juliano in princ.*

(c) *L. 1. §. si pater. ff. de ventr. in pos. sess. mis. l. penult. C. de condic. indeb. l. 2. §. si qui dicitur, C. de vet. jur. enu- cleand.*

ab

ab edicto praetoris, super quo Sex. Sulpicius duos conscripsit libros. Oflius autem ejus discipulus illud accurate composuit. Porto titulorum ordinem, quo edictorum seriem disposuit Julianus, (a) revocavit aevō nostro feliciter Jacobus Gotthofredus, qui edictorum fragmenta Gulielmi Beanehini diligentia jampridem collecta, in sedes quodammodo restituit suas. Nunc ad aedilitium edictum transeamus: ne quid ad compendiarium antiquitatis cognitionem, & ad imitia juris honorarii desideretur.

(a) Vid. Gotthofred. manud. pag. 10.

Aediles dictos Varro tradit a sacrarum privatarumque rerum, atque aedium procuratione. (b) Eodem enim tempore, quo plebs in montem sacrum secedens impetravit a Senatu anno A. V. C. CCLX. Tribunos, obtinuit duos Aediles e plebe creandos, qui Tribunis operam praeberent, & ministrarent, (c) eorumque iusti causas leviores, litesque privatas aliquot dijudicandas susciperent, & cum aedium Sacrarum, atum locorum publicorum, tum aedificiorum curam gererent, matrimoniorumque & civium sumptus, dictaque, factaque immodeste observarent, coercerent. Sed cum contentio exorta inter Plebem, & Senatum de Consule creando quievisset, plebsque

XXXIX.
De Aedilibus.

(b) De ling. lat. lib. 4. p. 22.

(c) Dionys. lib. 6.

(a) Liv. lib. 6.
& 7.

pervicisset ut alter consulum e plebeis fieret, ob eamque causam in honorem Deorum Senatus ludos decrevisset; aediles plebis munus ludorum recusarunt: cui muneri se se obtulerunt Patricii juvenes: (a) quibus ab universis gratiae actae, prodiitque S. C. ut duo aediles ex patriciis, rogante Dictatore, a populo crearentur: atque ita in posterum additi sunt aediles duo, qui ab sella curuli, quae utebantur, curules sunt appellati, cumque initio ex patriciis crearentur, progredientibus temporibus, etiam his magistratus cum plebe fuit promiscuus: ut non modo aediles plebis, sed etiam curules ex plebe saepe crearentur. Primique creati sunt aediles curules anno A. V. C. CCCLXXXVII. Cneus Quinctius Capitolinus, & Pub. Cornelius Scipio, L. Sextio, & Lucio Aemilio Mamercus Coss. Hi plura munera cum aedilibus plebis habuere communia, veluti annonae curationem, plurimumque rerum cognitionem; praecipue vero curam gerebant Sacrarum aedium, publicorumque locorum, & tutelam urbis. Hi & curabant ludos, eosdemque proprio sumtu magistratum ineuntes populo dabant: quorum plerumque magnificentia (ut est ambitio in primis honorum gradibus praecipua) privatas opes exsuperabat; unde profuso pa-

patrimonio, contractoque magno aere alieno, spoliis provincialium deinceps jacturam reparare cogebantur. Horum laborum; & sumtuum praemio, antiquiorem in Senatu dicendae sententiae locum impetrabant, & togam praetextam, & fellam curulem, item jus imaginis in posteritatem transmittabant: matuta hoc magistratu aetas erat annorum 37. praecipuam autem jurisdictionem exercebant in rebus venalibus, & rerum corruptarum vitium observabant, & fraudes, aut praecavebant, aut redhibitionibus emendabant. Propterea, praetorum instar his de rebus edictum proponebant, quo populus admonebatur, ac docebatur rationem, quam aediles tenere vellent anno sui magistratus in reddendo jure: unde Hegio apud Plautum ita loquitur de parasito festive legem ferente in laniones, & piscatores.

Euge edictiones aedilicias habet.

Quod edictum, non minus quam praetorium, Jurisconsultorum commentariis exornari meruit; ut partem juris honorarii constituerit, de quibus enim edicebat Aedilis, edicere poterat & praetor: & deficientibus aedilibus, judicium transferebatur ad Praetorem. (a) Ex edicto igitur aedilitio actiones manabant

(a) Cujac. obser. lib. 8. cap. 35. ex Dion. lib. 53.

contra venditores rerum vitiatarum, & corruptarum: quarum altera actio redhibitoria; dicitur altera quantiminoris. Priori venditio tota rescindebatur, & rei vitiosae venditor cogebatur rem suam reddito precio ab emtore recipere. Posteriori actione contractus rescindebatur ex parte, repetita precii portione, quae deerat rei venditae: sive reddito a venditore eo quo minoris reperta fuit res quam fuerat indicata, quae actio aestimatoria dicebatur. Duos praeterea aediles Caesar addidit a mandata sibi re frumentaria cereales nuncupatos. (a) Nunc ad J. C. auctoritatem, & artem accedamus.

(a) Dion. lib. 43. sub fin. Pompon. l. 2. de ori. jur.

XL.
De Jurisprudencia.

Publica voluntas legibus concredata non modo ministrum postulat, cuius voce civibus exprimitur, quod munus est magistratum: sed, praeter legem, ipsa magistratum auctoritas comitem, atque adjutricem flagitat sapientiam: quae pro re nata ei subveniat, indicetque quorsum, & quousque sententia legis ratione ducta procedat; unde deflectat, quo diffundatur; denique quando extendenda sit, aut retrahenda: quod moralis philosophiae praeceptis, & dialecticorum regulis expeditur: praeterea leges aevo suo notis, atque perspicuis verbis expressae, conformatae-

mataeque ad sui morem seculi, progredientibus temporibus obscurantur: quia longinquitas temporis, aut exiit hominibus mores prisca, adductis novis, aut excutit e memoria, communique loquendi consuetudine prisca vocabula, sensu illorum immutato: atque ita legum lux eripitur oculis civium, & nox offunditur publicae voluntati: nisi praesto sit aliquis morum, verborumque vetustorum gnarus, atque peritus, qui septam prisca vocabulis, & moribus legum sententiam diligenter evolvat. Quamobrem e philosophia, rectaque ratiocinandi norma, quae abstractas a rebus singulis leges aptat adglutinatque negotiis, & ex antiquitate, atque perspecta proprietate vocabulorum, tanquam e germanis radicibus, jurisprudentia confurgit: quae cum sit moderatrix, & interpretes legum, boni & aequi ars a suis cultoribus appellatur. Hoc apud Graecos munus praesertim Athenis ferre praestabant oratores: quidum causas agebant leges obscuras, aut incertas, ex usu suo explicabant, eoque vim ingenii, & rerum peritiam conferebant: quo iudicum voluntatem, & populares adfectiones ad clientis, vel causae suae utilitatem traducerent: quorum interpretationibus privati commodi studium,

necessitasque defensionis, & suspicio
 mercedis acceptae fidem adimebat. Ve-
 rum Romae legum interpretandarum,
 ars longe gravior fuit, & sanctior: non
 enim, ut apud Graecos, conducebantur
 interpretes; sed ii tantum accipiebantur,
 quibus eam auctoritatem summa
 scientiae, atque virtutis opinio tribuisset,
 quique hunc laborem nulla lucri cupiditate,
 sed civium juvandorum studio suscepissent:
 principio enim, ut diximus alibi, legum
 interpretationes tanquam oracula e collegio
 Pontificum proferebantur: posterioribus vero
 temporibus, qui fide, atque auctoritate ceteris
 anteiret, quique spectata virtute apud cives
 esset, is sese publice ad respondendum dabat.
 Tantique apud Romanos id aestimabatur, ut
 nobiliores, & sapientiores hunc laborem non
 refugerent: immo & ad ea quoque descendebant,
 quae apud graecos nonnisi per pragmaticos,
 & legulejos subservientes oratoribus
 expediebantur. Itaque tanto in honore prae
 ceteris gentibus jus civile apud Romanos
 erat, ut haec scientia eximia, & peculiaris
 Romanorum fuerit: cujus inventores ipsi,
 & habebantur, & erant. Unde Jurisconsultis
 aequae atque summis exercituum ducibus,
 maximisque Oratoribus,

po-

potiores gradus in Republica patebant. Clarissimus enim quisque, atque ingeniosissimus, vel simul cum oratoria facultate jurisprudentiam conjungebat, vel, si a clamoribus fori sese studio quietis in juventute, aut in senectute, tædio negotiorum, avocaret, ad jus civile profitendum, tanquam in portum se recipiebat. Eo etenim studio duo, quæ maxime in civitatibus pollent, ingenii laus, & existimatio prudentiæ continebantur. (a) Hinc apud Romanos jus civile a recta ratione ductum præstantioribus artibus excolebatur: cum jus aliarum gentium rude profusum esset, & inconditum. Quam autem auctoritatem in publicis negotiis magistratus; eandem in privatis prope afferebant. Jurisconsulti: qui singulis civium contractibus, testamentis, & litibus, suis consiliis præsto erant, vel cavendo; vel stipulationes, & testamenta dictando; vel dissensiones, atque discordias arbitrio suo componendo. Quam ob causam, aut domi sedentes excipiebant consultores; aut ambulantes transverso foro consilii sui copiam faciebant; aut amicis in judicio disceptantibus operam dabant. Pluribus autem scriptorum generibus Jurisconsultorum doctrina proferebatur. Nam initio Jurisprudentia in

(a) Cic. de orat. lib. 1.

Pontificum Sacratio latens sancta erat, & secreta disciplina, quae nullis adhuc mandata scriptis arcano tradebatur. Prompta sane erant, & pervulgata civibus jura, utpotè brevi oratione conclusa, & publicis proscrip̄ta tabulis: usus tamen legum, & sententia illarum abstrusior, earumque interpretandarum, atque tractandarum ratio, quae non tam ex auctoritate publica, quam ex certorum hominum ingenio deducitur, quaeque jurisprudentia nuncupatur, erat in ipsorum interpretum potestate.

XLI. De disputatione fori.

Cum enim ambiguitas aliqua juris occurreret, prudentes viri convenientes, & inter se disputantes occultam legum vim contentionibus vexatam, & e profundo suae obscuritatis excussam exprimebant, tradebantque populo sensum a majori parte comprobatum. (a) Quae disputatio fori appellabatur. Eaque ratio tractandi juris civilis absque scripto, eaque prudentum auctoritas ad juris interpretationem instituta, peperit jus illud, quod sine scriptis venire dicitur. Quamvis postea sententiae a fori disputatione procedentes mandarentur scriptis. Hinc Ulpianus, Venulejus, Triphoninus, aliique Jurisconsulti libros disputationum inscripserunt: quibus complectebantur jus a pru-

(a) Pomp. l. 2. §. de orig. jur. ubi Cujacius. Exemplum habemus Justiniani C. de ver. jur. encl.

prudentibus illatum, atque, ut Gellii ver-
bis utar, tacito & illiterato hominum
consensu moribusque receptum: (a) quo
continebatur usus, atque fritura fori, &
auctoritas Jurisconsultorum: (b) quae
aut communi Juris civilis appellatione,
aut peculiari jurisprudentiae nomine
appellabantur. Hinc responsa, quae
privatim antea dabantur consulentibus,
vel ab ipsis scripta Jurisconsultis, ve
ore ipsorum excepta, (c) Judicique re-
lata. Quibus responsis Judices pluri-
mum tribuebant, non quidem ut postea,
jussu publico legeve ulla; sed tacito po-
puli consensu, & quadam auctoritate,
atque commendatione sapientiae, lon-
go, rectoque respondendi usu civibus
comprobatae.

Initio enim jus civile professurus
propriarum virium confidentia populo
praebebat se. (d) Primus Augustus pu-
blicam Jurisconsultis tribuit auctori-
tem, jussitque, ut respondendi facultas
non amplius e privato consilio, (e) sed ex
Principis beneficio prodiret. Quod &
nostris temporibus tenet.

Tantum autem inde Jurisconsulto-
rum auctoritas valuit, ut imperaret
etiam sententiis Judicum: quibus mini-
me recedere licuit ab opinione illa,
quam aut nemo Jurisconsultus palam

(a) Cujac. ad
leg. 2. §. 2. ff.
de orig. jur.
(b) Cic. in Top.
& 2. de Invent.
Revard. de au-
thorit. pru-
dent. cap. 14.

(c) Leg. 2. §.
47. vers. et
obiter ff. de
orig. jur. Bris-
sonius de
form. lib. 3. in
fine.

XLII.

De re-
sponden-
di jure.

(d) Cujac. ad
l. 2. §. 47. vers.
& ut obiter ff.
de orig. jur.
(e) Leg. 2. ff.
de orig. jur. §.
47. leg. 2. Cod.
de advoc. di-
vers. judi. &
l. 7. de profess.
& med. C. l. 10.
& l. 1. C. Theo-
dos. de resp.
prud.

XLIII.

De au-
thoritate
pruden-
tum.

oppugnasset, si unum tantum haberet auctorem; aut omnes unanimes approbassent: ita enim accipio, quod scribit Justinianus in Institutionibus: (a) nam in contrariis Jurisconsultorum responsis, cur non licuerit Judicibus vertere sese utro vellent? qua de re in *Codice Theodosiano lib. 1. tit. 4.* traditur regula, & discrimen sententiarum veterum Jurisconsultorum, quos Principis approbavit auctoritas. Dabantur etiam responsa & per epistolam, quando per epistolam petebantur. Cujusmodi exempla invenimus in Digestis. Ceterum, quia tanta erat Jurisconsultorum in Judiciis auctoritas Principum imperio fundata; consueverunt responsa obsignata tradi Judicibus: ne si res patuisset, eventus causae ante sententiam Judicis palam fieret. (b) Coepit autem juris interpretatio mandari scriptis post illata in Italiam studia Graecorum. (c) Id tamen incondite fiebat, ut illis temporibus, & sine arte. Quamobrem singula negotia, singularum personarum nominibus, ut proposita essent, atque agitata, describebantur: neque ad certum genus causarum, & infinitam quaestionem abstrahebantur: nec generibus, definitionibusque constitutis, res postea tribuebantur in partes, ut jus civile cer-

(a) *Tit. de jur. nat. gent. & civ.*

(b) *Revard. de auctor. prudent. cap. 14.*
(c) *Cic. de orat.*

ta constantique ratione tradi posset: (a) quod suo tempore & desiderabat Cras-
 sus, & se praestitutum sperabat. (b) Princeps autem Tiberius Coruncanus
 fertur se se publice ad respondendum dedisse, discipulosque habuisse, qui &
 doctrinam illius addicerent, & re-
 sponso magistri exciperent. (c) A Co-
 runcano autem ad Servium Sulpicium jus civile scriptis quidem, sed sine arte
 ulla committebatur. Servius Sulpicius
 primus dialecticis regulis disposuit juris-
 prudentiam, adhibuitque artem: qua &
 genera componi coeperunt, & distingui
 partes, & definitiones concipi, colligi-
 que regulae: ut per hanc artem uni-
 versa etiam philosophia, quae ad mo-
 res pertinebat, in jus civile manarit, &
 simul cum ea philosophorum rixandi
 cupido, in tranquillam antea scientiam
 penetrarit. Cum aliter sentirent Juris-
 consulti, qui a Stoicis essent; aliter qui a
 Peripateticis, vel Epicureis: quodque
 sua quisque a familia imbiberat, in Ju-
 risprudentiam refunderet. Ex interpre-
 tationibus igitur Jurisconsultorum in-
 morem transeuntibus, & legum adspe-
 ritatem verecunde, ac furtim lenienti-
 bus, ortae sunt regulae Juris aequitatis
 ratione temperatae: quae deinde influ-
 xerunt in edicta magistratum, atque de-

(a) Cic. de or-
 rat. lib. 1.

(b) Pompon.
 de orig. jur. l.
 2. §. Jur. civile
 sciens, 25.

(c) Cic. in or-
 rat. & in Brut.

decreta Principum : itaque duritiam per-
 domerunt vetusti, ac directi, juris. (a)
 Hujusmodi sunt usus codicillorum, actio-
 doti, & actiones illae fere omnes, quas
 utiles appellamus : quia non ex directo
 & scripto jure ; sed ex utili, & aequa
 Jurisperitorum interpretatione proces-
 serunt : & exhaereditio posthumi, ac
 differentia exhaereditationis filiorum,
 ab exhaereditatione filiarum ; & nepo-
 tum ; (b) & Aquiliana stipulatio-
 nes, auctore Aquilio Jurisconsulto ; &
 variae successuum differentiae. (c)
 Item regula Catoniana, & substitutio pu-
 pillaris ; (d) & prohibitio donationis in-
 ter virum, & uxorem, & ut soli magistra-
 tus mandent jurisdictionem, (e) utpote
 sibi jure suo competentem, (f) non alie-
 no beneficio ; & ne pupilli sine tutore
 auctore obligentur. (g) Quibus adden-
 dae sunt omnes regulae juris, & bonae
 fidei judicia sub ea formula, *ut inter bo-
 nos bene agier oportet*, & actio rei uxori-
 aiae, & ex receptiori sententia, inoffi-
 ciosi testamenti querela. Denique quid-
 quid a Jurisconsultis morum, & consue-
 tudinis, & recepti juris nomine fertur,
 omne ipsorum auctoritate prodiit, ac
 versum est in usum. Multa enim ex cer-
 tis, ac privatis casibus in populum tradu-
 eta sunt in univ ersum, exceptaque a Juris-
 con-

(a) *Instit. de
 Codicil. Cic. de
 off. lib. 3.*

(b) § 1. *Instit.
 de exhaered.
 libr. leg. ult.
 Cod. de lib.
 praeter.*

(c) §. *est au-
 tem Instit.
 quib. mod.
 tollitur oblig.*

(d) *l. maxi-
 mum vitium.
 Cod. de lib.
 praeter.*

(e) *l. 2. ff. de
 vulg. & pu-
 pill.*

(f) *l. 1. ff. de
 donat. inter
 vir. & uxor.*

(g) *l. more ff.
 de jurisd.
 om. Jud.*

consultis, civili ratione munita fuerunt; posteaque rerum judicatarum constantia firmius haeserunt. (a) Cumque his ag- gregandae sunt formulae solennes, & cautiones, & actiones legis, quae omnia jam ostendimus debere Jurisconsultis.

(a) Cujac. ad l. 2. ff. de orig. jur. §. his legibus 5.

Et quoniam, ut diximus, ad prudentiam Romanorum fuit attributa philosophia Graecorum, plura dogmata versantur in jure civili, quae philosophorum scholam, ac Stoicam praecipue redolent. Haec enim maxime doctrina ideo in jure civili dominabatur, quia Zeno a rebus gerendis minime, (b) ut aliae sectae philosophorum, avocabat. Nihil enim Chrysippus nisi prohiberet *τοῦ σοφοῦ*, & Tacitus: (c) *assumit a: etiam Stoicorum arrogantia, & seditioque, quae turbidos, & negotiorum appetentes facit.* Unde Marcianus, & ipse Stoicus eorum sapientiam extollit. Hinc multa Jurisconsulti traxerunt e consuetudine Stoicorum. Item enim atque Stoici vocabulorum originem, atque proprietatem vestigabant, (d) brevibusque atque concisis numeris concludebant saepe sententias. (e) Multa etiam suavitur jure nostro tum dicendi genera, tum regulae, atque principia Juris e Stoicorum ducta principis. Ut enim Stoici virtutis, ita & Jurisconsulti sese iustitiae sacerdotes appellabant:

XLIV.

De Jurisconsultorum philosophia.

(b) Laert. in Zenon.

(c) Tacit. lib. 12. cap. 58. anal. Plutarch. *πρὸς Στωϊκούς* *καὶ ἐπιεικῶς* *καὶ ἀποφραγμένως*

(d) Senec. *epist. 88. Cito de fin. 3.*

(e) Laert. in Zenon. *Arrian. lib. 1. cap. 20. Senec. 7. de benef. cap. 3.*

- (a) *Diog. Laert. in prooem. & in Zenon. Ulp. lib. 1. ff. de just. & jur.* bant: (a) ut illi sapientiam; ita & hi jurisprudentiam rerum divinarum, & humanarum scientiam definierunt. (b) Legis definitionem nobis Marcianus tradit a Stoicis. (c) Ab eorum doctrina commendatio est illa summa humanitatis, & mutuae benevolentiae studium, ad mutuam opem. Nam Stoici, referente Tullio, (d) dicebant communem esse hominum inter homines, & naturalem commendationem: (e) nosque Seneca docet cognatos esse natura. Eadem ratione jurisconsulti cognitionem quandam inter nos natura constitutam esse tradebant; ideoque negabant fas esse homini hominem insidiari.
- (b) *Senec. epist. 89.*
- (c) *lib. 2. ff. de legibus.*
- (d) *l. 3. de finibus.*
- (e) *Epist. 95.*
- (f) *l. 3. ff. de just. & jur.* (f) Et Papinianus ait beneficio affici hominem, hominis interesse. (g) Hominem porro in fructu esse jurisconsulti negarunt: (h) quam ratione ducti, nisi quod natura omnes rerum fructus hominis causa comparaverit? quod est a Stoicis, qui cetera hominum causa nata esse dicebant (i). De usuris eandem atque Stoicorum natio jurisconsulti sententiam tulerunt: illi enim usuras vocarunt humanae cupiditatis extra naturam quaesita nomina: (k) jurisconsulti autem dixerunt usuras natura non provenire, sed percipi jure. (l) Intervalla naturae septenis annis jurisconsulti similiter atque Stoici distinguiebant. Hi enim septimo quoque anno
- (g) *l. 7. ff. de Serv. ex post.*
- (h) *l. verus 68. ff. de usufr. & quem. quis ut. fruat.*
- (i) *Cic. lib. 3. de finib.*
- (k) *Senec. l. 7. de benef. c. 10.*
- (l) *Senec. lib. 7. de benef. c. 1. Censorin. de die natal. c. 14. Artemidor. lib. 2. òvesiq. c. 75. Varr. 5. de ling. lat. Macrobr. lib. 1. in somn. Scip. c. 6. Isid. lib. 11. orig. cap. 2.*

anno aliquid novi existere in humana natura observabant; puer enim septennis dentes mutat; in alterum septennium pube vestitur; tertio septennio barbam induit; quod elegantissimis elegis antea Solon expresserat. Unde septimo anno pueritia, (a) quartodecimo vero pubertas definitur, exemplo Stoicorum, a compluribus juris auctoribus, quorum opinio praevaluit. De foetu etiam, qui est in utero matris, jurisconsulti nostri proxime atque Stoici existimarunt: non enim animal, sed portionem ventris materni plerique illum duxerunt: inter quos Ulpianus ait; (b) *Partus enim antequam edatur mulieris portio est, vel viscerum.* Quam sententiam Stoicis tributam scimus.

(a) *Ulp. l. 1. §. 2. ff. de adm. nis. & peric. tutel. l. si in-fanti Cod. de jur. delib.*

(b) *l. 1. §. 1. ff. de vent. inspici- cion. Papini- an. l. 9. ff. ad leg. falcid.*

Quo autem in Jurisconsultis una cum doctrina etiam Philosophorum ingenium agnoscas: ecce tibi post intexam jurisprudentiae philosophiam, ex disputationibus, & jurgiis opinionum, & scholarum nata varietas. Scissa est enim jurisprudentia in duas familias: quarum altera Cassianorum erat; altera Proculianorum. Origo dissidii ab Attejo Capitone, & Antistio Labeone: quorum alter fuit ab Ofilio; alter a Trebatio institutus: utrique tamen oriundi a Tuberonis disciplina. Attejus Capito, quae a majoribus tra-

XLV.
De Juris-
consulto-
rum se-
ctis.

lib DE ORTU, ET PROGRESSU
tradita fuerant, constantius tenebat, &
verbis, atque institutis haerebat firmitus:
Labeo vero mentis quodam ardore subla-
tus, indulgebat ingenio, innixusque pro-
priae sapientiae, sibi que amplius permit-
tens, provehebatur in altum, & novitate
ducebatur. Itaque plura intulit, vel igno-
ta, vel intentata veteribus. Ingenium
Praeceptorum sui cujusque discipuli ex-
pressere: atque Attejo quidem successit
Masurius Sabrinus, unde ex quorundam
sententia Sabiniani: Sabino Cassius, unde
Cassiani. Labeoni vero successit Procu-
lius, & Nervae Pater, & Pegasus: unde
Proculiani, & Pegasiani. Atque in illos
Attejus religionem vetustatis, in hos
Labeo libertatem transmisit novitatis.
Mansit autem hoc dissidium ortum sub
Tiberio ad Antonini tempora: hosque
utraque secta praecipuos habuit aucto-
res: quorum seriem hoc ordine sub ocu-
los ponendam duximus a Gothofredo
juniore sumtam.

Sabiniani   Proculiani
 Cassiani   Pegafiani.

Sub Augusto

Attejus Capito   Antiftius Labeo
 Ofilii difcipulus   Trebatii difcipulus.

Sub Tiberio

Maſſurius Sabinus   Nerva Pater.

Sub Cajo Claudio Nerone

Cajus Caſſius Longi-   Proculus, unde
 nus, a quo Caſſiani.   Proculiani.

Sub Veſpaſianiſ

Caelius Sabinus, a   Nerva filius, & Pega-
 quo Sabiniani   ſus, a quo Pegafiani.

Sub Trajano, Adriano,
 Antonio Pio

Prifcus Javolenus   Celfus Pater
 Alburnius Valens   Celfus filius
 Tuſcianus   Prifcus Neratius.
 Salv. Julianus

Quorum contentiones, & diffidia,
 inclinante jam juris prudentia, &
 remittente ingeniorum ardore,
 K   de-

deflagrarunt. Hujus discordiae plura vestigia supersunt in libris juris; multasque retinemus reliquias conflictantium inter se scriptorum: quas Tribonianus cavere non satis potuit: quamvis Justinianus miram locorum concordiam polliceatur. Quibus promissis misere torquet eorum ingenia, qui fide illius difficultates ex repugnantia sententiarum, injectas propriae malunt ignorantiae, quam alienae negligentiae assignare. Quod saepe numero Cujacius monet. Itaque plurimum refert scire quam quisque sectam jurisconsultus amplectatur. Cumque hoc maxime differant, quod Sabiniani aequitatem; Proculiani summum jus potissimum spectent: variantes haec opiniones in re universa susceptae, varias etiam, atque diversas certis in juris articulis peperere sententias. Nec parum auxit haec dissidia Stoicorum philosophandi genus: cui sese Proculiani magis obstrinxerant. Quamobrem illi multas juris controversias ejus scholae severitate definierunt: (a) cum Julianus, qui ex altera familia erat, subtilitates illas juris, atque nimiam scrupulositatem intrepide contemserit. Consuetudine igitur Stoicorum Proculiani maxime occupabantur in dialecticis: quarum Labeo peritissimus habebatur; (b) plurimum-

(a) *L. ita 51. §. 2. ff. ad l. Aquil. l. si tibi pecuniam ff. de reb. cred. l. si ita 13. ff. de liber. & posth.*

(b) *Gell. lib. 13. cap. 10.*

rimumque laborabat in regulis coniun-
ctionum, & distinctionum pertexendis,
ordinandisque verborum nexibus. (a)

Igitur illi doctrina imbuti Stoicorum,
ex eorundem sententia saepe pronun-
ciabant. Quamobrem in ea quaestione

artifex nesit speciei dominus, an qui
materiae dominium habet: Proculiani
pro artifice stabant: quia ex doctrina

Stoicorum acceperant, res non tam
materiae, quam formae, atque adeo ipsius
conditori esse adjudicandas; cum id,

quod sunt res a forma ducant, sine qua
materia profus est iners? (b) Puberta-
tem a decimo quarto aetatis anno Pro-
culiani auspicabantur, perinde atque

Stoici: qui eam potissimum aptam nu-
ptiis aetatem aestimabant. (c) Licebat
per Stoicos angorem animi effugere vo-
luntaria morte, quod & Seneca saepe

numero praedicat, & Zeno ipse pro-
prio sanxit exemplo: licuit etiam & per
Proculianos: siquidem Neratius, qui

ex ea familia erat, lugeri vetat eum, qui
sceleris conscientia mortem sibi consci-
vit; non qui taedio vitae. (d) Idque

Adrianus, & Antonius Pius adproba-
runt. (e) Proportionem Stoici arithme-
ticam sequebantur: cum omnia peccata

putarent aequalia, aequales virtutes, ne-
que de sapientibus alterum alteri sapien-
tia

(a) L. con-
iunct. 29. l.
saepe 53. § 1. ff.
de verb. si-
gnif. l. haec
verba ille 124.
ff. cod. Diog.
haert. in Ze-
non.

(b) Seneca
epist. 18.

(c) Plutarch.
lib. 5. de plac.
cap. 24. Ter-
tull. de animo.
cap. 38.

(d) L. libero-
rum 11. §. 3.
ff. de his, qui
notantur in-
fam.

(e) L. 3 §. 4. &
5. ff. de bonis
eorum, qui
ante sent. l. 6.
§. 7. ff. de in-
iust. rupto. &
177.

tia praestare arbitrarentur: (ut enim nec vero quid verius; neque falso quid falsius: ita nullus error; aut crimen alio erat eorum sententia majus:) eandem proportionem amplexos esse Proculianos ostendit lex vigesima tertia C. de legatis. Nec mirum quia Trebatius Labeonis Doctor, a quo Proculiani, crimina omnia exaequabat. (a) Nam teste Ulpiano Trebatius putabat eum, qui aurem tangeret alicujus; totum attigisse corpus: & qui dolium aperiret, indeque parum vini auferret, non tantum ejus; quod abstulit furem esse; verum etiam totius: quod Stoicam doctrinam sapit.

(a) *l. vulgar. in princ. 21. ff. de furt.*

(b) *Gell. l. 4. cap. 2. l. 6. ff. de l. & poss. h.*

(c) *Lucian. in Eunuch.*

(d) *Gell. lib. 4. cap. 2.*

Quid de Castratorum a Spadonibus differentia? (b) Castratos Proculiani morbosos existimarunt, auctoritate Stoicorum, & Cynicorum, quos Lucianus ait rejecisse Castratos inter imperfectos.

(c) Ideo, si emtor ignorasset Castratum hominem ab se emtum; Labeo Pro-

De variis culianorum princeps redhibendum cen-

aetatibus fuit, quasi morbo affectum. (d) Sed

jurisprudentiae, sultos veniamus: ac prius certa juris-

& de Jurisprudenciae genera percurramus.

Quatuor igitur sunt genera jurisprudentiae a variis ducta temporibus: quorum primum antiqua jurisprudentia nuncupatur, quae statim post latas leges

duo-

duodecim Tab. prodijt: aspera quidem illa tenebricosa, & tristis, non tam in aequitate, quam in verborum superstitione fundata; eaque Ciceronis aetatem fere attigit, mansitque annos circiter CCCL. Quae hanc excepit, vixitque annos fere septuaginta novem, media dicitur; superiori longe humanior: quippe quae magis utilitate communi, quam potestate verborum negotia moderaretur: ductaque interpretum, ac magistratum auctoritate, leges veteres flecteret ad lenitatem. Huius successit jurisprudentia nova ab Augusti Imperio, anno scilicet ab V. C., DCCXXIX. ad Justinianum usque protracta. Editis deinde a Justiniano Novellis processit jurisprudentia, quae dicitur novissima, quaeque pervenit ad annum Christi DCCLI. a quo tempore jurisprudentia barbarorum colluviemersa usque ad Lotharium latuit Italiae.

Sed jam praecipuos jurisprudentiae XLVII. auctores producamus. Ut autem prae- De Tiberiam Appium Claudium Decemvirio Corum conditorem legum XII. Tab. & runcano. ejus sive pronepotem, sive, ut alii volunt, abnepotem Appium Claudium Coeum, & Publium Sempronium, qui a civili prudentia dictus est Sophus, & Publium Cornelium Nasicam, patrem illius,

illius, qui a publico Populi Romani amore appellatus est Corculum; quorum sane memoria maximis rebus gestis, & veterum historicorum monumentis satis

(a) *Cic. orat. pro Planc. c. 2. Liv. lib. 28. Cic. pro Dom. & de leg. lib. 2.*

est pervagata. (a) Exordium ducam a Coruncano e Tusculo, qui princeps publicam juris civilis professionem est ingressus: quique auditores habuit, & sententias plures, atque responsa reliquit ab eis excepta. Vixit is tempore primi belli punici: primusque de plebe Pontifex max. est creatus. Consul fuit cum Pub. Valerio Laevino anno ab V. C. CCCCLXXII. & censuram gessit cum Cajo Claudio anno ab V. C. CCCCLXXXV. & circa annum DVII. Dictator fuit comitiis habendis. De Vulsinienibus triumphavit: tantaque auctoritate erat, ut ad eum, teste

(b) *Lib. 3. de orat.*

(b) Cicerone, de humanis, & divinis omnibus referretur.

XLVIII. Consecuti sunt hunc Sex. & Pub. De Sext. Aelii Fratres ambo Coss ex pauperrima & P. Aeliorum gente: (c) de qua sexdecim liis. una domuncula claudebantur. (d) Porro Sex. Aelium Ennius a prudentia Catum appellavit. *Egregie cordatus homo*

(c) *Valer. l. 4. cap. 4. Plutarch. in vit. Aemil.*

(d) *Cic. de orat. lib. 1. l. 2. ff. de orig. jur. §. deinde.*

Catus Aelius Sextus. Consul fuit cum T. Q. Flaminio anno ab V. C. DLII. Publius autem Aelius Consul fuit cum Cn. Cornelio Lentulo anno V. C. DXLIX.

Lu-

Lucii Atilii tanta fuit opinio prudentiae civilis, ut primus a pop. Rom. latine *Sapiens* appellaretur; cum Sempronio *Sophi* nomen fuerit e graeca lingua petitum: ut existimem ab eruditis magis, quam a vulgo id ei contigisse.

XLIX.
De Lucio Atilio.

Floruit etiam innumeris virtutibus immortalitati commendatis testimonio historicorum, & juris etiam civilis scientia, Marcus Cato e municipio Tusculano. Is cum hortatu L. Valerii Flacci Romanam venisset, aetatisque suae anno decimo septimo in militiam profectus esset, brevi mira felicitate, atque incredibili favore populi ad summos honores pervenit. (a) Censorque creatus, tantam gravitatem, atque severitatem adhibuit; ut inde censorius fuerit appellatus: notandisque summa libertate pluribus ex nobilitate in multorum offensionem venerit: a quibus quoties in iudicium capitis vocatus esset, quod crebro evenit, toties non absolutus modo, verum etiam laudatus discessit. Hic ex sua prole insignes alios dedit Jurisconsultos, quales etiam fuere (b) M. Cato Praetor, & Marcus Cato Salonianus.

L.
De Marco Catone.

Non minoris existimationis in jure civili fuit (c) M. Junius Brutus, qui praetoriam gessit, & de jure tres (Scaevolae testimonio) edidit libros: (d) quamvis

(a) Liv. l. 39. c. 40.

(b) Gell. l. 13. c. 19.

Ll.

(c) Liv. lib. 5. dec. 4.

(d) l. 2. §. post hos de orig. jur. Cic. de orat. lib. 2.

K 4

alii

alii septem numerent. Hunc Pomponius tradit simul cum P. Mutio Scaevola, & Manilio jus civile fundasse anno ab V. C. DCXX.

LII. Publius Mutius Scaevola Pontifex
 De P. Mu- Max. fuit & Tribunus Plebis: in qua po-
 tio Scae- testate Lucium Tubulum, rogatione la-
 vola Pon- ta, in exilium abire coegit: quod cum
 tifice. Praetor esset, & quaestionem de Sica-
 riiis exerceret, pecuniam accepisset. Praetor etiam, & Consul demum crea-
 tus est cum L. Calpurnio Pisone Frugi, Senatam vexante Tiberio Graccho; qui populari gratia Remp. evertebat. Unde Patres armis decertandum putabant. Et quia Scaevola negarat ad vim descensurum; Nasicam sublata manu ducem se obtulit eorum, qui Remp. salvam vellent; coactaque multitudine Tiberium Gracchum interemit. Cujus facti Scaevola, qui socius esse recusaret, in iudicio tamen laudatorem sese, ac vindicem praestitit. Nasicam enim accusatum, non defendit modo, sed etiam ornavit, adprobavitque ab eo gesta: ut laudem fortitudinis, quam amiserat re gerenda, ea postea tuenda recuperarit. Moriens vero P. Mutius in Asia Pub. Licinium Crassum Mutianum fratrem adoptivum in Pontificatu Max. successorem I. C. & Q. Mutium Scaev. filium Jurisconsultorum

torum omnium principem reliquit: totque familia haec deinceps J. C. peperit, ut in ea jurisprudentia domicilium contulisse, ac Scaevolarum vetustum esse, atque avitum patrimonium videretur.

Manlius, five Manilius, cui tres de jure civili libros Pomponius adscribit, De Man- LIII.
 Consul fuit cum L. Marcio anno A. V. C. De Man-
 DCI. tantae innocentiae, ac severitatis; lio Tor-
 ut cum Decius Syllanus filius a se in quato.
 adoptionem datus per legatos Provin-
 ciae Macedoniae peculatus postulare-
 tur: ipse haereditaria severitate, publi-
 cam animadversionem domestico sup-
 plicio antevertere voluerit. Nam sus-
 cepta privatim cognitione, antequam
 publice ea de re consuleretur, Senatu
 jubente, auditis biduum accusatoribus,
 & testibus, tertio die adversus filium
 sententiam tulit: qua juvenem, utpote
 a majoribus suis degenerem, Republica,
 & domo sua indignum pronunciavit;
 ablataque omni spe reditus, e conspectu
 suo jussit abire. Hac injuria filius ex-
 animatus voluntaria morte se infamiae
 subtraxit. Quae calamitas minime ta-
 men Patris ferociam fregit: nam exe-
 quiis filii non solum corpore, sed animo
 etiam abesse voluit: siquidem cum fu-
 nus duceretur, ipse domi sedens, mente

K § solu-

NO DE ORTU, ET PROGRESSU

(a) Val. Max.
lib. 5, c. 2. n. 9.

soluta, & libera consultoribus audien-
dis, civiumque negotiis componendis
jucunde vacabat. (a)

LIV.
De Cajo
Martio
Figulo.

Cajus Martius Figulus, Caij Martii
Filius illius, qui cum Nasica consulatum
gesserat anno A. V. C. DXCI. etiam
in Jurisconsultos a pluribus refertur. Is
cum in petitione consulatus repulsam
tulisset, & a civibus de more consulere-
tur; injuriam indignatus *consulere*, in-
quit, *scitis; Consulem facere nescitis.* (b)

(b) Val. Max.
LV.

De Ca-
jo Livio
Druso.

Cajus Livius Drusus tanta scientia
juris, tantaque caritate fuit: ut conse-
cta jam aetate, luminibus etiam amissis;
assidue tamen consultoribus vacaret. (c)

(c) Valer.
Max.

LVI.
De media
jurispru-
dentia, e-
loco producam
Publium Rutilium Ru-
jusque ju-
risconsul-
tis, & de
P. Rutilio
Rufo.

Atque hi antiquam jurisprudentiam
condiderunt. Mediae autem jurisperu-
dentiae a Ciceronis aevo profectae hi
celebriores feruntur auctores. Primo
locoproducam Publium Rutilium Ru-
sum: cujus extrema aetas in pueritiam
Ciceronis incidit. Is graecis literis cum-
primis eruditus P. Mutii Scaevolae, ac
Panaetii Stoici auditor fuit: ejusque
disciplinae alumnum, non mentis, &
orationis tantum; sed operum quoque
severitate tota vita se praestitit. Siqui-
dem neque injuria unquam, nec gratia
victus, utramque adversam pariter, ac
secundam contempsit fortunam: & Civi-
tatem, quam exul, & repetundarum
inju-

injuste damnatus reliquerat, etiam oblatam a Sylla repudiavit: quasi opus non esset reddi sibi Civitatem, quam salva innocentia, retentaque animo romana virtute nunquam amiserat. Hinc in eo iudicio, dum pro se diceret, neque summos Oratores L. Crassum, & M. Antonium sibi adesse voluit; neque supplices manus ad cuiusquam genua circumtulit: sed majori sibi gloriae duxit innocentem damnari, quam superbiorum operam implorantem absolvi. Ac sicuti nullae hunc inimicitiae; ita nec amicitia deflexit a virtute. Cum enim cuiusdam amici parum justae rogationi resisteret, & amicus diceret: *Quid mihi amicitia tua, si nihil abs te impetro, opus est?* Rutilius retulit; *Immo quid mihi tua, si propter te sum aliquid inhonesti facturus?* Itaque rectissime hunc togatum, & Consularem Socratem appellaveris. Disciplinam militari exquisitam etiam artem inseruit, evocatis e ludo Caj Aemilii Scauri magistris gladiatorum: usque ad rationem expenso, militiam virtute jam florentem, etiam scientia munivit. Tribunus plebis fuit, & Consul cum Cajo Manilio anno A. V. C. DCXXXVIII. & Asiae Proconsul, teste Pomponio. Decessit in exilio, reliquitque libros de jure non paucos, & orationes aliquot iudicio

dicio Ciceronis exiles: inter quas unam de modo aedificiorum: quam Senatui Augustus recitavit, edictoque promulgavit: ut proprium ea de re consilium, veterum auctoritate comprobaret. Scripsit idem Rutilius historias, & de vita sua libros. (a)

(a) De hoc
Tull. in Brut.
& deorat. l. 1.

LVII. Quintus Aelius Tubero Panaetii De Q. Ael. etiam auditor a Stoicorum doctrina-
lio Tube- morum, & orationis tristitiam suscepit,
rone. cum dialectica subtilitate. A vita deco-
ra, & honores, honorum ipse contemptu
longe superavit. Nam paupertatem ge-
neris ab suis majoribus fascibus, &
triumphis ornatam, ipse, praelata ho-
noribus continentia, magis nobilitavit
per acceptam repulsam. Epulum enim
P. Africani nomine populo Rom. dan-
te Fabio Max., ipse lectulos ligneos
Punicanos pellibus textit haedinis, & fi-
ctilia veterum pro argenteis vasis expo-
suit. Quam obsoletam jam veterum
frugalitatem populus mirari malebat,
quam experiri: plusque apud eum
valuit tenuis illius apparatus indigna-
tio, quam Lucii Pauli Tuberonis avi,
ejusque avunculi Africani merita: qui-
bus hic in comitiis praetoriis, justum suf-
fragiorum numerum minime tulit. Do-
ctrina juris praestitit omnes quotquot
ante se floruerant. Scripsit historias, & li-
brum

brum de officio Judicis ad Cajum Op-
pium. Hunc vero Consulem fuisse a
nullo veterum, praeter Pomponium
accepimus. Lucullum ob opulentiam,
& aedificiorum magnificentiam, quibus
in Campania non terras tantum, sed &
maria occupaverat, homo prisca seve-
ritate Xersem Pogatum appellare so-
lebat. (a)

(a) De hoc
Gell. l. i. c. 22.
Cic. in Brut.
& in orat. pro
Muraen.

In Jurisconsultos etiam refertur
Sextus Pompejus Gr. Pompeij patruus:
quem Cic. in Bruto ait praestantissimum
ingenium contulisse ad summam juris ci-
vilis, & ad perfectam Geometriae, & re-
rum Stoicarum scientiam. Item Caelius
Antipater, quem historiae majorem so-
num addidisse Cicero tradit: (b) cum ipse
primus fuerit rerum exorator; (c)
alii vero ante illum narratores tan-
tum.

LVIII.
De Sex.
Pompejo,
& Caelio
Antipa-
tre.

(b) lib. 2. de O-
rat.
(c) Cic. in
Brut. & in l.
1. c. 6. de leg.

Quintus Mutius Scaevola Augur,
injuria praeteritis a Pomponio, multis
a Cicerone laudibus, & crebro attolli-
tur. In hujus enim disciplinam Cicero
adolescens fuerat a Patre traditus, ab
eoque plusquam Oratoribus mos esset,
& Scae-
jus civile addidit; responsis ejus atque
disputationibus assidua consuetudine
audiendis. Oratoris munus pro se tan-
tum Scaevola exercuit, in eo praeser-
tim judicio, in quo repetundarum ab

LIX.
De Q.
Mutio
Scaevola
Augure,
& Scae-
vola Pon-
tifice.

Al-

Albutio postulat, accusatore fracto, atque represso, non sine laude fuit absolutus. Lucilii mordacitatem, a quo pluribus versibus laceſſebatur, magnifice contemſit: longeque majori gloria sprevit Syllae minas: quibus adduci nunquam potuit, ut ſententiam ferret adverſus C. Marium, cum a Senatu hoſtis patriae, cogente Sylla, judicabatur. A reſpondendi munere, providendisque publicis, privatisque negotiis, neque valetudine, neque ingraveſcente avocabatur aetate. Atque ad ſummam ſenectutem, & morbum adductus: cum viribus deſiceretur, voce tamen atque praefentia in Saturnini tumultu civibus praefito fuit. Uxorem habuit filiam Laelii natu majorem, ab eoque in Collegium Augurum eſt cooptatus. Filiam nuptui dedit L. Craſſo Oratori Max. Tantae vero modestiae fuit, ut ex aliena ſcientia nil ſibi quidquam adſereret. Ideo cum de jure praedicatorio conſuleretur, ſuos conſultores amandabat ad Furium, & Caſcellium praedictores: quamquam id ad jurisconſulti ſcientiam; cujus erat peritiſſimus, etiam pertineret. Praetor in Aſiam eſt profeſtus. Conſul fuit cum L. Caecilio Metello Dalmatico anno Ab. V. C. DCXXXVI. cum quo & ipſe de Dalmaticis triumphavit. Ab hoc Mutio

Au-

Augure alio dignitatis vocabulo distinguitur (a) Q. Mutius Scaevola Pontifex, Publii Mutii Pontificis filius, qui tribunatum plebis gessit, & Consul fuit cum L. Crasso, (b) cum quo & alios obivit honores, praeter Censuram, qua Scaevola, vel sorte caruit, vel voluntate. In consulatu legem tulit, ne non civis pro cive haberetur. Asiam Proconsul novem rexit menses: tanta innocentia, & integritate, ut dehinc, quasi virtus omnis unius viri esset imitatio, quisquis recte administrasset, Scaevola diceretur, illiusque administratio ex S. C. pro exemplo, atque formam ceteris magistratibus in provinciam proficiscentibus proponeretur. Itaque multi multi rectores provinciarum ex edicto Mutiano in suum transferebant. Ob eam integritatem, qua totius provinciae benevolentiam collegit, in offensionem venit publicanorum: (c) quorum rapacitas ejus exemplo, & auctoritate coerceretur. Quanto superavit omnes doctrina juris; tanto ceteros jurisconsultos praestitit eloquentia: ut eloquentium Jurisconsultissimus, & Jurisconsultorum eloquentissimus a Cicerone appelletur. (d) Apud Centumviros in judicio Marci Curii, & Marci Coponii acute, ac vehementer pro subtili ratione juris

(a) De confusione personarum apud Pompon. in variis Scaevolii, vide Covar. §. 40. & 41. l. 2. ff. orig. jur.

(b) Cic. in Brut.

(c) Cic. pro Planc. c. 13.

(d) Cic. lib. 2. de Orat.

juris pugnavit contra L. Crassum pro
 aequitate adversus juris severitatem
 summo plausu dimicantem. Quaestio
 erat illa : an substitutus posthumus, si is
 ante moreretur, quam ad suam tutelam
 venisset, eo non nato succederet. Scae-
 vola sese verbis continebat, neque fe-
 rebat ut sub-uno duo casus involveren-
 tur, & nondum natus pro mortuo habe-
 retur : Crassus indiciis, atque vestigiis
 verborum ad reconditam voluntatem
 eruendam ducebatur, contendebatque
 substitutum mortuo filio vocatum, ea-
 dem voluntate vocari eo non nato :
 quae sententia obtinuit, cessitque seve-
 ritas aequitati. Ex hujus familiaritate,
 tanquam ex communi Jurisprudenciae
 schola insignes ejus aetatis Jurisconsulti
 prodierunt : nempe Gallus Aquilius, Luci-
 hus Balbus, Sex. Papyrius, Cajus Juven-
 tius. Libros reliquit decem & octo,
 quibus Pomponius jus civile constitu-
 tum esse scripsit. Forte quod artem, & or-
 dinem ad eam doctrinam primus adjun-
 xerit. Cum Syllanis partibus faveret, frau-
 deque obsessi Patres in Senatu trucidaren-
 tur, ipse fugiens, arasque Vestae com-
 plexus, eas sanguine suo respersit : vul-
 neratus antea Caij Fimbriae jussu, a quo,
 cum non omnem adhuc spiritum vir
 gra-

gravissimus exalasset, ludibrio habebatur: diem enim illi dicturum apud Populum minabatur, ob id nempe crimen, quod parcius, neque totum corpore suo telum excepisset. Quae haud inopinanti mors est oblata: cum enim suas partes extra urbem sequi posset; ille ut consilium suum in componendis discordiis populo praeberet, neve ad moenia patriae armatus obversaretur, mortem praecoptavit, de quo Lucanus.

*Te quoque neglectum violatae
Scaevola dextrae*

Ante ipsum penetrale Deae, semperque calentes

*Mactavere focos: parum sed fessae
fenestras*

Sanguinis effudit jugulo, flammisque pepercit.

Cajus Aquilius Gallus aequissimus una, & solertissimus cautionum artifex, atque malitiarum, ut cum Cicerone loquar, (a) everriculum, plures habuit in jure civili auditores, & quidem nobiles, quos inter Servium quoque Sulpicium: qui fragmenta aliqua suis libris e scriptis Aquilianis inseruit: quae Aquilii scripta ne quidem ad Pomponii aetatem integra pervenerunt. Ex aliorum igitur auctoritate, ac fide supersunt in Digestis aliquot summi viri monumenta tum celebra-

LX.

De C. Aquilio Gallo.

(a) lib. 3. de nat. Doct. cap. 74. & l. 3. de offic. & in Brut. & pro Caecin.

L

bera

berrimarum formularum, qualis est Aquiliana accepti latio, & ratio instituendorum posthumorum, itemque formula doli mali: tum utilissimae legis de damno faciendo. Hanc prudentiam, & aequitatem scriptis docuit, & exemplo: cum Octaciliae Laterensis impudicae mulieris fraudem in iudicum consilio refecuit. Etenim Octacilia, qua Cajus Visellius Varro obscaene utebatur, eo aegrotante, cum ex illius testamento per leges capere non posset, quantum ipsa optabat: pellexit hominem ad voluntariam debiti confessionem: qua Varro accepta tulit Octaciliae trecentum millia nummorum, quae, redintegrata Varronis valetudine, Octacilia, cui ab illius haeredibus petenda erant, ab ipso Varrone in iudicium vocato impudentissime petiit: Hic vero Aquilius, cui fraus extra iudicium oboluerat, iudicem agens, etsi detegi dolus in iudicio non posset; quo tamen exitum praecluderet fraudibus, principibus Civitatis viris adhibitis, conscientiam veritatis scripturae, ac testibus anteposuit; absolutoque Varrone Octaciliam cum suis turpissimis captionibus e suo conspectu abire iussit. Haec ejus aequitas cum solertia, & summa scientia juris conspirans regnum quodammodo illi tradidit

judi-

judiciorum: ut quamvis consulatum non gesserit, consularis tamen ei non defuerit auctoritas. Tribunus plebis creatus legem tulit, quam habemus, Aquiliam. Domum habuit in viminali magnificentia, & pulchritudine memorabilem.

(a) Praetor fuit cum Cicerone.

(a) *Plin. l. 17.*

L. Lucilius Balbus Stoicae doctrinae principatum aetate sua tenuit: ut nemo huic ex graecis anteponeretur. Quapropter suum opus ei Antiochus philosophus misit, & a Cicerone in dialogis *de natura Deorum* Stoicarum partium defensor inducitur. Serv. Sulpicium habuit in jure civili discipulum: qui plures Lucilii sententias libris complexus est suis: cum Lucilii scripta non permanserint. Eundem Balbum Cic. in Bruto doctum, eruditumque, atque considerata tarditate hominem vocat. Henelius fratrem hunc facit illius, qui Stoicam doctrinam in Tullianis libris exponit.

cap. 1.

LXI.

De L. Lucilio Balbo.

Cn. Aufidius omissus a Pomponio Ciceronis aetate in jurisperitorum numero fuit. Huic caecitas neque scientiarum lumen, neque rerum gerendarum facultatem ademit: nam vir praetorius fuit, & gravissimas in Senatu sententias dicebat, & graecam scripsit historiam, & suum officium amicis diligentissime praestitit,

LXII.

De Cn. Aufidio.

LXIII. Cajus Juventius, cui ab aliquibus De C. Ju-ventio. Titi praenomen imponitur, is esse putatur, quem Cic. scribit peritum fuisse juris, & non tam acri eloquentia, quam versuta, ac magis ad irretiendum animos, (a) quam ad confutandum idonea. Hic inter Mutii discipulos, & Serv. Sulpicii praeceptores ponitur: cujus Servii libris Juventii scripta promebantur.

(a) Cic. in Brut.

LXIV. Ejusdem auctoritatis, ac fortis fuit De Sex. Sextus Papyrius: nam & Mutii auditor Papyrio. fuit, & Servii praeceptor, ejusdemque libris posteris traditus.

LXV. Sed jam ad Servium Sulpicium integri- De Ser. Sulpicio. oris doctrinae fontem veniamus. Cujus prudentia cum privatim, tum publice populo Romano profuit: privatos enim scientia juris; rem vero publicam animi virtute juvit, atque consilio. (b)

(b) Cic. in Brut.

Ciceroni fuit communione studiorum, & voluntate in Republica administranda conjunctissimus: quem sibi Sulpicius eloquentia praestantem, superare jurisprudentia voluit: ad quam eum adpulit objurgatio Q. Mutii Scaevolae, qui a Sulpicio de cujusdam amici negotio interrogatus, cum semel atque iterum respondisset, & Servius imperitia juris non adhuc perciperet; (c) indignatus parumper turpe dixit esse patricio, &

no-

(c) Pomp. l. 2. de orig. jur. § 43.

nobili, & causas oranti jus, in quo versaretur, ignorare. Itaque Servius pudore affectus ad jus civile se contulit, tantoque brevi profecit, ut omnibus ante se jurisconsultis antecelleret: ac superavit facilitate Gallum; consilii celeritate Lucilium: id quod erat in utroque praestantius ad se pertrahens. Hoc etiam omnes Jurisconsultos vicit, quod jurisprudentiae usu potius, & moribus enutritae, quam arte, ipse addidit comitem, atque adjutricem dialecticam: qua res dissipatas coegit in propria genera; generibusque suas subtexit partes: inque suum ordinem scientiam eam descripsit universam: ut mens antea errabunda recta pergeret via, usuque definiendi, distinguendique fallacias, captionesque declinaret. Proprietatis verborum ad eruendam ex Jurisconsultorum instituto primaevam eorum significationem erat studiosissimus, ac si quid eum effugeret, Marcum Varronem consulebat. (a) (a) Gell. lib. 2. cap. 10.

In quaesturae, atque praeturae petitione L. Muraenam vicit, ab eodem in Consulatus petitione victus: quem Sulpicius ambitus accusavit, defendente Cicero, qui, ne reus accusatoris dignitate obrueretur, jucundissima cavillatione jurisprudentiam prae militari peritia extenuavit. Antepositus deinde Sulpicius

(a) *Dis. l. 40.*

fuit in eodem honore Marco Catoni, recusanti sua in petitione prendere, aut compellere quemquam: collegamque habuit in consulatu M. Marcellum: (a) cujus a Magio Chilone interemti funus ipse curavit Athenis. Victore Caesare, nec dum in Italiam reduce, Sulpicius, qui Pompejo studuerat, sibi metuens in Graeciam concessit: pluresque ad solatium animi regiones oberravit. Tandem a Caesare Romam reverso, summa clementia, non modo restitutus, sed & Graeciae praefectus fuit. Mortuo Caesare S. C. conditum est in Servii sententiam, ut Octavio, quod egregiam Reipublicae operam navasset, ac Antonium urbem direpturum strenuo repulisset, ante tempus praefinitum legibus, magistratum petere liceret. Tandem legatus missus ad Antonium Mutinam obsidentem, ut eum jussu Senatus ab ea obsidione dehortaretur, atque ad saniora consilia revocaret: ingravescente valetudine in itinere occubuit, Hircio, & Panfa (b) Coss. cui Senatus ex Ciceronis sententia sumtus amplissimos decrevit in funus, & sepulchrum, statuamque in rostris equestrem ex aere: uxorem habuit Posthumiam, quam rumor fuit a Cajo Caesare adulterio pollutam. Scripta reliquit sane permulta; & egregia:

(b) *Philipp. 9.*

gia: quae Cicero pluris faciebat, quam superiorum omnium opera peritorum: numerumque centum prope, & octuaginta librorum ejus Pomponius prodidit.

Cajus Trebatus Testa insignem & ipse locum inter sui temporis Jurisconsultos tenuit. Ciceroni fuit familiarissimus: per quem Trebatius aditus paravit ad Caesaris amicitiam in Gallia: ubi (a) Ciceronis gratia tam benigne fuit receptus a Caesare, ut ei Tribuni militum stipendia sine muneris labore detulerit. Caesar vero hunc adhibuit conciliatorem ad Ciceronem, & Servium Sulpicium, ut eos a Pompei partibus traduceret ad suas; nullo tamen successu. Rerum potitus Caesar Trebatium se admonentem, ut Senatui adurgeret, minaci vultu increpavit. Trebatii rogatu Cicero Topicorum libros, forensibus exemplis refertos, conscripsit, eisdemque misit. Apud Augustum eo in honore habebatur, ut de gravissimis quibuscunque negotiis consuleretur. Itaque Trebatius auctore, ac suasore codicillorum usum adprobavit. (b) Unde non mirum si tam honorifice ab Horatio in Satyris appellatur. Libros composuit de jure civili haud paucos, & de Religione novem: qui fortasse propter

LXVI.
De Cajo
Trebatio
Testa.

(a) *Ex lib. 7.
epist. Cic. ad
fam. & lib. 4.
ep. 1.*

(b) *Instit. de
codic. in
princ.*

dicendi genus inconditum, rarius verfabantur in manibus: non enim admodum eloquentiae studuerat. Ingenio vero magis quam iudicio valuit, utpote in definiendo praeceptus: ut se ostendit in quaestione illa; posset ne de furto ante aditam haereditatem commisso haeres agere? in qua cum neminem id sensitse responderit, a Cicerone coarguitur: qui Brutum, Manlium, & Sext. Aelium auctores produxit.

LXVII.
De Offilio.

Trebatii fuit aequalis Offilius Servii auditor: cui Offilio Augusti familiaritas nullum honorem attulit: nam supra equestrem gradum non ascendit. Complexus est libris suis fundamenta juris civilis: nam princeps praetoris edictum diligenter concinnavit, & de jurisdictione scripsit, ac de vigesimis haereditatum. Juris partiti, & actionum libros edidit, & ad Atticum epistolas aliquot, forsan de quaestionibus juris. (a)

(a) *leg. 55. §. 1. ff. de legat. 3. l. 3. ff. de penult. legat. l. quod nos 234. in fin. ff. de verb. sign.*

LXVIII.
De A. Cascellio.

Vixit eodem tempore A. Cascellius: qui ut scientia juris par fuerit Offilio, & Trebatio: (b) utrumque tamen eloquentia praestitit. Vitam ad Augusti tempora produxit: neque tamen mores cum Republica mutavit, retinuitque sub novo Romanorum servitio veterem libertatem: cujus duo se habere praesidia contra tyrannorum potentiam

(b) *De hoc Gell. lib. 1. cap. 16. Ammian. Marcell. hist. lib. 39. Valer. Max. l. 6. c. 1.*

exi-

existimabat, senectutem scilicet, & orbitatem. Sunt enim filii obsides Principi paternae voluntatis. Quapropter consulatus honorem oblatum ab Augusto recusavit; ne accipiendis honoribus auctoritatem tribuentis assereret: aut injustis honoribus gerendis illi socium ad opprimendam Rempublicam se praerberet. Ac ne proscriptionibus bonorum juris auctoritatem tribueret; noluit formulas componere, quibus Triumvirum largitiones exprimerentur. Ejus in scribendo studium antiquitatis Quintiliano commendatur. De scriptis tamen suis, ne ad Pomponii quidem aetatem superfuit: praeter librum benedictorum: quae interpretari licet, responsa ex tempore, cum consultorum plausu prolata. (a) Fuit enim ingenio celeri, & arguto. Honores nullos gessit supra quaesturam. (b) De his autem tribus proximis Jurisconsultis hoc iudicium aetas ea tulit: nempe Trebatium peritiorem fuisse Cascellio; Cascellium Trebatio eloquentiorem, utroque vero doctiorem Offilium.

(a) *Macrob. l. 2. Satur. c. 6. Fischer. lib. 2. parerg. cap. 3.*
 (b) *De libro benedictorum Menag. in amoens. jur. civ.*

Q. Aelius Tubero L. filius patricia gente, cui Ligarium ab se Caesari accusatum, jamque omnium opinione, atque ipsius etiam Caesaris tacita cogitatione damnatum, eloquentia sua Cicero eripuit. LXIX. De Q. Aelio Tubero.

puit. Ex infelici hujus accusationis exitu, se ad jurisprudentiam adjunxit sub Offilio praeceptore, pluresque libros de jure publico, & privato doctissime scripsit: sed antiquis usus dicendi generibus minus gratiae libris suis a posteris conciliavit. Sulpitiam Servii filiam uxorem duxit.

LXX. Alfenus Varus Cremonensis
De Alfe- omnium, vel hoc uno praestantissimus,
no Varo. quod suam totam duxit a doctrina di-
(2) Horat. l. 1.
Saty. 3. ubi
Acron. Gell.
lib. 6. cap. 5.gnitatem. (A) Cum enim tutor esset,
arte abiecta, mira magnitudine animi
Romam concessit, inque Servii sese di-
sciplinam tradidit; ex qua per insignes
virtutes, ac juris scientiam evasit ad
consulatum, ac mortuus honore, sum-
tuque publico fuit elatus. Libros reli-
quit Collectaneorum, & Digestorum,
quos Julius Paulus in compendium
contulit, quorumque fragmenta legi-
mus in Digestis nostris. Consul fuisse
creditur ab aliquibus cum P. Vinutio
triennio post Christum natum.

LXXI. Inter hos Servii auditores adscriptum
De Cajo. reperimus a Pomponio Cajum, de quo
infra. Sed Cujacius id ex eo Pomponii
loco censet expungendum, tum quia
Cajus ille sub Antonino vixit: tum quod
Pomponius ibi decem praefinit: quibus
si aggregetur Cajus, non decem, sed un-
decim evenient. Au-

Aufidii duo Tuca, & Namusa magna in libris nostris praeferunt auctoritatem. (a) Namusa vero plures jurisconsultorum libros digessit in centum quadraginta.

LXXII. De Aufidius Tuca, & Namusa.

Ad hos usque, uno quodam alveo, jurisprudentia fluxit : post autem discescit in rivos. Diducta est enim super pluribus juris articulis in oppositas sententias a duobus contrariarum scholarum auctoribus Antistio Labeone, & C. Attejo Capitone. Antistius Labeo, nobilissima familia, Labeonis illius fuit filius, quem Brutus in Caesaris caede socium habuit, ac mox in morte comitem. (b) Labeo enim ille, cum exercitum ab Antonio fufum, ducesque Brutum, & Cassium voluntaria morte interemptos accepisset, audissetque suum ipsius nomen inter morientis Bruti suspiria sonuisse; turpe sibi putavit vindicibus libertatis, & amicorum fato superesse. Itaque a servo, cui gladium obtulit, quemque mortem rogarat, est interfectus : cum civibus jurisprudentia, & fortitudine in tuenda patria libertate, atque amicis in conservanda fide plurimum profuisset. In filium autem non modo transfudit ingenium, quo patri cum jurisprudentia, tum in reliquis doctrinis excelluit; sed amorem etiam ipsum libertatis: cujus amo-

(a) l. 5. §. 7. ff. commod. l. 2. §. 6. ff. aqu. & aqu. plu. arc. LXXIII. De Sectarum auctoribus, Antistio Labeone. (b) App. l. 4. de Bell. civil.

amoris laus, mutatis jam cum Republica moribus, in infamiam, apud vulgi volubilitatem, transferat. Ob hanc enim causam Labeo contumax habebatur, quod Augusto veteri libertate resisteret, neque adduci posset, ut servile illius aetatis ingenium susciperet. Hinc Horatius, ut assentaretur Augusto, temporibusque serviret, Labeonem in Satyris appellat (a) insanum. Itaque cum vir virum in Senatum legeret, veritus non est ipse legere M. Lepidum; quamvis Octavii inimicum tum exulantem; nec aliam hujus facti excusationem attulit; (b) nisi quod cuique homini suum sit iudicium. Et cum contra increparetur, ac tanquam puer illuderetur ab Augusto, nihil se mali pro merito respondit, si legeret in Senatum, quem Augustus Pontificem esse pateretur: nondum enim ausus fuerat Augustus Lepido ceteris ornamentis exuto Pontificatum eripere. Quo responso Principem Labeo delinivit. Cujus tamen ut contumaciam Augustus frangeret, Attejum Capitonem studiorum illius aemulum, atque laudis obtrectatorem in Consulatus petitione praetulit Labeoni. (c) Etsi non desint qui scribant, Labeonem Consulem suffectum, honorem accipere ab Octavio recusasse. (d) Quamobrem intra

(a) *Lib. 1. saty.*
2. Geil. lib. 13.
c. 12.

(b) *Suet. in*
Aug. c. 54.

(c) *Dio lib. 39.*
Tacit. ann. l. 3.
cap. 75.

(d) *Pomp. l.*
2. ff. de orig.
jur.

intra praeturam se continuit, ac laude virtutis consulatum anteivit. Cum philosophiam, ceterasque ingenuas artes, ac praecipue dialecticam, & grammaticam impense didicisset, accepit a Trebatio jurisprudentiam: in qua meruit cum Servio Sulpicio conferri a Petro Arbitro. Mirus erat in originibus latinarum vocum expiscandis: quarum cognitione latentiores legum sensus eruebat. Ac scientia, miroque acumine sublatus ingenii longe sibi plus indulgit, quam superiores jurisconsulti. Nam extra veterum traditionum fines evagatus, novis luminibus jus civile suffudit, tentavitque plura nondum ausa prioribus. Ita ut ex ejus novitate doctrinae peculiaris jurisprudentiae schola extiterit: quae ab eo, veluti a capite, longa successione Proculo, Nervae filio, & Pegaso, & Caelio tradita: Proculianos peperit, & Pegasianos. Studia sua ita dispertiebat; ut sex menses in solitudinem se conscribendis libris conijceret; sex vero alios publice se consulentibus praeberet. Cum praeter humanum, divini juris etiam esset peritissimus; duos Deorum ordines distinxit, malorum alterum, qui aerumnis hominum; alterum bonorum, qui ludis, & voluptatibus placarentur: quod a Stoica, & Platon-

toni-

(a) *Aug. l. 2.
de Civit. Dei
c. 77. l. 8. c. 13.*

tonica doctrina retulerat. (a) Tanta fuit auctoritatis in Urbe, ut cum acerrime utrinque certaretur de recipiendo codicillorum usu; illius exemplum omnes alios ad se traxerit. Nemo enim de codicillorum auctoritate dubitavit, postquam iis usum Labeonem apparuit. De numero librorum ejus ambigitur: nam apud Pomponium in aliquibus codicibus leguntur quadraginta volumina; in Cujaciano vero quadringenta. Qui autem libri post ejus mortem apparuerunt appellati sunt posteriores: quibus multa, & abstrusa de vocabulorum originibus, & eorum significatione continebantur.

LXXIV. Ejus Aemulus, ac discors moribus, & De Atte- doctrina fuit Attejus Capito: siquidem jo Capi- Labeo ingenii aestu praeter veterum tone. traditiones vehebatur; at Capito religione quadam, ac veneratione praceptorum antiquitati obstringebatur. Verum Labeo cum doctrinam sperneret veterum, priscam tamen libertatem retinebat. Capito vero novam lubens complectebatur servitutem, ita ut literas potius, quam animum arripuerit veterum Romanorum. Unde callidus assentandi artifex ab Augusto consulatum impetravit, tanta omnium invidia; ut popularem gratiam aemulo suo Labeoni haud

haud exiguam pepererit. Augusto mortuo adulationem vertit ad Tiberium; quo in adulando tectior, eo callidissimo Principi gratior. Admiscebat enim suis assentionibus imitationem quandam pristinae libertatis: qua Tiberium invidia populari levabat. (a) Cum enim Tiberius in reos majestatis recipi vetaret Lucium Ennium, qui effigiem Principis in communem argenti usum fuderat: ipse, quasi non Principis blanditor, sed vindex priscae libertatis: *non esse, inquit, Patribus auctoritatem eripiendam; neque jus illi esse remittendi eas injurias, quas Respublica laeso principe accepisset.* Ac non modo in rebus gravibus; verum etiam in levioribus quibusque gratiam Principis aucupabatur. Veluti cum Tiberius vellet verbum ab edicto suo expungere, aut ad Grammaticorum judicium referre, quod sibi parum latinum videretur: Attejus minime opus esse respondit; novo enim verbo usuros cives, postquam Principi excidisset. (b) Qua responsione stomachatus Pomponius Grammaticus ad Caesarem conversus: *immo, inquit, hominibus quidem Civitatem dare Caesar potes; verbis non potes.* Quae libertas homini fuit impune. Curationem aquarum ei Caesar mortuo Mecenate

(a) *Tacit. ann. lib. 3. in fin. cap. 75.*

(b) *Dio. l. 57.*

(a) *Tacit. lib. 1. ann. cap 76. in fin. & c. 79.* nate delegavit : (a) eundemque triennio, quam Tiberis inundarat coercendo flumini praefecit simul cum L. Aruntio. Quo in munere gratissimus fuit municipiis, & Coloniis: quorum querelis auditis, abiecit consilium avertendorum fluminum, & lacuum, quae in Tiberim influebant: quod prohibendarum inundationum remedium ducebatur. Consulatum gessit cum Germanico. Sunt qui pro Attejo Fontejum scribant in eo consulatu, sed pro Attejo Tacitus pugnat. Obiit sub Tiberio, Cajo Sulpitio, & D. Haterio Coss. Libros plures edidit collectaneorum: quibus haud pauca Senatus, Tribunorumque decreta, edictaque Augusti, Tiberique inseruit. (b) Multa quoque de jure Pontificio scripsit, & de publicis judiciis commentarium, aliaque plura (c) Gellio, Festo, Macrobio, Nonjo, Frontino memorata.

(b) *Gell. lib. 2. c. 24. lib. 4. cap. 14.*

(c) *Gell. lib. 10. cap. 6. Festus in verb. mundus.*

LXXV. Nerva pater scholam suscepit Labeo-De Nerva nis, eamque ingenio, & disputationibus patre, & dilatavit. Consul fuisse fertur sub Tiberio: (d) cui Nerva erat adeo familiaris, ut ab eo secum Capreas fuerit deductus: ubi flagitiosae libidinis spectator proximus erat, & invitus oppressaeque libertatis assiduus contemplator, tanta indignatione animi, ut quem orationis aucto-

(d) *Tacit. l. 4. annal. 58.*

auctoritate comprimere non audebat, propriae mortis exemplo admonere voluerit. (a) Cumque angore animi, atque tristi desperatione haud obscure significaret grave aliquid in se ipsum consulere: Tiberius, quamvis causae noscendae cupidus, nec eam eruere ab eo potuit; neque animum illius abstertere a morte, quam obstinaverat. Maluit enim ille honestum exitum, quam turpem vitae cum Tyranno conjunctionem. Quoniam enim amicitiam illius declinare non poterat sine periculo: vitam sibi ademit, quae vel ignominiose traducenda erat, si Tyranno carus esse cupiebat; vel illius crudelitate deponenda, si placere studuisset bonis. Itaque abstinentia cibi semetipsum absumsit: eoque facto corruptos mores Tiberio exprobravit, anno a C. N. XXXIV. Reliquitque Nervam filium ea ingenii alacritate, ut anno aetatis decimo septimo sese publice consulentibus obtulerit. Quò in munere cum liberius aliquando indulgeret ingenio; videbatur aliquanto argutior. (b) Libros edidit de usucapionibus, & alios responsorum: quorum Papinianus, & Ulpianus haud raro meminere. (c) Ex hoc prognatum

(a) Tacit. annal. l. 6. c. 26.

(b) Paul. l. per nul. ff. in quibus causis & pign. vel hypoth.

(c) l. 47. ff. de acquir. poss. l. 2 ff. de his qui notant. infam. l. 3 ff. de usuf. & alibi.

LXXVI.

De Procu-

Nervae patris disciplinam excepit lo.

M Li.

Licinius Proculus : de quo cum nihil certi traditum reperiatur, aliqui, etsi levi coniectura, eum esse putarunt, qui sub Othone praetorio praefuit. (a) Quicumque ille fuerit, certe magnam in jure civili auctoritatem est affecutus: ita ut extincto Labeonis nomine, schola illius, quae per Nervam ad Proculum pervenerat, Proculianorum appellaretur.

LXXVII. Suam hic sectam tradidit Pegaso: quem Juvenalis obscuro loco natum in-
De Pegaso. nuit, propriaque virtute summos honores adeptum. (b) Nam sub Vespasiano praefectus urbi fuit, deinde Consul cum Pufione. Quo in magistratu se auctore conditum est S. C. de retinenda per haereditem quarta ex singulis rebus per fideicommissum relictis, exemplo Falcidiae: quod Pegasianum est appellatum.

LXXVIII. Ab hoc Proculiana disciplina transit
De Celso in Juventium Celsum patrem, indeque patre. ad filium. Pater in itae conjurationis auctor a Domitiano compertus, cum frustra negaret, astu, & simulatione poenam effugit. (c) Promisit enim clam inquisitorem se, criminisque conscios delaturum, si sibi vita condonaretur. Annuente Tyranno, ipse aliud ex alio necens, rem ad Domitiani mortem extraxit,

traxit, seque ac socios periculo exemit. Apud Trajanum in magna aestimatione fuit. Praetor creatus Licinium nepotem, (a) qui ambitus, & repetundarum (a) *Plin. l. 6. epist. 5.* reis facultatem testium Romam evocandorum fieri volebat, adeo acriter objurgavit; ut accensis utrinque animis ad contumelias excurrerint.

Hunc excepit Celsus filius: qui adolenscentis nomine in libris juris a Patre De Celfo distinguitur. Consul suffectus primo, deinde ordinarius fuit sub Adriano: (b) *Spart. in Act. Adriano.* qui ejus consilio est usus inter jurisconsultos ceteros, quos adprobante Senatu sibi adjungere consueverat. In Romano marmore invenimus Celsum, qui Promagister Scrinii libellorum sub Antonio fuit. Praeter libros triginta novem digestorum, reliquit etiam aliquos de usucapionibus: quibus in libris crebra mentio est Patris.

Neratius Priscus Labeonis Scholam per Celsum patrem postremus accepit. De Neratium Trajanus tanta benevolentia, & honore complectebatur, ut multorum judicio eidem traditurus imperium videretur. Cui & provincias commendare fuerat auditus, ubi fatale aliquid sibi contigisset. (c) *Spart. in Act. Adriano.* Quam Neratio spem abstulit Adrianus, forsan favore Plotinae: ut sat noster habuerit ab Adriano

136 DE ORTU, ET PROGRESSU
in consilium adhiberi. Consul fuit, ut
creditur, sub M. Aurelio.

LXXXL
De Masu-
rio Sabin-
no.

Postquam totam jam Scholam La-
beonis percurramus: remeabimus ad
Attejum Capitonem: cui successit Ma-
surius Sabinus obscuro loco, tenuibus-
que facultatibus, quem diu aluit audi-
torum pietas, & liberalitas. Ad eque-
strem ordinem sua tantum virtute, nul-
lis meritis majorum quinquagenarius
ascendit. Is cum parum lucri colligeret
e studiis, novum tamen honorem Juris-
prudentiae peperit. Primum enim ab
Augusto, deinde ab Tiberio publicam
accepit auctoritatem respondendi de
jure: cum antea non e Principum au-
ctoritate accesseretur munus responden-
di; sed e privatorum arbitrio, ac popu-
lari opinione susciperetur. Ab eo igitur
tempore, quo necesse fuit hoc a
Principe impetrari, responsa iudicibus
offerenda scriptis mandari, obsignari-
que consueverunt. Quod institutum
ex Principis auctoritate respondendi,
gratia deinde, atque ambitione corrup-
tum, neglexit Adrianus: qui non pe-
tendum id munus respondit, sed prae-
standum. Hoc est, non ex Principis
concessione, sed ex propriis doctrinae
meritis expromendum. Auctoritatem
enim respondendi Princeps, uti usuve-
nit,

ait, tribuere potest vel indocto; respondere vero recte nemini, nisi docto liceat. Ex hujus nomine totam Jurisprudentiam Persius notavit eo versu.

Excepto si quid Masuri rubrica notavit.

Is Coccejum Nervam alterius factionis principem habuit aemulum.

C. Cassius Longinus materna e stirpe jurisprudentiam; at a vindice liberta De C. C. Cassio di severitatem retulit. (a) Natus est Longino, enim Tuberonis filia Serv. Sulpicii nepte: Majores vero paterni generis habuit inclitum illum Caesaris interfectorem Cajum Cassium, & L. Cassium praetorem, ad cujus Tribunal in criminum ultionem tanta severitas excubabat, ut reorum scopulus diceretur. Hos Cassius noster adeo expressit integros, ut jurisprudentiam generis materni, & paterni virtutem, praeclaris maximisque rebus gerundis, dicendisque gravissimis sententiis, haud impari laude, reddiderit. Consul fuit cum M. Vinutio Quartino XVII. anno Imperii Tiberii Caesaris. Sequenti anno de redigendis in fiscum Sejani bonis toto assentiente Senatu vehementissime differuit. Similitudine nominis in capitis discrimen fuit adductus, eum Caligula ad necem deposcente; quod responsum a Fortuna Antiate

(a) De hoc Sueton. in Ca. lig. c. 55. Dio lib. 59. in fin. Tacit. lib. 16. ann. c. 7. & 9. Sueton. in Ner. ron. c. 25. & Tacit. lib. 5. 30. & 14. annal. & lib. 12.

accepisset, ut caveret a Cassio : id autem pertinebat ad Chaeream Cassium, cujus manu occubuit. Syriae praefecturam a Claudio accepit, ac pontificiam Judaeorum stolam summis sumtibus, & magnificentia elaboratam, quae prius a Romanis adservabatur, & Judaeis poscentibus ad Sacrificiorum usum promebatur, quamque Tiberius in Judaeorum potestatem retulerat, Cassius, ne quid Romanis ex antiquo jure decederet, in Romanorum redegit custodiam. Quae causa Judaeis fuit legationis mittendae ad Claudium. Quamvis doctrinae magis, quam bellis vacaret; prae cae tamen disciplinae studiosissimus fuit. Meherdatem deducere jussus, metuens ne cunctando languescerent barbarorum animi, neve perfidia mutarentur ij, a quibus Meherdates in Regem postulabatur, praelii committendi, urgendaeque rei auctor erat. Sed id consilium fraude neglectum ab Rege Arabum Abbaro. Quamobrem Meherdates ea mora nudatus auxiliis, postea infeliciter, imparibusque copiis pugnans in hostium potestatem est redactus (a). Supplicationum frequentiam ob debellationem Parthorum auctoritate sua compescuit; auctorque fuit dividendorum dierum in Sacros, & negociosos: ne annus totus supplicationibus traduceretur, si pro Romanorum feli-

(a) Tacit. 12.
ann.

felicitate tantae Diis agerentur gratiae, quantae deberentur. Compescendae Puteolanae seditioni a Senatu datus in-
vitis propter nimiam severitatem ipse-
met postulavit, ut negotium alteri man-
daretur. Pedanio secundo praefecto
urbis servili manu obruncato, multi-
tudo servorum, quorum tueri dominum
intererat, poenas dare cogebatur: sed
quia hinc plebs pro aliquorum innocen-
tia; illinc Senatus pro dominorum se-
curitate certabat: Cassius in medium
progressus demonstravit factus tale, ac
tam difficile sine omnium, aut dolo, aut
culpa explicari nequisse: cunctisque
persuasit singulorum servorum con-
scientiam fuisse criminofam. Neronis
crudelitate in exilium est actus: quod
majorum imaginibus interposuisset il-
lam Caj Cassii, qui in Caesarem coniu-
raverat, cum ea inscriptione: *Duci par-
tium*. Verum obiit tandem in urbe a
Vespasiano revocatus. Ingenii certa-
men exercuit cum Proculo: Cassius
enim tanta aestimatione ferebatur inter
discipulos Capitonis, sive inter Sabinia-
nos, ut schola illa tota deinceps Cassia-
norum appellaretur.

LXXXIII.

De Cajo

iterum.

Fuit & Cajus alius ex equestri ordi-
ne sub Antonino: (a) cui ab aliquibus
adscribitur quidquid Caj nomine in li-

(a) Panciroli
de clar. in-
terpr. lib. 10
cap. 26.

M 4

bris

bris juris occurrit. Hunc Menagius

(a) In *Amoenitat. jur. civ.*
vol.

(a) in dissertatione sua *de utroque Cajo* accipit pro T. Cajo, quem praenomine distinguit a Cajo Cassio Longino: ad quem pertinere ait verba ista Cujacii.

(b) Lib. 11.
obs. cap. 38.

(b) Fuit hic auctor grammaticis familiaris, propter bonarum literarum, & Homeri potissimum tractandi, quae in eo fuit peritiam summam. Scripsit autem recentior ille quisquis fuerit institutiones: unde suas magnam partem depromsit Justinianus, ut merito illum

(c) Cujac. in
proem. insti-
tu.

Cajum nostrum appellet: (c) non quod eum inter aetatis suae viventes Jurisconsultos ministrum haberet. De hoc doctissime Aleander in suis ad Cajum

(d) l. s. & 9.
ff. ad S. C. Or-
phis.

commentariis. (d)

LXXXIV.
De Coe-
lio Sabinus.
no.

Coelius Sabinus e Cassii Longini disciplina profectus, magnae fuit apud Vespasianum auctoritatis. (e) Honoris causa in duos menses, nempe Quintilem, ac Sextilem, consulatum acceperat ab Othone: quam dignitatem sub Vitellio quoque retinuit. Librum scripsisse fertur *ad edictum Aedilium Curvilium*, unde multae sententiae illius in rebus venalibus obtinuerunt. (f) Ab hoc Sabinianorum appellatio processit: quamvis eam Pancirolos deducat a Masurio Sabino.

(e) Tacit. lib. 2.
hist.

Coelii schola migravit ad Priscum

(f) Gel. l. 7.
cap. 4.

LXXXV.
De Pri-
sco Javo-
leno.

Ja-

Coelii schola migravit ad Priscum

Ja-

Javolenum : cui mentis levitas auctoritatem in jurisprudentia non imminuit. Habebatur enim parum sanus , quod Passenio Poëtae recitanti elegos ad verba hæc : *Prisce jubes?* improviso responderit : *Priscus Javolenus non jubeo* :

(a) unde repente risus obortus. Non tamen de jure acute minus , recteque respondit : neque suis consiliis in legibus condendis minus profuit (b) Antonino Pio, sub quo vixit, ac Syriae praefuit, teste Juliano. (c) Scripsit libros ex Cassio quindecim , & libros decem ex posterioribus Labeonis , & epistolas ad Plautium , qui magnus & ipse fuit Jurisconsultus. Auditores habuit Javolenus plures, inter quos Tuscianum , & Valentem , & omnium praestantissimum Julianum : in quo sectarum dissidia quieverunt : (d) quamvis a Donello inter Proculianos adnumeretur.

Is non minus animi, quam corporis prole fuit insignis. Avus etenim fuisse ab Eutropio ; proavus a Spartiano traditur Juliani Imperatoris : qui & ipse jurisprudentiae laude floruit. Hinc in errorem inductus Aurelius Victor ipsum Imperatorem Julianum edicti perpetui compositorem appellat, ambigitque Salvium ne, an Didium Julianum Imperatorem nuncupet. Quem erro-

(a) Plin. l. 6. epist. 15.

(b) Capitolin. in Antonin. Pio.

(c) l. an apud se ff. de manumiss. vind.

(d) Comm. jur. civil. l. 5. cap. 25. l. 1. §. 1. quo haec. 14. ad leg. falcid.

LXXXVI.

De Salvio Juliano, & Tarrentino.

rem Victor etiam Grotio *in sparsis floribus* offudit. (a) Cognomen Salvius habuit Severus; patria Mediolanensis, illustri genere. Magnam vero sapientiae laudem acquisivit sub Adriano: cui familiarissimus fuit, cujusque jussu ex veteribus, novisque abs se commissis edictis, condidit, atque in concinnum titulorum ordinem digessit edictum perpetuum, scripsitque libros, quos digestorum appellavit: nempe, ut Cujacius interpretatur, *edictorum digestorum*. (b) Praetor fuit, & sub Antonino Pio Consul cum Torquato: ac (si tacentibus factis consularibus fas est credere Spartiano) Consul factus est iterum sub Marco Philosopho cum Pisone. Quibus in magistratibus, exemplo Javoleni praeceptoris sui, proprios servos vindicta liberabat, eandemque sententiam aliis praetoribus suadebat. (c) Hujus est praeclarum illud: *Nulla lex tam late patet, ut ad omnia pertingat*. In pluribus juris civilis locis a Principibus honorificentissime appellatur. Sunt qui hujus vitam ad Commodi usque imperium extendant: eumque arbitrantur eundem esse, qui cum Paterno etiam Jurisconsulto particeps conjurationis fuit; qui- que simul cum Paterno jussu Principis vitam amisit. (d) Paternus autem, quod

Tar-

(a) *Ad l. 2. de orig. jur.*

(b) *Ad Juliam. in princ.*

(c) *l. apud. se. f. de man. vind.*

(d) *Lamprius. in Commodo. Deo in Commodo. lib. 72.*

Tarruntenus erat cognomine, libros reliquit militarium quatuor: quorum in digestis aliquot monumenta supersunt.

Floruit sub Adriano Domitius Labeo, qui dubium eruditus iniecit, sui ne; **LXXXVII. De Domitio Labeo.**
 (a) an superioris Labeonis libri significentur in Digestis.

Titus Aristo non modo fons publici, privatique juris: verum etiam omnium doctrinarum, & omnis eruditionis a (b) Plinio fuisse traditur: conceptamque animo sapientiam laudabilibus factis explicasse; ut nihil aut nos ad Plinii testimonium; aut Plinius ipse ad majorem hominis laudem possit adjungere.

Arrianus initio Senator, deinde secessit in otium literarium: atque ad hunc missae creduntur epistolae a Plinio ad Arrianum scriptae. **LXXXIX. De Arriano.** Librum edidit de interdictis, & de re militari.

Sextus Caecilius Africanus Juliani discipulus tantum praeceptori suo tribuit, ut Africani ore videatur Julianus, tanquam Apollo ex tripode, oracula fudisse. Omnia enim fere de Juliani sententia summa fide pronunciat per verba: *ait, existimavit, negavit, putavit, inquit, respondit, placet, notat.* **XC. De Sexto Caecilio Africano.** Adeo sapientiae gloriam doctori suo non invidebat vir alioqui divini, humanique

(a) l. 27. ff. qui test. fac. poss.
LXXXIX.
 D. T. Aristo.
 (b) Lib. 10. epist. 22.

riusque juris peritissimus. Siquidem Caecilium ille fuisse creditur, quem Gellius

(a) *Lib. 10. c. 1.*

(b) *In princip.
comment. ad
African.*

XCI.

De Sexto
Pomponio.

(a) adversus Favorinum philosophum decemvirale jus propugnantem inducit, vixitque sub Adriano, aut Antonio Pio. Extat de eo peculiaris Menagii dissertatio. Ego nihil certi statuo: & quoad aliud mihi illucescat, Cujacium sequor. (b)

Sextus Pomponius, ut quidam putant, ex antiquissima Pomponii Attici familia, auctor fertur *legis 2. ff. de origine juris*: in qua non raro scriptoris diligentia ne dicam, an historiarum cognitio desideratur? ut non mirum si ab eruditis non paucis ea lex Pomponio abjudicetur. Cum Papinianum principem alioqui jurisprudentiae inter Jurisconsultos non describerit: facile crediderim, aut ejus legis auctorem non esse Pomponium; aut ante Papinianum vixisse, Adriani puta aetate: quamvis a Lampridio scriptore non diligentissimo sub Alexandro ponatur, si locus est integer: nam si Salmasii lectionem, & re-

XCII.

De Junio
Mauricia-
no.

stitutionem amplectamur, Pomponius manebit extra numerum a Lampridio Mauritiano descriptum. Expungitur etiam inde a no, & Aescasubono auctoritate veterum codicibus Marciano ex regia Bibliotheca.

Junius Mauricianus sub Antonino
Pio

Pio vixit, & Aelius Marcianus, qui Baeticam Proconsul administravit. (a) Praeter alios libros scripsit institutiones: unde multa Justinianus transtulit in suas.

(a) l. si. ang. 57. ff. de legat. 2.

Eadem aetate floruit Ulpius Marcellus, qui a consiliis fuit Antonino Pio, ut existimat Cujacius in *comment. ad Ulp. Marc.* Et Volusius Mecianus auctor (b) Volusiani S. C qui summis laudibus extollitur a M. Antonino: & Claudius Saturninus, qui praetor fuit, (c) qui quae cum seorsum saepe sentiret ab aliis, causam praebuit nostratibus interpretibus, ut homines sui ingenii Saturninos appellent. (d)

XCIII. De Ulpio Marcello, Meciano, Saturnino.

(b) l. antepenult. ff. ad l. Jul. de vj. priv. l. divo 17. ff. de jur. patro. (c) l. 1. ff. de Senat. (d) DD. in l. 1. de Senat. Bald. in l. 1. rub. 3. C. de Sacros. Eccles.

Vixit autem sub Septimio Severo Tertullianus, qui an idem fuerit ac Sacer Scriptor; quamvis Cujacium (e) auctorem habeam, qui propter multa jurisprudentiae semina in Sacri scriptoris libris collucentia, eundem esse censet; nihil ego tamen certi affirmare ausim: dissentiente praesertim non levibus ex causis Hugone Grotio. (f) De hoc latius agit Menagius in amoenitatibus juris civilis.

(e) DD. in l. 1. de Senat. Bald. in l. 1. rub. 3. C. de Sacros. Eccles.

XCIV. De Tertulliano.

(e) Obs 7. c. 2. (f) In epist. ad Tit. cap. 3.

Ad eandem aetatem refertur Papyrius Justus, & Messius Rusticus, & Callistratus, & Tryphonius, qui ex Juliano schola profectus creditur, qui quae sub Caracalla Syriae praefuit; & Arius Me-

XCV. De Papyrio Justo, & aliis.

(a) l. verum
2. §. ex facto
ff. de minor.

Menander, qui tot Severi Principis erat negotiis implicatus, ut excusationem a tutela meruerit. (a)

XCVI.

De Fabio
Sabino.

Fabius Sabinus, ad quem ex aliquorum opinione ab Ulpiano, Paulo, Pomponio scripti sunt libri, qui ad Sabinum nuncupantur, ab Aeliogabalo capite damnatus, vitam servavit per Centurionem; qui cum furdus esset, & aliter mandata excepisset, eum urbe pellendum censuit.

XCVII.

De Fabio
Sabino F.

(b); Lamprid.
in Alex.

Hujus filius Fabius Sabinus J. C. quem Alexander in consilium adhibuit, ea constantia, & vitae integritate fuit, ut aetatis suae Cato diceretur: (b) eo fortasse admirabilior, quod priscam illius virtutem in corruptissima aetate retinuit. Sed his jam percursis, ad celebriores ejusdem temporis Jurisconsultos, a nobis e turba honoris gratia sevocatos, veniamus.

XCVIII.

De Cerbido
Scaevola.

(c) Vide Cujac. in recitat.
solenn. in respons.
Cerbidi.
Scaevol.

Eos aetate praecessit Cerbidius Scaevola: cui laudem summam non propria tantum, sed & discipulorum dignitas peperit: quorum in numero fuisse traditur Severus postea Imperator, & Papinianus, & Paullus, a quo ideo *Scaevola noster* appellatur; (c) ac propter magnam in jure civili auctoritatem legum Coryphaeus a Modestino dicitur, & ab Arcadio, atque Honorio prudentissimi.

tissimus. (a) Ejus consilio in legibus, decretisque condendis M. Antoninus philosophus plurimum juvabatur. Nihil hujus responsis gravius; nihil priscae sanctitati similis; nihil denique propius ad causae veritatem: cum ex ipsius facti recessibus, quo ingenio penetrabat, responso suorum vim, & rationem extulerit: unde solenne illud apud Scaevolam, *secundum ea, quae proponerentur*. Peritis enim, illucescente facto, jus confestim occurrit. Huic tribuitur proverbium illud, *jura vigilantibus scripta sunt*. Ejus schola Senatum quodammodo jurisconsultorum aperuit, fuditque clariores jurisprudentiae proceres. (b) Atque inter ceteros Paullum, Tryphoninum, & qui antiquitatem universam doctrina, & gloria superavit; posteritatem vero ejusdem spe gradus exiit Papinianum: cujus vix unquam nomen a Principibus absque laude profertur, quemque jurisconsulti ejus aequales Ulpianus, & Paullus, quamvis habuerint studiorum socium, tamen verebantur ut Magistrum. Nec enim prorsus erravit Lampridius, qui eos Papiniani discipulos facit: nam si non aetate, voluntate tamen fuerunt & cultu.

(a) l. sciro
oparar. S. ali-
ud ff. de excu-
sat. tutor. l. 3.
Cod. Theod. de
restam.

(b) Cujac. ad
Papinian. in
princip.

XCIX.

Papiniani clarior fuit vita, quam De Papi-
felicior; exitum enim habuit qualem sub niano.
Ty-

Tyranno fortissimi quique nanciscuntur.

(a) *Spartian.*
in Caracall. Dio
lib. 77. & 78.

(a) Hostilii Papiniani, atque Eugeniae Gracilis filius fuit. Aetate, ac gloria procedens munus subiit procuratoris Fisci. Praefecto praetorio adfedit. Septimio Severo, non solum affinitate, per secundam uxorem, sed societate quoque studiorum, ac vitae gratus adeo fuit, ut ab illo statim post susceptum imperium praetorio praefectus fuerit: qui summus erat secundum Principem gradus: ab eodemque moriente curam filiorum illius acceperit. Quam ei fidem Papinianus capite suo percolvit. Etenim dissidentibus inter se mutuis odiis Geta, & Caracalla, ille nullam curam praetermisit, quo animos eorum componeret. Quia caritate offensus Caracalla: quia hostis loco habebatur ab eo quicumque fratri non esset infestus: Papinianum, vel Getae necem prohibentem; vel parricidium excusare detrectantem; vel nolentem Imperatori orationem componere ad facinus apud populum diluendum, suis militibus occidendum tradidit. Feruntur autem hae voces summae constantiae indices a morituro Papiniano editae: nam cum ab Imperatore rogaretur; *non tam facile, inquit, parricidium excusari posse, quam fieri.* Atque instante Imperatore, ut populo per-

persuaderet Getam propter sua scelera merito interentum, respondit: *Aliud est parricidium accusare innocentem occisum.* Atque supplicio proximus vates etiam fuit posterioris facinoris a Macrino suscepti: qui, cum praefectus praetorio esset, Antoninum Papiniani occisorem imperio spoliavit, & vita. Stultissimum enim fore Papinianus dixerat eum, qui sibi esset successurus; si proculcatam in se praefecturam relinqueret inultam. Cum autem audisset Caracalla Papinianum bipenni fuisse obtruncatum, carnificem increpuit, quod suum jussu gladio non fuisset executus. Tradit Soccinus unam argenteam aetate sua Romae repertam a rustico cum hac inscriptione: *Aemilii Papiniani J. C. & Praefecti Praetorio requiescunt hic ossa, cui infelix Pater, & Mater sacrum fecerunt mortuo anno suae aetatis trigesimo sexto.* Extat & alia inscriptio: *Aemilio Papiniano Praefecto Praet. J. C. qui vixit annos triginta sex M. quatuor, D. decem Papinianus Hostilius Eugenia Gracilis turbato ordine in senio heu parentes fecerunt filio opt.* Lepidum vero est, quod latro comprehensus respondisse fertur Papiniano eum interroganti, cur latrocinium fecisset: nam ad haec latro retulit: *& tu cur Praefectus es?* (a) (2) *Di. l. 76.*

N

Tan-

Tanta vero illius in jure civili fuit auctoritas, ut nunquam ab Imperatoribus, nisi honorificentissime appelletur: hinc variantibus J. C. sententiis ea praeferretur, a qua stetit Papinianus: cum quo semper ipsa veritas habitare censebatur: & cum alii Papiniani auctoritate nitantur, ipse ad nullius unquam auctoritatem excurrit: ut quot responsa, totidem reddidisse oracula videatur. Hinc illa de summo J. C. crebra, & piena honoris elogia: nimirum *Astilus juris, & legalis doctrinae Thesaurus*. (a) Hinc tertio anno auditores juris sese libris Papiniani tradebant, & Papinianistae dicebantur, eoque anno incunte Papiniano festum diem agebant. Hinc Hieronymus aliud inquit Paullus noster; aliud Papinianus praecipit. Eundemque locum Papiniano tribuit in humano jure, quem habet Paullus in Divino. Maximum sane jurisprudentiae incrementum, & vir priscis Reipublicae temporibus dignus: qui Romanam justitiam scriptis docuit, & sui ipsius capitis pernicie. Quod ingenium suis omnibus in responsis, totoque genere orationis elucet. Inest enim in eo praeter elegantiam, & candorem latinitatis omnibus Jurisconsultis familiarem, gravitas talis; ut non tam interpretem, quam latorem legum agere videatur. Hunc

(a) Cuius in
Papin. in
princ.

Hunc sequitur Domitius Ulpianus C.
 Syrus, qui praetoribus primo; deinde De Domi-
 ipsi Papiniano praefecto praetorio ad- tio Ulpia-
 fedit. (a) Verum per Heliogabalum no.
 ob invisam propudiosae libidini probi- (a) l. 1. ff. de
 tatem a publicis muneribus jam ejectus, censib. Lam-
 postea redditus Reipublicae fuit, & Ma- prid. in Sever.
 gister scrinii assumtus ab Alexandro 6. 26.
 Severo; cujus imperium regebatur Ul-
 piani consilio, quem repugnante pri-
 mum, deinde laudante Mammaea matre
 pro tutore adhibuit, (b) eumque dilexit (b) Lamprid.
 prae ceteris Jurisconsultis, quos advo- in Alex. c. 51.
 care in consilium consueverat, quosque
 veluti Pythiam consulebat, antequam
 grave aliquid aggredereetur. (c) Ho- (c) Lamprid.
 rum sapientiae tribuenda est moderatio in Alex. Se-
 illa Severi super fisci negotiis, condita- ver. cap. 15.
 rumque ab eo constitutionum lenitas,
 atque aequitas. Cum neminem ad se
 solum Alexander admitteret, tum ne cui
 nimiam apud populum potentiam pare-
 ret favore suo; tum ne invidiam sereret
 inter amicos: unum tamen excepit Ul-
 pianum, quem semotis arbitris ad se
 introduci permisit. Nam praeter pru-
 dentiam, erudito ejus colloquio maxi-
 me capiebatur. Praefectus praetorio
 creatus ab eodem Principe Ulpianus
 adeo adversas habuit militum volunta-
 tes, ut ab iis etiam ad necem peteretur:

a qua illum saepe Imperator, & aliquando obiecta etiam summa purpura eripuit. Quamvis vero tanta fuerit hominis doctrina, nescias tamen plus ne profuerit humano juri, quam obstiterit Divino. Siquidem auctoritatem omnem, & gratiam suam apud Principem direxit adversus Christianos: a quibus benevolum Imperatoris animum seminibus etiam nostrae religionis, imitatione Mammaeae matris, imbutum a Christo detorsit: mitissimumque Principem, collectis omnibus Imperatorum constitutionibus in Christianos conditis, in eos exemplo superiorum Principum incitabat. Scribendi genere usus est leni, temperato, & facili, ut nunquam tamen gravitas in eo desideretur. Mira est ejus proprietates verborum: quorum adeo erat religiosus, curiosusque investigator, ut Theodorus Cynulcus apud Athenaeum superstitionem hominis, & inutilem subtilitatem fastidierit. Unde spinarum collector appellabatur. Molestiam enim familiaribus obijciebat crebris quaestiunculis de singulis vocabulis rogitando, atque contendendo, nullique cedendo. Et cum inter epulas de cujusque cibi appellatione percontaretur extaret ne alicubi verbum, an non extaret (α) κειτακετος fuit appellatus:

(α) *Ani-*
madu. in Ath.
cap. 7.

latus : quamvis Casauboni sententia hic alius sit ab Ulpiano Jurisconsulto. Vicit tandem auctoritatem hominis , & gratiam Principis militare odium, quo demum Ulpianus interiit.

Cum Ulpiano conjungimus Julium Paullum Patavinum. (a) Is cum sese causis defendendis exercuisset, & cum eodem Ulpiano Papiniani fuisset assessor , scrinii memoriae magister creatus fuit , & postremo praefectus praetorio : (b) ita ut Ulpianum disciplina, aetate, honoribus, & Principis gratia aequaverit : styli tamen gravitate superarit , & numero librorum, quo vicit ceteros : cum nullam non juris particulam attigerit. Hoc etiam Ulpiano dissimilis, quod Ulpianus in juris definitionibus remissior est, & pronior ad aequitatem ; Paullus vero severior, & religiosior juris.

Herennius Modestinus Ulpianum, habuit magistrum, a quo studiosus suus appellatur. Eundemque Ulpianum saepe consuluit etiam absens, cum Dalmatiam pro Consule administraret. (c) Graecarum fuit, ac latinarum literarum cum primis doctus, pollensque in utraque scribendi facultate, librumque de excusationibus graece conscripsit. Vixit ad Gordiani tempora, a quo non

CI.
De Julio Paullo.
(a) l. quaeqst. §. cum vir ff. de legat. tert. l. licta ff. de reb. cred.
(b) Ael. Spart. in Ni-gra.

CII.
De Herennio Modestino.
(c) l. 52. §. si quis ff. de furt.

contemnendae auctoritatis J. C. appellatur. Maximinus vero junior cum sibi juris peritum, & magistrum adhibuit: ut refert Capitolinus. (a)

(a) In Maxi-
min. junior.

CIII.

De aliis
genera-
tim.

Atque hunc postremam jurisprudentiae vocem appellare licebit: quo sublato hujus doctrinae oracula conticuere, ac superstitibus rivis, juris exaruerunt fontes. Hermogenianus enim, qui sub Constantino claruisse fertur, de quo Menagius quaerit in amoenitatibus juris civilis, (b) aliique obscurioris nominis, nihil prodidere novi: sed vetera tantum retractarunt, aut explicarunt, remissoque prisco illo, & gravissimo instituto respondendi, tantum docendo juri civili scholas aperuerunt. Fuerunt sane plurimi, aut Modestini, aut Ulpiani aequales, ijdemque Papiniani discipuli; sed minus celebres: quorum cognitio repeti potest ex eorum libris, qui peculiare tractationes de Jurisconsultorum historia conscripserunt. Nos etenim, omissis iis, quae tantum curiositatem explere possint; ea suggerenda duximus, quae initia juris illustrare, atque utilitatem, opemque praebere possint laborantibus. Sane interruptam nunc narrationem opportune repetemus, & Jurisconsultorum historiam persequemur, postquam expedierimus Justinianeam
juris

(b) cap. 11.

juris civilis collectionem : ad quam ut accedamus , aperienda sunt fundamenta ejus potestatis , qua usi Principes jussiones suas partem fecerunt juris civilis. Quae ut a suis naturalibus initiis deducamus , plura evolvenda sunt de Principum Imperio , ejusque vires expendendae , progressioque vestiganda : ut nosse possimus , quibus ex initiis in libera Civitate orta fuerit , & quousque pervenerit. Docendi autem gratia , ut hanc juris-portionem distinguamus a ceteris , constitutiones Principum jus regium appellamus : etsi non ignari , quam longe regium nomen a Civium Romanorum auribus exulaverit. Verum , cum nomine sublato res propter factiones , & civilia bella redierit eadem : quid refert , si quo res remigravit , nomen etiam revocemus ? Quoniam vero nihil certi exploratique comprehendere possumus , nisi quod hauriamus de fonte naturae ; ideo tantisper a matre veritatis philosophia facem illam arripiam , qua per tenebricosum iter , & opinionibus obsesum libere percurram ad ea primordia , unde veritas protrahatur in lucem. Qui enim adhuc scriptis suis imperii fundamenta jecerunt e Jurisconsultis recentioribus , non tam abstrusas naturae notiones ; quam auctoritates , & opiniones

pro certis firmisque principiis tradiderunt: & quae consequentia esse debuissent, pro antecedentibus acceperunt: ut non aliam firmitatem ea, quae proponunt habeant, nisi studiosorum fidem, atque consensum: ne dicam inquirendi negligentiam.

CIV.
De Romano Imperatore.

Humanae naturae vitium, dum in nascitur anima corpori e parentum culpa susceptum, ad omnem effunditur posteritatem. Eodem vitio elata cupiditas nostras omnes corripit facultates, e quarum regimine pellit excluditque rationem: qua depressa cupiditas impotenter dominatur, suumque jus viribus metitur: ut eousque imperium extendat, quo ad vires cujusque perveniunt. Cum enim cupiditate non ratione decernimus, tantum exultant jura corporis: quae illi dominium rerum addicunt, qui vim ad capiendum, & retinendum idoneam habet a natura tributam. Unde, seclusa ratione, quae rerum inaequalitatem inter homines pro imparibus meritis ad communem utilitatem inducit, exurgit appetitio naturae: quae constituit juris aequalitatem, eamque dirimit, atque distinguit potentia singulorum: ut cum omnia pateant omnibus, ea tamen cujusque sint propria, quae suae cuique vires attraxerunt. At quoniam aequalitas,

litas, dum omnes omnia sibi arripiunt, bellum excitat, & mutuas caedes; hinc metus intestinae discordiae, atque pericula externae potentiae, revocarunt velut ab exilio rationem: quae veram aperuit utilitatem, docuitque homines magis ad securitatem, quam ad magnitudinem virium expendere jura sua. Quamobrem proprias cupiditates, & vires communi voluntati, & publicae potentiae ad univerforum tranquillitatem intentae summiserunt, foederaque percusserunt, injeruntque pacta: quorum in fidem, atque tutelam, instituta societate vitae, se suaque omnia tradiderunt, eique societati regendae praefecerunt Imperium, sive vim summam undique contractam, animis omnium, atque corporibus dominantem. Itaque servitute securitatem emerunt, & parere legibus duriter, quam propriis cupiditatibus obsequi cum periculo maluerunt. Duabus igitur facultatibus hominum conditio regitur; naturali scilicet, & civili. Prior statum corruptum hominum liberum, & solitarium comitatur. Posterior vero eorundem societatem, vitaeque communionem consequitur: quam Civitatem appellamus. Etenim facultatibus naturalibus facultati civili subiectis, Civitas coalescit. Cum

vero istae diffiliunt, seque homo refert ad naturalis potentiae statum, discordia erumpit, civitasque dissolvitur. Quia sublato statu inaequalitatis rerum, atque pacis: homines redeunt ad juris aequalitatem, cujus obtinendae causa bellum inter eos exoritur. Civilis autem facultas, quae nascitur a multitudine, minime tamen potest seorsum a persona publica residere, neque in singulos dissipari: hac enim ratione jus quisque repereret suum: sed in personam aliquam transfundenda est, quae multitudinem ipsam referat, qualis est coetus plurium, vel paucorum, vel communis ab uno administrata voluntas, ex qua existit Princeps, in quem pro cujusque civitatis legibus, vel potestas universa multitudinis; vel portio transfertur illius. An autem potestas omnis popularis; an tantum portio transferit in Romanum Imperatorem, e veteribus monumentis explorabimus. Nam quae potestas aliunde accessit, quam ex populi voluntate, non e civili facultate, societatisque jure manavit: sed a facultate naturali, & militari vi a Principē explicata: per quam vim exsolvebat sese jure illo, cui tuendo fuerat assumptus, quoque alios in civili statu continebat. Quamvis autem Princeps injuste fines civilis facultatis excels-

excesserit, fidemque postposuerit publici foederis, privataque uteretur naturae facultate, quam in commune deposuisse oportebat: justum tamen erat cives obtemperare Principi: cum alia ratio tranquillitatis publicae nulla pateret. Nam si Principis vim majori vi coercere voluissent, hortarique singulos ad repetendam e Principis manu suam cujusque facultatem: res redisset ad corruptum naturae statum, omnium pessimum; nempe ad internecionem, atque discordiam, quo revolvimur, quoties obsistimus facultati publice traditae: cui dissolvendae sine rerum perturbatione minime sufficimus. Sed jam ipsius Imperii Romani ortum, atque statum contemplemur, & explicemus. Libertatem inditam ferociae animorum, quam pulsus Regibus repetierant Romani, non negligentia, neque voluntate; sed nimio potius ejus retinendae, ac dilatandae studio amiserunt. Etenim plebei metuentes potentiam patriciorum, quos insidiari publicae libertati suspicabantur, variis contentionibus majorum omnium magistratuum communionem impetrarunt. Unde muneribus, & honoribus communicatis, Patres, quamvis consilio, & auctoritate anteirent; numero tamen, & viribus vincebantur: attritaque

taque potentia Senatus, victoque consilio meliorum publica res populari temeritate agitabatur. Multitudo vero caeca, & praeceps majora semper impetrando, adeo insolefcebat, ut cum plus in dies libidini suae permetteret, ad infinitam tenderet libertatem. Quamobrem dissoluta prisca illa temperie civitatis, majorum instituta sensim dilabantur, & plebs inconsulta in potestatem decidit callidiorum, & potentiorum: qui ejus cupiditati astu, audaciaque sua velificabantur. Et quoniam studia plebis pro varia utilitate, atque ingeniorum diversitate dividebantur: multitudo discessit in factiones: quarum singulae suos sibi Duces, & Principes constituentes, in certamen venerunt: & victrix factio semetipsam, cum partibus reliquis profligatis, atque devictis in potestatem deduxit illius, cujus consilio, atque imperio vicerat: qui deinceps plebem in fraudem jam inductam postea militari metu continuit. Itaque plebs contrariae factionis opprimendae studio ab eo fuit oppressa, per quem alios opprimere conabatur. Quia vero militiam Romanam Romani Spiritus permeabant, ac simul cum Romano nomine adhuc opinio veteris Reipublicae vivebat in animis: neque militia, neque po-

populus parere poterat uni, nisi falsa libertatis opinione duceretur. Unde mansit sub Principe mendax imago libertatis in exteriori Senatus majestate, ac priscis, splendidisque magistratuum nominibus impressa. Trifariam autem res Romana sub Imperatore dispertiebatur: in Senatum, militiam, & plebem. His praecerat Princeps, qui tum securus erat, & firmior, cum auctoritatem Senatus, militum vim, & plebis potestatem aequabiliter dirimeret, atque liberaret. Porro quia Romani abominabantur extraordinaria imperia, justaque rerum potestas magistratibus continebatur: Princeps, ut offensionem ferocis populi declinaret, & legitima imperia videretur exercere, praecipiebat sibi magistratus majores: quo auspiciato ageret, & more majorum, jussaque sua populo auctoritate legitima comprobaret. Unde imperia Principum, non certae personae jussa; sed plurium magistratuum auctoritates reputabantur.

Erat itaque Romanus Imperator plurium, atque summorum complexio magistratuum, cumulusque variarum potestatum in militiae Principem, in cuius unius persona veteris Reipublicae vis, atque majestas per cumulatas magistratuum potestates exprimebatur. Etenim

CV.

De variis muneribus Imperatoris.

162 DE ORTU, ET PROGRESSU
tenim per speciem constituendae Rei-
publicae bellis quassatae, ac dissolutae
civilibus Triumviri Octavius, Anto-
nius, Lepidus potiti sunt rerum: atque
initio Triumviratum ad quinquennium
susceperunt, nullo invidioso nomine
novae dignitatis assumpto. Deinde in
aliud quinquennium imperium sibi pro-
rogarunt. Tandem oppresso Lepido,
Antonioque devicto summa Reipubli-
cae ad Octavium devenit. Is autem
ut invidiae pericula vitaret, sibi ad de-
cennium suscipiebat imperium, denis
annis tota vita prorogatum: ne aut ab-
stulisse libertatem populo videretur; aut
eidem spem unquam adimeret recipien-
dae pristinae potestatis; quam non abie-
cisse, sed ad tempus deposuisse in unius
manu sibi videbantur, & quamvis Dicta-
torem egisset Octavius, nunquam ta-
men formidabile jam Dictatoris nomen
admisit: ut appellatione sublata, odium
removeret, contentus Imperatoris no-
mine longe mitiori: quo re bene gesta
Duces a militibus non solum in libera
Republica, sed etiam sub Principibus,
ob honorificentiam appellabantur: un-
de ad victoriarum numerum legimus se-
mel, bis, ter, quater, quinquies Impera-
tores appellatos. Quo effecit, ut mili-
tatis potius honoris, ac felicitatis no-
men,

men, quam potestatis praefere videtur. Praeterea, ut Octavius jam nationum omnium subacta patria victor scerneretur a ceteris mortalibus; quia Romuli nomen respuerat, ne Regiae memoriae subiret invidiam, Augustus appellari maluit, consecrato jam religione vocabulo, rebusque sacris, ac divinis usitato: ut se Deorum quodanmodo numine muniret. Caesaris autem nomine suscepto, haereditatem, ac successionem praetulit illius: quod postea nomen ad alios una cum Imperio transivit. Tribus igitur istis appellationibus, Imperatoris nempe, Augusti, & Caesaris: rei militaris arbitrium, splendor dignitatis, & successio significabatur.

Sequuntur aliae appellationes ea **CVI.**
 jura continentes, quibus retenta specie **De Pontificatu**
 veteris Reipublicae, populi, ac Senatus **Maximo**
 potestatem, & Sacrorum arbitrium **Prin-**
 cepti ad se trahebat. Igitur cum super- **peratoris.**
 stitionis vim, atque potentiam in subi-
 gendis animis intelligeret, suscepto Pon-
 tificatu Maximo, potestatem arripuit
 Sacrorum: ut omnis a Principe religio
 proficisceretur, ejusdemque Imperium
 a Diis arcesseretur. Ideo & in collegio
 Augurum esse voluit: quippe norat,
 quantopere aruspicum responsa multi-
 tudinis

164 DE ORTU, ET PROGRESSU
tudinis animos permoverent. Extat Vespasiani nummus hac inscriptione.

*Imp: Caes: Vesp: Aug: P. M.
Augur trib: pot.*

CVII.
De Tribu-
nicia po-
testate.

Praeter potestatem Divinam, sepsit etiam se Princeps auctoritate plebis, adscita sibi potestate tribunitia; non vero tribuni munere: quo fungi non poterat, nisi plebejus: Princeps autem semper inter patricos censebatur: ideo relicta persona tribunorum, quae cohaerere patricio non poterat, retinuit potestatem: per quam non modo intercedendi cum ceteris tribunis jus obtinuit, sed & se praestitit Sacrosanctum. Ut quisquis eum attigisset, publicam violaret majestatem: ideoque indicta causa posset occidi: quo facto ignarae plebis captavit gratiam: quasi suscepto munere plebejo, suam Princeps plebi dignitatem imperitiisset. Eam potestatem Augustus perpetuam accepit, adscito ad quinquennium semel, atque iterum sibi collega.

(a) *Sueton. in
Aug. cap. 27.
Fasti consulari-
es.*

CVIII.
De Cen-
sura Im-
peratoris.

(b) *Cic. lib. 9.
epist. 15. Dio
lib. 43. Sueton.
in Jul.
cap. 76.*

(a) Cum Imperatores alii temporariam deinceps habuerint, post exitum renovandam.
Inter magistratus Romanos maxime praecellebat censura: quippe quae moribus immineret, atque in facta civium, & vitam animadverteret. (b) Hanc Ju-

Julius Caesar sibi delatam praefecturam morum appellare maluit, sive ut vetustum nominis odium effugeret; sive quia Censoris nomen Pompejus detrectaverat. Eandem morum praefecturam sibi adjunxit Augustus: ut sicuti tribunatum plebis gerebat, nec tribunus plebis dicebatur; ita sublata formidine censorii nominis, censuram exereeret. Quamobrem sexto consulatu praefecturam morum accepit, (a) egitque censum ter, sine honore censurae. (b) Antiquum Censoris munus non est veritus palam assumere. (c) Claudius, & Domitianus, qui Censor appellatur in Fastis Capitolinis. (d)

(a) Fasti consulares.
 (b) Sueton. in Aug. cap. 27.
 (c) Sueton. in Claud. cap. 16.
 (d) Sueton. in Domit. c. 14.

Extollebant vero maxime potentiam suam Imperatores frequentia Consulatum, quos vel cum aliquo ex familia Caesarum; vel cum praeclarae nobilitatis, aut summae auctoritatis viro gerebant. Consulatus enim etiam devicta Republica, quamvis fractis ejus magistratus viribus, vertex dignitatum fuit, & honorum fastigium. Unde Principes, qui gloriae avidiores erant, honoremque tantum subjectis suis invidebant, consulatum gerebant soli, & aliquando etiam perpetuum: uti de Vitellio vetus inscriptio testatur. (e)

CIX.
 De Consulatibus Imperatoris.

(e) Apud Gruterum.

*A. Vitellius L. F. Imperator
Cof: Perp.*

CX.
De Pro-
consulari
Imperio

(a) Cic. in
Rullum.

Proconsulare vero Imperium, quod frenum erat provinciarum, semel ar-
ptum nunquam dimiserunt Imperatores,
Quamquam enim in provincias Procon-
sules mittebantur, & Proprætores, &
Præfides: Princeps tamen Proconsula-
re imperium obtinebat in provincias
universas, quod illi administrabant in
singulis earum. Eaque imago erat pote-
statis illius militaris, quæ consulibus ad
bellum proficiscentibus lege curiata tri-
buebatur; (a) quam longe plenior
impetravit Cn. Pompejus, cujus imperio
circum oras maritimas Romanæ omnes
provinciae olim suberant. Imperatores
igitur statim extra pomerium exeun-
tes proconsulare imperium explicabant:
quo velut in perpetuo consulatu pro-
vinciarum omnium administratio, & rei
militaris arbitrium, & vitæ necisque
potestas comprehendebatur.

CXI.
De refe-
rendi ju-
re.

Quoniam vero libera Republica
Senatum habere, ad eumque referre, si-
ve illum consulere non licebat, nisi ma-
gistratibus majoribus: jus hoc, tanquam
uni ex illis magistratibus, concessum
etiam fuit Imperatoribus. Atque initio
quidem admodum parce: Augusto enim

tar

tantum licuit una de re interrogare Senatum: quod relationem facere dicebatur. Extensum deinde fuit hoc jus, ut de pluribus rebus relationem facere

liceret: nempe uti binae, ternae, vel quaternae, atque etiam quinae, relationes fieri possent: quod jus dicebatur secundae, tertiae, quartae, quintae relationis. (a)

(a) Dio lib. 59, Vopis, in Probo, in Aurelian. Capitolin. in Pertinac. & in Marc. Ant.

Cum hisce muneribus dignitatem senatoriam iis adjunctam Princeps induebat: (b) & quamvis esset e plebe, inter patricios recipiebatur.

CXII. De Senatoria Imperatoris dignitate.

Summorum munerum istorum invidiam Principes gratioso apud plebem Patris Patriae nomine levabant. Qui honos M. Tullio primum ob oppressam

(b) l. 2. Cod. de Dignitat. Capit. in Marcrino.

Catilinae conjurationem delatus, deinde transit ad Augustum, & posteriores Imperatores: qui ejus appellationis honore, (c) jus etiam nanciscebantur in

CXIII. De Patris Patriae appellatione.

populum, quale parentes habent in liberos. Haec autem non omnia simul Principi, sed intervallis aliquot proferebantur. Etenim de Pertinace, atque Severo id memorabile ducitur: quod uno die

(c) Dio lib. 58.

haec dignitates acceperint: cum Adrianus Patris Patriae nomen semel atque iterum oblatum distulerit, & Tiberius prorsus recusarit: quod nominis dignitas ab eo majora posceret, quam

se consideret praestitutum.

CXIV.
De lege
Regia.

Haec autem ex pluribus magistratibus collecta potestas Principi tradita. Senatus, populiq; decreto, ut mea fert opinio, confirmabatur. Cujus decreti fragmentum esse arbitror lapidem illum Capitolinum, qui legis Regiae nomine producitur. Ea enim, ni fallor, erat recensio, & enumeratio singularum facultatum, ex susceptis magistratibus in Principem immigrantium: quae publico populi monumento consecrabantur. Quod Augusto primum tributum, translatitium deinde fuisse arbitror: atque ad sequentes Principes descendisse. Ideo legimus in hoc lapide Vespasiano eadem tributa fuisse, quae D. Augusto Tiberio, & Claudio. Quamobrem nec falsi damnaverim fragmentum hoc, quod non satis prudenter aliqui fecerunt: cum dictione, scriptura, & notarum lineamentis convincantur erroris sui; ut duo nostrorum temporum clarissima Romanae antiquitatis lumina observarunt Blanchinus, & Fabrettus, quorum testimonium ad hujus libri extremum adjicemus: Neque hoc decreto exutum perpetuo fuisse potestate sua populum, atque Senatum existimaverim; ut attendi studio Ulpianus, aut Tribonianus, uter eorum fuerit, interpretatur, contra omnium

omnium temporum, atque rerum gestarum testimonia: quibus populo, atque Senatui jus magistratum, & comitiorum asseritur. Ipse namque ordo dignitatum, atque munerum, quibus Princeps munebatur, docet nulla fixa, certaue, ac perpetua lege; sed suscipiendorum auctoritate magistratum Principi summam potestatem esse patefactam, eamque futuri testimonii gratia in lapidem hunc, qui legis Regiae nomen ab adulatoribus tulit, cum suis gradibus fuisse descriptam. Cur enim nominatim, ac seorsum singula munera Imperatori deferebantur, si vis earum ipsa Imperatoris persona ex legis potestate continebatur? Quorum in populo, vel in Senatu comitia diu permansissent, si, extincta prorsus imagine veteris, Reipublicae, Principis voce omnia populi suffragia, & Patrum consulta, comprehendebantur? Si inquam e Principis tantum voluntate leges exiebant, quid opus erat vocare Senatum ad legem ei suadendam, & ad Senatusconsultum a Senatoribus, post orationem a Principe habitam, exprimendum? At inquam: Princeps fertur esse solutus legibus. Quasi vero qui solutus est ipse legibus jure suo retexere possit veteres, & imperare novas: Aut per universarum

rum legum veniam, continuo populus infinitam potestatem concesserit. Quid si angustius accipiendum est, quod dicitur *Principem esse solutum legibus ex integerrimorum interpretum sententia?*

(a) In l. *Principes*, ff. de *legibus*.

Quod enim Ulpianus (a) ait abscissum est ex ejus libris ad legem Juliam, & Papiam, quae ob earum praestantiam *leges* absque adiectione alia dicebantur. Ex quo colligitur ex legibus tantum conjugalibus; non autem ex aliis legibus; Ulpiani sententia, Principem esse solutum. Sed fac id significare latius; fines certe legum civilium non egredietur: neque Principem naturalis justitiae vinculis exsolvet: nec parum ei tribuetur, si solennitatibus legum, & juris civilis ritibus eximatur: quod a gravioribus traditur interpretibus: quorum nemo fert, ut Princeps, quia solutus est legibus, eas possit voluntati suae subicere, ac publicam exagitare pacem, cui tuendae fuit assumptus. Atque ita ex Dionysio Halicarnassaeo explicatur a Cujacio

(a) Cujac. enarr. in l. 3. Cod. de *testam. & quem* ad.

(c) Plin. in *Paneg. Cujac.* in lib. 6. C. enarr. ad l. 3. C. de *testam. & quem* ad. l. 3.

(b) *lex imperii*, quae in libris Codicis memoratur. Etenim Imperatores imperium accipientes minime jurabant in *leges*; (c) ideo cum novam personam induerent, eamque legibus non obligarent, soluti legibus dicebantur. Ita igitur Principes legibus exsolvebantur;

tur; ut ne tamen legibus antecellerent. Ideo vox illa maxime celebratur. (a) *Majus imperio est summittere legibus Principatum.* Hinc ea, quae inter Principem, & privatum gererentur, nisi legibus congruerent irrita ducebantur. Unde nihil in Principem ex imperfecto testamento transibat: (b) legum enim venia Principum personam haud egrediebatur: neque porrigebatur ad privatum, ex cujus testamento Princeps institueretur, nihilque a privato transferri poterat in Principem, neglectis solennitatibus juris, quia libertas Principis alteri prodesse non poterat: non enim extenditur, quod contra juris regulam recipitur. Tandem quantumcumque illo veteri fragmento in Principem transferit supra susceptorum magistratum potestatem; jura tamen populi extincta fuisse nunquam apparet, ut ambitiose magis Jurisconsultus, (c) quisquis ille fuerit, interpretatur, quam vere. Quis vero credat regium nomen adeo exsum populo Romano a populo potius quam ab Aulicorum recentioris aetatis Jurisconsultorum assentatione huic legi fuisse tributum? Sed jam rationes explicemus, quibus acceptam rite potestatem Principes ad communem usum adducebant; ut eodem tempore ostendamus,

(a) l. digna vox Cod. de legib.

(b) l. ex im- perf. 23. ff. de legat. 3o.

(c) l. 1. ff. de constit. Prin- cip.

quid constitutiones Principum fuerint, & pragmaticae sanctiones, quid rescripta, quidve decreta, quae nomina crebro in libris juris occurrunt.

CXV.

De orationibus
Principum.

Igitur Principes potestatem suam praecipue orationibus in Senatu habitis evolvebant: quibus aut hortabantur, aut admonebant, aut increpabant Senatum, aut suam sententiam in suscepta deliberatione proponebant ad S. C. condendum: quod nunquam a sententia Principis discrepabat: hinc promiscue Senatusconsulta, & orationes Principis accipiuntur, ut notat Briffonius. (a) Has autem orationes eruditiores Principes, quales fere usque ad Vitellium fuere, per se recitabant: (b) rudiores vero per quaestores.

(a) *Antiquit. lib. 1. cap. 16.*

(b) *Aurel. Victor. in Virell.*

CXVI.

De Quaestoribus.

Quaestores dicti a quaerenda, vel conquirenda pecunia publica, & in rationes redigenda: quod munus fuit Quaestorum aerarii, ad quos aerarii custodia pertinebat: dictique sunt quaestores urbani, origine antiquissima: quam vel ab ipso Romulo, & Numa; vel certe a Tullo Hostilio deducere licet. Sub Imperatoribus autem fuerunt quaestores, quos candidatos appellabant, quod is primus esset aditus ad honores, indeque ad praeturam ascenderetur. Hic loco Principis, cujus in intima consilia voca-

vocabantur, in Senatu aderant, (a) si Princeps, vel refugeret laborem; (b) vel adesse nequiret. (c) Idemque libellos, epistolas, & orationes Principis in Senatu legebant, & rescripta dictabant.

(a) l. 1. ff. de offic. quaest.
(b) l. ult. C. de div. rescript.
(c) Briss. antiq. lib. 1. c. 17.

Huic aderat comes Magister officiorum, cui concredita erat morum disciplina, qua palatium Principis regebatur: unde non mandabatur, nisi philosopho, vel Jurisconsulto. (d)

CXVII.
De Magistro officiorum.
(d) Guther. de offic. Dom. Aug. c. 20. lib. 2.

Curam autem Quaestor gerebat minoris laterculi, sive codicis: in quo minora officia describebantur, nempe tribunatus, & praefecturae omnes, quas Quaestor auctoritate Principis distribuebat. (e) Majus autem laterculum noni Latrocodex erat, (f) qui majora officia, majoresque dignitates continebat. Nero autem non modo quaestoribus, verum etiam consulibus orationes suas recitandas mandabat: (g) cujusmodi orationes libelli quoque dicebantur. Exemplum earum habemus in aere incisum: qualis est illa Claudii oratio de suppleto Senatu ex nationibus exteris paginarum inscriptionum. Haedem orationes ad S. C. condendum directae condito S. C. vim legis habebant: ut inde, tamquam ex mente S. C. ubi esset obscurum explicaretur: quod faciunt frequenter Jurisperiti. Ex hoc genere illa est Au-

CXVIII.
De Majori laterculo.
(e) l. 1. C. de offic. quaest.
(f) l. 2. C. eodem. Tac. lib. 16. ann.
(g) Guther. de offic. dom. Aug. l. 2. c. 18.

gusti oratio; qua suavitatem legem Papiam, aliaque Divi Marci de prohibendis nuptiis inter Senatoris filium, & libertinam, in quam Paullus librum scripsit singularem. (a) Item alia ejusdem de feriis, & quibus de rebus Praetor adiri possit diebus feriatis, vel non (b): & illa de transactione alimentorum, ne aliter, quam Praetoris auctoritate (c) rata esset. Itemque illa Severi de praediis rusticis, & suburbanis minime distrahendis a tutoribus, aut curatoribus, nisi ex praecepto parentum in testamento, (d) vel codicillis: aliaque Antonini de donationibus inter virum, & uxorem.

(a) *l. oratione ff. de rit. nupt.*

(b) *l. i. ff. de feriis.*

(c) *l. cum. ii ff. de transact.*

(d) *l. i. ff. de reb. eorum.*

(e) *Brissan. an- tiq. l. i. c. 16.*

(f) *Enarrator ad Cujacium ff. de Constit. Princip. in paratitl.*

CXIX.
De Pragmaticis
jussionibus.

(e) His orationibus Princeps viam potestati suae adeo patefecit, ut ejus voluntas prope transferretur in legem, ejusque jussus ita expositus necessitatem attulerit parendi, tanquam ex S. C. Quae Principis jussa sunt constitutiones appellatae, quae ad haec tria summa genera referuntur: (f) Edicta nempe, decreta, rescripta: quae alii subtilius distinguunt in pragmaticas jussiones, edicta, mandata, decreta, epistolas, rescripta, interpretationes, subscriptiones, interlocutiones, beneficia, &, quae generali etiam constitutionum nomine veniunt, orationes.

Pragmaticae jussiones erant imperia

ria Principis, quae petente aliquo collegio, vel societate, vel urbe, vel provincia, de consilii sententia manabant: (a) (a) L. 3. Basilic. 10. §. c. 27. quae si quid juberent iussiones dicebantur, si quid vetarent sanctiones.

Edictum erat Principis voluntas **CXX.** nullo rogante, vel impellente, sed sponte sua publicae, vel certae rei gratia promulgata. (b) Si quid enim consilii sui Principes aperire populo volebant, id edicto mandabant, more majorum. (c) Etenim vigente Republica idem a Marco Antonio, & aliis, qui populum vellent admonere, factum novimus. Si quid vero Principes edicto comprehenderent, quod ad omnes pertineret, vertebatur in legem: quae lex vocabatur edictalis, qua omnes populi, & provinciae tenebantur.

Mandata Principum sunt monita, & praecepta, quae Rectoribus provinciarum, aliisque magistratibus Reipublicae, vel provinciae recte administrandae, civilique disciplinae regendae palam, vel arcano literis dabantur: (d) Quae si publice darentur, communitoria; si clam secreta vocabantur. (e) Mandatorum vero nullae vires erant sine scripto, nisi de mandatis privatorum ageretur: (f) quae sine scripto etiam valuisse docet Cujacius.

CXX.
De Edictis Principum.
(b) Theophil. tit. instit. de jur. nat. gent. & civ.
(c) Saepa Cicero in Philipp.

CXXI.
De Mandatis Principum.
(d) l. 1. Cod. de mand. Princ.
(e) l. 1. Cod. de mand. Princ.
(f) observ. 27. c. 39.

De

CXXII. Decreta Principum erant sententiae, quas Imperator in causarum cognitionibus cum suo consilio, & sibi adfidentibus jurisperitis proferebat. Horum sex libros Paullus reliquit, in quos Antonini, & Severi sententias contulit; quae pronuntiatae sunt Paulo, Papiniano, Messio, & Triphonino adfidentibus: (a) dissentiente plerumque Paulo.

(a) *Cujac. observ. 2. c. 26.*

CXXIII. Epistolae Principum si quid continebant, quod in publicam rem, civilemque disciplinam tenderet, in leges etiam referebantur: qualis illa est Antonini, qua mandata de repudiandis provincialium donis explicantur, ne xeniola comprehendant. (b)

(b) *l. solent §. non vero ff. de offic. procons.*

CXXIV. Rescripta sunt responsa Principum ad ea, de quibus, vel a praesentibus quibusque supplici libello rogabantur, vel per literas consulebantur ab absentibus magistratibus: quibus responsis Princeps ostendebat, quid sibi ea de re fieri placeret. His pleraque pars contexta est librorum Codicis Justinianaei. Ex iisdem exempla, & regulae ducebantur ad similia definienda. Etenim ad Principem privatis vix patebat editus, nisi per libellos desideria singulorum, & negotia continentes. Majestas enim Principis, gravissimaeque occupationes eum privatis denegabant: quamobrem non modo sub Tiberio, & Augusto; (c) sed etiam sub ipso Julio

(c) *Tacit. l. 4. ann. Sueton. in Aug. c. 54.*

Julio Caesare consuetum fuit Principem alloqui per libellos: quibus legendis Julius Caesar inter spectacula occupabatur. Qui mos eo visus est commodior, quod spatium Principibus daret ad cogitandum: (a) ne plus minusve loquerentur ex tempore. Porro ex sententia, & responsis Jurisconsultorum saepe Principes ad oblatos libellos de negotiis forensibus respondebant: (b) unde illud Alexandri Severi, *secundum responsum Domitii Ulpiani amici mei*. Si qua vero ambiguitas in veteribus legibus, aut constitutionibus inveniretur, eam dissolvebat; dubiamque legem, & constitutionem declarabat, aut Imperator ipse; aut ex illius auctoritate Jurisconsultus. (c) Unde pro legibus accipiuntur Principum interpretationes, ac definitiones.

(a) Tacit. l. 2. annal

(b) l. 4. Cod. de contrah. & committ. stip.

(c) l. 11. ff. de legib. l. ult. Cod. eodem.

Paucis hisce satis explicatam arbitror Imperatorum Romanorum potestatem in legibus interpretandis, condendisque: nunc Praefecti praetorio vim, imperiumque prodemus. Qui magistratus extra ordinem, veteremque numerum ab Imperatoribus institutus, adeo anteivit ceteros; ut proximus esset a Principe gradus, & apex omnium magistratum: complectebatur enim omnes Imperii Romani Provincias, jussuque suo Principem referebat, summum imperium exercendo, edictaque generalia pro-

CXXV.

De Praefectis

Praetorio.

proponendo, quae *ἰσαρχία* dicitur a nomine ipsius magistratus, qui graece appellatur *ἰσαρχός*. Is quamvis dignitate Consuli cederet, potestate tamen

(a) *Vide Cujac. in parat. ff. de offic. praefect. praet.*

longe praecellebat. (a) Siquidem Consul merum imperium gladio tantum, non relegatione poterat exercere: Praefectus

vero praetorio genus omne animadversionis habebat, cunctisque praecerat generibus judiciorum. Etenim ad exemplum Tribuni celerum, qui prisco Regum aevo custodes erant regii corporis, eumque Tribunum habebant ducem; itemque ad similitudinem magistri equitum, qui vicariam Dictatoris potestatem gerebat; Augustus ex Mecaenatis consilio, ut maximam auctoritatem magistratum, non ex populi voluntate, sed e propria facultate traheret: hanc extulit Praefecti praetorio potestatem: quam contulit in ducem cohortium praetorianarum ex equestri ordine, quas Princeps ad sui corporis custodiam adhibebat: (b) & praetoriae dicebantur, quod in praetorio, sive aula Principum versarentur. (c) Duos igitur creavit, qui summo imperio praetorianis militibus praessent, quos praefectos praetorio appellavit: ut quorum fidei mandata erat vita Principis, iis etiam potestas ejusdem tutius concederetur. Quamobrem Praefectus praetorio publicae disciplinae

(b) *Suet. Plin.*

(c) *Faber. se-mest. c. 1. lib. 1. Dio lib. 55.*

fuit

fuit emendator. Ideo secundus dicebatur a Principe, & imperium secundum, itemque imperium sine purpura vocabatur, nominibusque aliis haud dissimilibus.

(a) Cui sane praevalidae potestati exprimendae gladius ei solenniter tradebatur: ut omnium vitae necisque potestas ei tradita intelligeretur. (b) Nota est vox illa Trajani, cum Praefectum suum cingulo donaret: *Accipe, inquit, hunc enssem: & siquidem recte, & pro Republica imperavero pro me, sin secus in me utere.*

(c) Unde simul cum iis commune aliquando tribunal Imperatores habebant, eosque parentes carissimos, & amantissimos salutabant; propriam in illis potestatem, ad documentum populorum honorantes.

(d) Eorum igitur erat post Principem summa Imperii administratio, ab iisque mandata, jussaque Principis ceteris magistratibus, sive urbanis, sive provincialibus distribuebantur. Eorum erat deligere Judices, & remove; delicta provincialium Judicum punire; (e)

atque in Senatores Constantinopoli ex Constantini lege jurisdictionem exercere; (f) causas a praesidibus, & rectoribus provinciarum ad se se per appellationem adductas supremo loco cognoscere. Nam progredientibus temporibus potestas haec eo adscendit; ut a Praefecti praetorio sententia non licuerit ap-

pel-

(a) Eunap. lib. de vit. philos. Aurel. Vict. in Vesp. s. Socrat. secundo hist. c. 12.

(b) Plin. in panegy.

(c) Surtius tom. quart. in vit. S. Laurent.

(d) Novel. 6. & 7. Theodos. & Valent. in script. 439. Caesiodor. 3. var. 20.

(e) Cujac. paratit. Cod. de off. praefecti praet. orient.

(f) l. 2. §. 2. Cod. de his qui veniam aetat.

(a) *l. r. §. hincunab. ff. de off. praef. praet. l. 19. de appell.* pellare. (a) Indecorum enim visum fuit tantae potestatis judicia, cujus in fide Princeps omnem Imperii sui majestatem deposuerat, ad alterius examen adducere. Quamobrem, appellatione interdicta, Princeps tantum permisit, ut cum ille magistratu abiret, per libellum postulari posset a Principe intra biennium sententiae retractatio. (b) At ex Justiniani Novella 119. cap. 5. libellus pro retractatione offertur ipsi Praefecto praetorio intra decem dies a prolata sententia: dandis a victore fidejussoribus pro restitutione, si sententia revocetur. Sin decem dies, absque supplicatione praeterierint, sine fidejussoribus executio procedet: supereritque parti alterae Imperatoris auxilium intra biennium implorandum. (c) Cum ad hoc munus olim nemo, nisi ex equestri ordine (d) vocari posset, ita ut haec potestas pugnaret cum dignitate Senatoria, quam Princeps conterebat ei, quem Praefectura spoliare cupiebat: primus e Senatoribus eam suscepit Titus Vespasiani filius: qui ut eam acciperet ante ad equestrem ordinem transiisse dicitur: (e) deinde Arretinus Clemens Senatorii & ipse ordinis: postremo non nisi e Senatu assumi oportuit, cum in Senatores animadverteret. (f) Ante Constantinum uni tantum, aut alteri ea potestas ferme tribue-

(b) *l. unic. C. de sent. praef. praet. ubi Cujac.*

(e) *Auth. quae supplicatio C. de precibus Imp. offer. Dio lib. 55. histor.*

(e) *Plin. in praefat. bist. ad Tit. ipsum*

(f) *Lamprid. in Alex.*

batur

batur exercenda in comitatu, sive in Aula Principis. Constantinus eam, utpote ipsis Principibus formidabilem, ut extenuaret, distinxit in quatuor Praefectos:

(a) Unum Orientis; alterum Illyrici; tertium Italiae; quartum Galliarum: quibus Justinianus adiecit quintum, nempe Africae.

(a) *Guth. de off. Dom. Aug. pag. 337. Rosin. l. 2.*

Adsidebant autem Praefecto praetorio, sicut & aliis magistratibus, jurisperiti: quorum ex consilio ille judicabat: quod munus tanto erat in pretio, ut & ipsi Principes magistratibus adfederint aliquando.

(b) Adsesoresque hi consularii erant, negotiorumque participes, comitesque magistratuum: quibus salaria constituit Alexander Severus. (c)

(b) *Sueton. in Tib. & in Claud. cap. 12.*
(c) *Cujac. paratit. C. de annonii, & capitat. administr. &c.*

Inter alia munera, quae Jurisconsultis mandari solerent, praecipua erant munera Magistri scriniorum, sive capsarum: in quibus acta Principis ad jus pertinentia condebantur. (d) Quorum quatuor erant genera, nempe scrinia memoriae; scrinia epistolarum; scrinia libellorum; scrinia dispositionum. (e) Scriniis memoriae qui praerat magister memoriae dicebatur, usque dictabat Principi adnotationes, sive rescripta subnotata Principis manu, quibus delicta condonabantur. (f) Scrinia epistolarum, sive rescriptorum continebant responsa Prin-

CXXVII.
De Magistris Scriniorum.

(d) *l. omnium 19. & l. ult. Cod. de rest. l. 3. Cod. de agent. in reb.*
(e) *Guther. de offic. Dom. Aug. c. 3. 4. 5. 6. 7. lib. 3.*
(f) *l. 5. Cod. ad l. Corn. de Sicariis. l. ult. Cod. de divers. rescript.*

P

cipum

cipum ad epistolas magistratum ordi-
 num, aut Senatorum quaestionem ali-
 quam juris proponentium. Quas episto-
 las Principis nomine scribebat magister
 epistolarum, qui & orationes Principum
 componebat; isque sub se habebat scri-
 bas ab epistolis cum Graecis, tum Lati-
 nis. Praeterea legationes Civitatum,
 aliorumque postulata, & preces audie-
 bat, ut referret ad Principem. Scrinia
 libellorum complectebantur libellos sup-
 plices Principi oblatos, quos magister li-
 bellorum eidem recitandos accipiebat,
 ut quod ille jussisset, postea rescriberet,
 dicebaturque libellos agere. (a) Qui
 suberant magistro libellorum in hoc mu-
 nere libellantes appellabantur. Scrinia
 dispositionum comprehendebant dispo-
 sitiones Principum, sive constitutiones,
 pragmaticas sanctiones, edicta, promo-
 tiones ad honores, mandata, consuetu-
 dines, privilegia, beneficia ex liberali-
 tate Principis, & quidquid denique ex
 illius voluntate, nulla juris necessitate
 cogente manaret. Quibus qui praecerat
 magister dispositionum, sive potius co-
 mes dispositionum vocabatur. Negat
 enim Cujacius (b) inveniri magistri nomen
 in dispositionibus, dissentiente Guthero.
 (c) Qui vero similia negotia pro his
 quatuor magistris, aut absentibus, aut
 vale-

(a) l. rescri-
 ptum in
 princ. ff. de
 distract. pi-
 gnor. l. praes-
 cipimus §.
 nostri Cod. de
 appell. l. ult.
 Cod. ubi Sena-
 tor. Guth. de
 offic. Dom.
 Aug. lib. 1.
 c. 26.

(b) ad l. 1. c.
 de prox. sacr.
 scrip.

(c) De offic.
 Dom. Aug. l.
 3. c. 7.

valetudine impeditis fusciperent, ac tractarent apud Principem, proximi Sacrorum Scriniarum dicebantur: propterea quod haec munera prope attingerent, proximumque a magistris scriniarum locum tenerent. (a)

Erant & Fisci Advocati, qui etiam ex Jurisconsultorum ordine sumebantur, vestituque insigniori distinguebantur a ceteris: iisque defensio, & rerum fiscalium cura mandabatur.

Ex his patet, qui fuerit civilis doctrinae status sub Principibus usque ad Justinianum, & quae munera professoribus patuissent illius. Verum faciem jurisprudentia sub Justiniano mutavit. Nam cum antea veteres leges, & edicta Praetorum, & Jurisconsultorum libri omnes versarentur in manibus: Justiniani tempore, ne juventus tanta librorum strue, ac lectionis varietate opprimeretur; abscissa, rejectaque sunt obsoleta jura; totumque jus civile compositum, selectis ex Jurisconsultorum libris quae tum essent in usu, quo in posterum jus brevius esset, & expeditius. Cujus emendationis opus, ac ratio ex sequentibus palam fiet.

Justinianus propter contraria scriptorum studia, & imperium cum Theodora muliere Scaenica, quam uxorem.

(a) Tit. Cod. de prox. sacr. scrin.

CXXVIII. De Fiscis Advocatis.

CXXIX. De digestionem juris civilis sub Justiniano.

CXXX. De Justiniano.

184 DE ORTU, ET PROGRESSU
duxerat, communicatum Princeps fuit
ancipitis famae. Utrōbique tamen cum
in erroribus, tum in virtutibus maximi
nominis. In extollenda pariter veritate
Religionis, & in promovendis erroribus
ad extremum vitae susceptis acerrimus.
Ad reparandas item, & simul ad ever-
tendas precio leges paratissimus: ut in-
telligas praeclara illius facinora non e
virtutis studio, sed e popularis gloriae
cupiditate processisse, quam saepe supe-
rabat alia cupiditas, nempe avaritia; ea-
que simulatas virtutes retegebat. Eve-
ctus ad imperium fuit a Justino Trace-
avunculo quatuor quam mortem appe-
teret mensibus, anno DXXVII. cum
triennio ante ab eodem Caesar fuisset
appellatus. Imperio suscepto curas ver-
tit ad bellum adversus Persas, Vandalos,
Gothos, oblatis sibi ducibus maxime
strenuis, Belisario scilicet, atque Narfe-
te: quorum virtute cuncta sibi prospere
cesserunt. Siquidem Persas coercuit;
Vandalos ex Africa ejecit; Hunnos Tra-
ciam vastantes extrema clade affecit; sub-
egit Gothos; Italiamque a Totila varia,
& improba laceratam dominatione re-
cepit.

CXXXI. Principem si non optimum, at cer-
De Codi- te vigilantissimum tot bellorum curae a
ce Justini- pacis artibus minime avocabant, Siqui-
aneo, dem

dem dum imperium ab hostibus libera-
ret, leges etiam ab obscuritate studuit
eripere, ipso initio Imperii sui, scilicet
anno secundo, a Christo nato DXXVIII.
atque ad eas componendas, inque faci-
liorem, & breviorum ordinem digerend-
as miro ardore se contulit. Prima cu-
ra fuit superiorum Imperatorum collige-
re constitutiones, quas antea vagas, at-
que confusas privato studio, nullaque
auctoritate publica in peculiarem Codi-
cem conjecerat Gregorius anno Christi
CCLXXII. initio ducto ab Adriano
usque ad Valerianum, & Gallienum. Un-
de Gregorianus Codex fuit appellatus.
Hunc excepit Hermogenianus Codex,
cujus auctor Hermogenianus, qui se-
quentium Imperatorum, usque ad Con-
stantinum constitutiones collegit. Po-
stremus procedit Codex Theodosianus.
in quem Theodosii junioris jussu consti-
tutiones Imperatorum, usque ad Impe-
rium ipsius Theodosii congestae fue-
runt. Cui magnam auctoritatem tribue-
rat Alaricus Gothorum Rex, & Carolus
Magnus. (a) Nunc autem qualiscum-
que temporis injuria superest, non tam
ad jubendum, quam ad Justinianaeum
Codicem explicandum habet auctorida-
tem. (b) Ex his tribus Codicibus, aliis-

(a) In ejus ca-
pitular. Prod.
Justinian. pag.
337.

(b) l. 1. Cod.
de Just. Cod.
conform.

186 DE ORTU, ET PROGRESSU
Justinianus Codicem confecit suum, edidit-
que anno Imperii sui tertio, quae prima
Codicis editio praecessit omnes alios ju-
ris libros, quos nobis reliquit.

CXXXII.
De Dige-
stis.

Cum autem veterum Jurisconsul-
torum volumina eum ad numerum, &
molem adscendissent, ut adolescentium
studium, & industriam exsuperarent,
jamque duo millia librorum juventuti
pervolvenda traderentur, & trecenties
decem millia versuum, (a) sive senten-
tiarum, ut Gothofredus junior exponit;
quorum lectio propter summam dicto-
rum auctoritatem negligenda non erat:
Justinianus, ut juventuti hoc onus alle-
varet, studiaque a rebus aliquando su-
pervacuis, & obsoletis in iis libris occur-
rentibus ad sola necessaria traduceret,
anno Imperii sui quarto, Triboniano,
qui doctrina, & gratia Imperatori erat
eximius, mandavit, ut simul cum aliis in-
signioribus jurisperitis, quos ipsemet in
Codice recenset, ex veterum Jurisconsul-
torum libris caperet ea tantum, quae
usum haberent, & ex variorum senten-
tiis, atque particulis pertexeret seriem,
ex variis quidem deductam auctoribus;
at ordine tamen, atque sensu cohaeren-
tem sibi, maximeque convenientem,
quasi una mens, unaque vox, idemque
sonus. Huic autem labori Justinianus
de-

(a) l. 2. §.
omnia legitur
l. l. 3. §. 1.
C. de vet. jur.
enucl.

decennium praefinivit: Tribonianus vero sibi potius ex celeritate gloriam, quam posteris utilitatem ex operis maturitate pariturus; decennium ad quadriennium contraxit: volumenque extulit, quod ex varietate rerum in eo comprehensarum pandectas; & propter ordinem perductum ad exemplum edictorum a Juliano Jurisconsulto digestorum, digesta nuncupavit. In quae, plerisque operibus vetustiorum Jurisconsultorum exclusis, ea contulit, quae proximiora erant aetati, moribusque suis: satis posteritati consultum autumans, si veteris, ac mediae jurisprudentiae notitiam colligere posset e seminibus inter opera sparsis Jurisconsultorum recentium, qui omnes sub Imperatoribus floruerunt. Unde subductis primaevae jurisprudentiae capitibus, extinctaque originum luce, eam juri civili nubem offudit, ut vix veterum Historicorum, Poetarum, & Oratorum lectione, atque eruditorum interpretum industria, & acumine diluatur.

Antequam autem Digesta Justinianus emitteret, libros institutionum quatuor componendos curavit, magnam partem ex veteribus Caj, & Ulpiani, Marcianique institutionibus; ut juven-
CXXXIII.
De Insti-
tutioni-
bus.

mentis jurisprudentiam auspicaretur. Quibus libris vix aliquid superfuit elegantius, aut selectius; si quis e contextu veterum, mixturam discusserit recentioris aetatis. Has autem institutiones Justinianus edidit, & confirmavit anno Imperii sui septimo, uno mense ante editionem, atque confirmationem Digestorum: quibus una cum institutionibus publicam tribuit auctoritatem, ut quidquid ibi continetur, pro voce Principis habeatur. Igitur Digesta fuerunt ante institutiones absoluta, sed confirmata, & edita posterius.

CXXXIV.
De 50.
Decisionibus.

Verum quia de quinquaginta juris controversiis variae veterum Jurisconsultorum, discrepantesque sententiae prodierant; ne super his mentes Judicum incerto jure jactarentur, eas dissensiones composuit Justinianus quinquaginta constitutionibus singularum controversiarum definitiones continentibus, quas Codici suo insertas per titulos distribuit: eodemque tempore priorem Codicis editionem emendavit, novamque protulit auctiorem, & emendatiorem, quam solum publica auctoritate munivit, abrogata priori. (a) Quam posteriorem editionem, ut a priori distingueret, Codicem repetitae praelectionis appellavit: quorum librorum, ac temporum ordo ita de-

a) *Cod. de
vet. jur. enucl.
l. 1. & 2.*

describitur a Gothofredo juniore in manuali juris.

A. D. DXXVIII. Justiniano A. II. Coss.

DXXIX Decio V. C. Cof.

DXXX. Lampadio, & Oreste Coss.

Codicem fieri mandavit Justinianus

Idib. Feb.

Codex editus idib. April.

Decisionum 50. initium ab hoc anno.

Digesta componi mandat Decembri mense.

DXXXI. Post Cof. Lamp. Or. I.

DXXXII. Post Cof. Lamp. Or. II.

DXXXIII. Justiniano III. Cof.

Institutiones eduntur mense Novembri.

Digesta eduntur mense Decembri.

DXXXIV. Justiniano, & Paulo Coss.

Codex repetitae praelectionis editur mense Novembri abrogato priori.

Secundas autem editiones veteres vo-

cabant repetitas praelectiones: quo no-

mine Ulpianus retractatos suos libros

ad Sabinum appellavit: praelectiones

vero dicebantur lectiones, quibus prae-

ceptores praejebant discipulis. (a) Tribu-

tus est autem Codex in libros duodecim

imitatione XII. Tab.

(a) *Cujac. paratit. C. de vet. jur. enucl.*

CXXXV.

De No-

vellis

Post editum Codicem reliquo Im-

perii tempore varias constitutiones edi-

dit novum jus afferentes, quas vel ob id, sive Au-

vel thenticis.

vel quod post absolutum corpus juris processerant, novellas appellarunt. Eaeque sparsae prius, utpote oblata occasione conditae, in unum volumen cojerunt anno Christi DLXVI. & Imperii Justiniani XXXIX, qui vitae suae fuit extremus: quarum quae apud nos juris habent auctoritatem sunt nonaginta octo expositae ab Accursio, & aliis interpretibus, eorumque auctoritate receptae: cum Julianus vetus Jurisconsultus, qui eas post Justiniani mortem in compendium contulit, ediderit centum viginti quinque: Haloander vero centum sexaginta quinque: quibus accesserunt tres repertae a Cujacio. (a) Hae novellae primo graece prodierunt: deinde versae fuerunt latinae ab Anonymo, & divulgatae imperante Justino secundo. Hujus enim versionis mentio est apud Gregorium Pontificem. (b) Prodierunt & aliae versiones, nempe Haloandri, Agilaei, & Scringeri: quibus, ut elegantia major accesserit, legis tamen, defuit auctoritas: quae tributa tantum, fuit Anonymo illi, qui praeceptum Justiniani (c) secutus eas vertit $\kappa\tau\iota$ $\pi\acute{o}\delta\alpha\varsigma$, hoc est, verbum verbo eodem ordine servato reddidit. (d) Proptereaque vocatum hoc volumen fuit Authenticum: quia id unum cum sua versione legis auctori-

(a) *In comment. ad novell. 166. Duc. de auctor. Jur. civil. lib. 1. cap. 4. nu. 15.*

(b) *Canon. de person. 11. q. 1. & c. 2. de restibus. Vid. Anton. Conzium in novell. praef.*

(c) *l. 1. & 2. Cod. de vet. jur. enucl.*

(d) *Alciat. parerg. lib. 2. c. 46.*

tatem haberet; vel quod esset integrum: cum versio Juliani, de qua mox, brevior fuerit, & contractior. Quamobrem & nos una cum Graeco textu hanc Anonymi versionem retinemus in foro: quamvis, ut liberius loquar, absonam, & confragosam, quae Graecae linguae, verbis respondit, non loquendi generibus. Cujus tamen operis eruditionem, & antiquitatem haud parvi fecit Cujacius. (d)

(a) *Lib. obser.*
4. cap. 38. &
8. cap. ult.

CXXXVI.
De No-
vellis Ju-
liani.

Hanc autem versionem, adspersa etiam aliqua elegantia, in epitomen coegit Julianus antecessor, sive publicus legum interpres Constantinopolitanus, qui sub Justino secundo, Tiberio secundo, & Mauritio floruit. Verum, quia versio non esset *κατὰ πόδας*, publicaue auctoritate careret, grave nomen Authenticorum priori illi, ac locupletiori cessit: ista vero versio nomen retinuit auctoris sui, appellanturque Juliani novellae. Porro Anonymi versio illa diu in barbariae tenebris latuit: unde ad nos Lotharii II. temporibus perturbata pervenit, plurimisque lacunis hians, diminuto etiam numero novellarum. Hinc Irnerius Jurisconsultorum Lotharii tempore maximus, aut quisquis fuerit alius Graecae linguae minime peritissimus, lacunas illas explevit. Burguntio vero, sive inter-

ter-

192 DE ORTU, ET PROGRESSU
terpres alius, neglecto prorsus veteri
novellarum numero, ex antiqua serie
jam perturbata anno Christi MCXL.
novam pertexuit in novem collationes
tributam: in quas, suppresso priori or-
dine, superstites novellas digessit. Di-
ctae sunt autem collationes quasi colla-
tae ad alias, atque propositae ad decla-
randas, vel abrogandas superiores leges
Codici: & propterea extremo Codici
adjectae. Quod volumen in usu posi-
tum, spretis aliis editionibus, authen-
ticum fuit appellatum: publicam enim
ab Imperatoribus auctoritatem accepit.
Aliae vero Justiniani Novellae, quae
opera eruditorum postea emerferunt,
item novellae Leonis, aut aliorum Impe-
ratorum, non corpus juris auxerunt; sed
tantum eruditionem, & recepti juris in-
telligentiam.

CXXXVII. Commodum nunc de composito-
re juris Triboniano differemus: ne in
De Triboniano, & variis judiciis, quae de hoc apud aucto-
Sociis. res inveniuntur, studiosus aut haereat,
aut labatur. Hic si talis fuisset, qualis
traditur a Suida; minime dignus erat,
cui Justinianus tantae fidei opus concre-
deret, qualis emendatio fuit, atque diges-
tio juris civilis. Nam praeter avaritiam,
& mercimonium quodammodo legum,
nullum est crimen, cujus ab Suida
non

non postuletur. Homini enim in tanta dignitate constituto religionem detrahit, & pietatem omnem, atque honestatem. Eum propterea facit assentatorem improbum, & fallaciarum artificem calidissimum, cujus astu scribit Justinianum sibi persuasisse numquam interiturum, sed simul cum corpore, atque animo in Coelum advolaturum. Testimonium sane non tam Triboniano pudendum; quam ipsi Suidae: qui auctoritate redarguitur Procopii se longe majoris fidei. Etenim Procopius, etsi ab hac foeda Tribonianum assentatione non excusat in arcana historia: in ceteris tamen libris haud levia de illo virtutis argumenta reliquit. Refert enim Tribonianum ingenio fuisse miti, atque humano, & lucri quidem cupidum, sed honesti, atque ad leges figendas, refingendasque, non tam precio, quam inconstantia rerum humanarum adductum, fuisse. Ego sane illum, perinde ac vulgo solent homines, neque vitiorum crediderim, neque virtutum summam attigisse: etsi non semper, at aliquando certe in mutatione juris veteris, & novi creatione precio, aut potentiae fidem addixisse. Neque tamen concesserim Hotmanno, qui hominem totis libellis concidit, Tribonianum quidquid antiqui

qui juris attigerit, veluti veneno, aut tabe aliqua corrupisse. Quam multa enim eorum, quae nova protulit Justinianus, utpote commodiora temporibus, expeditiora sunt veteribus legibus, atque simpliciora? Quis vero tulerit inclementiam eorum, qui quodcunque in libris juris, vel in historia, vel in verbis fuerit erratum, uni Triboniano adscribunt: quasi scriptores omnes, omnesque Jurisconsulti, ab omni errore, praeter humanam conditionem, fuerint immunes: totam vero humanitatis labem exhaurerit Tribonianus? Erravit nimirum ille quid ni? immo & saepiuscule: quippe implicitus tantis commentariorum involucris: e quibus nescio quisnam accusatorum melius tam brevi tempore se felicius explicasset. Erravit ille fateor: sed neque omnia; neque unus. At fuit posteris noxius, propter intercepta veterum Jurisconsultorum scripta. Quasi tot alia Graecae, ac Latinae sapientiae volumina supersint; aut receptos e tanto naufragio libros, ulli praeter quam forti debeamus. Immo si jus temporibus illis barbaris petendum fuisset e toto illo commentariorum pelago, socordia hominum potius in tenebris jacuisset. Quis scit igitur an Jurisprudentialiae vestigium ullum retineremus: nisi has

no-

nobis Tribonianus particulas excerptisset? Unius Maximi Cujacii testimonio contra omnes hostes Tribonianus intrepide dimicaverit. *Et omnes* (ait ille) *(a) constitutiones Justiniani sunt* ^{(2) In c. comm. de legat.} *eruditissimae: utpote conditae a maximo Jurisconsulto Triboniano, qui fuit alter Papinianus, studiosissimus juris: sine quo periissent omnes libri veterum Jurisconsultorum, quorum ille copia solus abundabat aetate Justiniani.* Et in Ep. praefixa Paratitlis Cod. ait: *Qui earum vim tenet* (nempe Constitutionum Imperialium) *hunc ego facile sim habiturus pro doctissimo J. C. ac pene pari Triboniano ipsi. Quo ego tandem cognito pondere earum Constitutionum, quas suo Imperatorieum persuasisse certo certius est, mihi gaudeo, quod cognoverim eam aetatem non tulisse excellentiorem in jure civili, quod utique & sine illius ope curaque intercidisset.* Neque tamen illum omnibus in locis absque nota dimittit: nam cum saepe alibi, tum praesertim in observationibus illius incuriam reprehendit: unde lib. obs. 5. c. 33. *Tribonianus* (ait) *ut erat in eo opere non tam diligens, & accuratus, quam se imprudenter profitetur, quod uno in loco mutabat non mutabat in alio.* Unde non infior multa in Triboniani collectione vi-

tia

tia irrepsisse; neque prorsus fidem habuerim Justiniano, aut potius Triboniano ipsi audacter praedicanti, nullam jam esse in tanta scribentium varietate dictorum repugnantiam, nullam superfluitatem: cum ejus assertio ipsa Digestorum, & Codicis lectione coarguatur. Eam enim saepe discordiam animadvertimus; ut qui fateri nolit, cogatur se se diu, & frustra torquere; aliaque vitia qui negaverit, nae ille palam ostendet oscitantiam in legendo suam. Ea tamen talia non sunt, ut homini de posteritate optime merito, tam praeclari, magnique operis laudem eripiant. Quamobrem sicuti Cujacii aequitatem admittamur: ita insolentiam stomachamur illorum, qui nunquam tantopere sibi plaudunt, quam si quid Triboniano exprobrandum invenerint. Quorum auctoritas, quae certe, & magna est, & esse debet; ne juvenes in fraudem inducat, eos hoc loco monere volumus: ut aequi sint rerum aestimatores, atque in doctis viris virtutem potius, & ingenium; quam reprehendendi vitia aemulentur. Sed jam de Triboniano reliqua persequamur. Is e Pamphylia fuit, Macedoniani filius, ab Justiniano Magister officiorum, Assessor, & Quaestor creatus, atque etiam ad Consulatum erectus. Apud
fedi-

feditiosos, quorum factio Veneti, Prassinique vocabantur, ea invidia flagrabat, ut concitato tumultu ipse, ac Joannes Praefecti utrique praetorio ad necem deposcerentur. Quorum furorem ut compesceret Justinianus, utrosque magistratu movit: postea vero Tribonianum restituit, deferbescente jam iractionum, invidiaque restincta. Hinc illius apud Justinianum auctoritas quanta fuerit elucescit. Cum autem quaestura, & consulatu perfunctus fuisset; ideo *Ex-quaestor* appellatur, & *Ex-Consul*. Socios in componendo corpore juris habuit viros doctissimos, (a) & illustres ejus aetatis Theophilum, Dorotheum, Constantinum, Anatolium, Cratinum, Stephanum, Mennam, Prosdocium, Eutholmium, Timotheum, Leonidem, Leontium, Platonem, Jacobum, Joannem.

(a) l. 2. Cod. de vet. jur. enuel.

Hoc ordine, hisque auctoribus constitutum fuit jus civile Justinianeum; sed infelici successu. Lucem enim, quam vix adspexerat, statim amisit: eodemque fere cum Justiniano auctore suo funere fuit elatum. Erant sane jam ante Justinianum, ex toto terrarum Orbe, tres amplissimae Civitates delectae, ubi jurisprudentiae scholae patebant, Berytus (b) nempe Phaeniciae Metropolis, Constan-

CXXXIIX.
De Basilicorum libris.

(b) l. 1. Cod. de Metrop. Beryti.

Q

tino-

tinopolis, & Roma: interdictis ubique locorum scholis aliis: quodque miramur in tanta nostrorum temporum copia docentium, & sterilitate doctrinae: binos tantum quaeque Civitas habebat praeceptores. (a) Cum igitur Justinianicum jus tribus hisce celeberrimis in gymnasiis confederit: recedente paullatim usu linguae latinae, (b) Pandectae in Graecam linguam translatae fuerunt per Thalelaeum, unum e compositoribus pandectarum, qui ob scientiae praestantiam dictus fuit legum ocellus νομικῆς ὀφθαλμὸς. Conversus fuit & Codex: institutiones vero translatae per Theophilum, alium ut arbitror, ab eo, qui condendo juri operam navavit, ex quibus, & ex posterioribus Imperatorum constitutionibus post Justinianum, jus in Oriente reddebatur, usque ad annum Christi DCCCLXVII. nempe usque ad Basilium Macedonem Imperatorem; qui ut Justiniani nomine depresso, suum attolleret, exclusa prorsus latina, & Justiniana juris editione, novum corpus e graecis digestorum, codicis, & novellarum versionibus, idemque brevius, atque contractius extulit; perduxitque usque ad quadraginta libros; absolutum postea libris sexaginta a Leone filio: qui eos libros a Patre Basilio βασιλικῶν, nempe

(a) C. de stud. liberal. Urb. Rom. & Constant.

(b) Suar. in notis. Basilic. Cujac. observ. c. 31. lib. 17. & cap. 10. lib. 6. & cap. 33. lib. 13.

pe Basilicorum appellavit. Eosdemque in aliam formam Constantinus Porphyrogeneta mutavit. Is enim & historicos universos in unum corpus trium locorum communium collegerat : ideoque noluit diligentiam suam deesse jurisprudentiae, quae sociam habet historiam, & adjutricem. Suppressis autem Justiniani libris, Basilicorum auctoritas in Oriente usque ad finem Graeci permansit Imperii, nempe ad annum MCCCCLII. interitque illius usus cum Constantino Palaeologo, qui per Turcas fuit Imperio spoliatus. Interea vero dum Basilicorum vigeat auctoritas, omnis in iis Graecorum Jurisconsultorum cura versabatur, nempe Balsamonis, Stephani, Nicaei, Thalelaei, Eustachii, atque aliorum, quorum reliquias conservamus: qui vel paratilis conficiendis, colligendisque argumentis titulorum, & legum uberiorum, iisque pro sua serie distinguendis; vel concinnanda epitome rerum omnium, vel sententiis dilatandis; vel similibus, ac dissimilibus colligendis; vel interponendis in contextu brevibus interpretatiunculis, aut iisdem ad marginem attextendis vacarunt. Quamobrem plures juris collectiones, & epitomae partim ipsorum Imperatorum jussu; partim privato labore, consilioque pro-

dierunt : quas paucis indicabimus : ne cum varios titulos praeferant, studiosis errorem obijciant. (a) Ac primo distinguendus est Codex ipse Basilicus, sive Prochiron magnum a parvis, quod *πρόχειρον νομικόν*, sive promptuarium juris, & *ἐκλογή τῶν νόμων*, hoc est, legum selectio appellatur; utpote compositus ex usitatoribus Justinianeorum librorum legibus; quem codicem diximus auctorem habuisse Basilium; augmentum accepisse a Leone; formam veto emendatorem, atque novam a Constantino. Idemque dictus fuit *τὸ πλατὸν τῶν νόμων* & *τὸ πλατὸς*. Post hunc iidem Imperatores institutionum instar edidere *πρόχειρον μικρὸν*, sive promptuarium parvum ex magno contractum: quod etiam ecloga, & Synopsis conjunctim, sive selectio compendiarum dicitur: item & *ἐκλογή καὶ ὑπιδιόρθωσις*, sive selectio correcta: quae primo ipsum Basilium; deinde Constantinum, & Alexandrum auctores agnoscit suos. Tertium Procheirum appellatur index *νομικῶν κατὰ τὸ στοιχεῖον*, sive jus per elementa literarum, aut jus alphabeticum. Est enim selectio major per alphabeti seriem digesta, quae continet majorum Basilicorum leges, & titulos ad literarum ordinem relatos. Qui Codex repertus Tarenti fuit a Joan-

(a) *Prodrom.*
Justin. p. 3. §.
1. sect. 2. & 3.
cum auctori-
bus sibi addu-
ctis.

a Joanne Sambuco viro Pannonio : ea enim Civitas diutius Graeco-Imperio paruit, retinuitque graecos mores, & instituta. Quartum Procheiron, Tarenti quoque repertum, dicitur *μικρὸν κατὰ σοιχεῖον*, sive Alphabeticum parvum, quod distinguitur a Procheiro Alphabeticum magno, de quo supra diximus. Quintum Procheiron opus est Michaëlis Attalatae judicis, & proconsulis, editum tempore Michaëlis Ducae titulis XCV. anno MLXXVII. quod *πραγματικὴν*, vel *πόνημα*, sive opus juris appellavit. Sextum Procheiron condidit Michaël Psellus, qui compendiarium jus versibus clausit. Septimum Procheiron est Constantini Harmenopuli contractum ex Basilicorum Codice, nuncupatum *Ἐξάβιβλον*. Ex quibus, atque ex Graecorum Jurisconsultorum superstitionibus notis, & interpretatiunculis, Cujacius multos juris civilis locos restituit, explicavit, & illustravit: itaut illius eruditio Graecorum luminibus adpersa germanam Romanorum jurisprudentiam, caligine temporum intermortuam, suscitavit.

CXXXIX.

De fato

Atque is in Graecia, & in Oriente jurisprudentiae Justiniani progressus fuit & existentiae. In Italiam vero, & in Occidentem Justinianum multis post saeculis pervenit: latebatque nee in

Q3

in Italia,

interea in Ravennae ditione, atque in Illyricis finibus: ubi, quod Graeco Imperatori parerent, jus ex Justinianeis libris reddebatur. A regionibus vero ceteris, quas statim ab expulsis Gothis, Longobardorum colluvies occupaverat, Romanum jus diu exulavit: tandemque ab ipsa Ravenna excessit: postquam ab Imperio Romano per Aistulphum Longobardorum Regem fuit avulsa, circa annum DCCLII. Itaque Italia majestate simul, & legibus exuta suis, jugum Imperii, legumque subiit barbararum, dominaque rerum humanarum sensu pristinae libertatis, veterisque magnitudinis per longum, ac vile servitium privata, pro Romani splendore, atque humanitate juris, belluinas, atque ferinas, immanesque Longobardorum leges accepit. Et quas regiones jus Atticum in Romanos mores traductum, & ex prisca omnium saeculorum sapientia conflatum diu rexerat: postea usque ad Lotharii tempora occuparunt Visigothicae, Longobardicae, Francicae, ac Burgundionum pudendae leges, sive potius Barbarici ingenii libidines: quae continentur in Codice inscripto *Corpus legum antiquarum*, appellatum vero a Lothario Rege, qui primus eas collegerat, *edictum*: ex quo jus Longobardicae dominationis tempore red-

reddebatur. Cum ex Romano jure non aliud superfuerit, quam id quod moribus adhaeserat Italorum, quodque ipsum civile commercium, usitataque contrahendi ratio retinuerat. Ex libris autem juris superabant ad usum etiam judiciorum tantum fragmenta quaedam, non e Justinianeis decerpta codicibus, quorum lucem, praeter Ravennam, ut diximus, Italia publice nunquam adspexerat; verum e Codice Theodosiano: cui Anianus Alarici Gothorum Regis, qui Codicem illum confirmaverat, jussu suas breves interpretationes adjunxit; & e Gregoriano, Hermogeniano, ac regulis Ulpiani, Cajque institutionibus, Paulli-que sententiis. Tantaque in Italiam, ac tam diuturna barbaries inundavit, ut jus Romanorum, etsi magno studio, deletis Longobardis, a Carolo Magno quaesitum: tamen exemplariorum inopia, longaque oblivione populorum, usque ad saeculum duodecesimum, nempe ad Lotharii tempora in tenebris delituerit. Igitur, ut fatum omne Justinianeorum librorum oculis legentium subijciamus, vixere illi quidem in Graecia a Justiniano usque ad Leonem, nempe ab anno Christi DXXXVI. ad CMX. per annos scilicet CCCLXXIV. In Italia vero (si Ravennam excipias) resistente ab ini-

tio barbarie Gothorum, nunquam floruerunt; vixque tandem emerferunt anno MCXXX.

CXXXX.

De In-
stauratio-
ne juris
Justinia-
nei sub
Lotha-
rio.

Eo tempore injustis perturbatisque comitiis lacerarat Ecclesiam falsus Pontifex Petrus Leonis, Anacletus secundus nuncupatus ab sua factione: cujus Dux erat Rogerius Apuliae, ac Siciliae comes, Regis nomine a falso Pontifice donatus. Adversus Anacletum creatus rite, ac solenniter fuerat Innocentius Secundus: cui favebat Imperator Lotharius Saxo, summa virtute, atque prudentia Princeps. (a) Quo bellum gerente adversus Rogerium Amalphi, Urbe Salerno proxima (quam perperam aliqui locant in Apulia, Melphiam cum Amalphi confundentes) inopinato reperti fuerunt Digestorum libri: quos Pisani, qui classe Rogerium adjuverant, praemio bene navatae operae sibi exorarunt. Pisis vero post longam obsidionem anno MCCCCVI. a Caponio militiae Duce strenuo expugnatis translati fuere Florentiam: (b) ubi pro Augusta Mediceae domus magnificentia, in Musaeo magni Ducis conservantur. Hinc promiscua Pisanarum, & Florentinarum apud scriptores Pandectarum appellatio. Iisdem temporibus repertus Ravennae fuit constitutionum Imperialium volumen, qui

Co-

(a) *Sigon. de Regn. Ital. l. 4.*

(b) *Polit. lib. 10. ep. 40.*

Codex appellatur : indeque ceteros libros juris , immo & Digestorum aliud exemplar in lucem aliqui rediisse putant : nec mirum , cum ea Urbs longo tempore Romanis legibus vixerit , & Orientali Romanorum Imperio diu obtemperarit. Novellae vero constitutiones etiam antea per Italiam vagabantur : / utque meafert opinio , multi juris civilis libri , postquam incessit homines cupido recipiendi Romani juris , agniti potius fuere , quam reperti : nam & aliquot ante Lotharium annis , jus civile Justiniani commemoravit Ivo Carnotensis , (a) & libros Pandectarum : cum antea si occurrerent , forsan socordia , & oblivione praeterirentur.

(a) *Epist. 134.*
& 99.

Legum autem Romanarum oraculis post diturnum silentium suscitatis , De Pan-Italia jam pridem oblita sui , respexit dectis Flo- tandem ipsa se se , inque suis legibus ve- rentinis. tultam Imperii majestatem recognovit : recepitque per eas in toto subjecto sibi olim terrarum Orbe , si non Imperium , at saltem nominis auctoritatem , quaeque vires dominationis amiserat , ratione in posterum imperavit. Nostri enim legibus omnes populi summisere fasces ; quique ab Imperio desciverant Romanorum , eorundem sapientiae perpetuo paruerunt. Porro Codicem hunc Flo-

Q 5 ren-

- (a) *l. 10. ep. 4.* rentiam translatum (a) Politianus ceu-
fuit ipsius Triboniani aetate prodiisse:
ita ut omnium exemplariorum auctori-
tatem ipsius iudicio vincat; a quo dif-
fensit Alciatus, (b) propter mendas,
quae hoc etiam in Codice insunt. An-
tiquissimum tamen fuisse non ambigi-
tur; (c) & ad ejus fidem in re ancipiti
omnes interpretes nostri recurrerunt:
omniaque alia exempla ex hoc uno flu-
xisse creduntur.

CXLII. Itaque recepto Romanorum jure
De in- universo, & post longum exilium in pa-
stauratio- triam restituto: studia Italorum ad inter-
ne studio- pretationem, atque usum illius conti-
rum juris, nuo exarsere, ob eamque causam publi-
ca Imperatoris auctoritas expetebatur,
qua sublatis Longobardorum legibus,
deletisque vestigiis pristinae servitutis,
Italia per usum Romani juris majestatem
pristinam recuperaret. Hoc jurispru-
dentiae officium praestitit idem Lotha-
rius, quo imperante revixerat. Is enim
publico edicto in omnes Imperii regio-
nes emissio jussit, ut Romanorum jus in
scholas publicas, inque omnia tribuna-
lia reciperetur; ex eoque in posterum
causae judicarentur, deletis barbaris le-
gibus, profligatisque cruentis moribus,
Italico nomine prorsus indignis. Itaque
hoc edicto Romano juri fasces reddidit
ab

ab hostibus ereptos; eique publicam auctoritatem, lucemque restituit.

Primam autem, atque celebriorem CXLIII.

scholam juris civilis Imperator aperuit De Bononiae: ubi sedes bonarum artium, & nienfi publicum cujusque doctrinae docendae schola, & munus, vel a Theodosio minore, (a) de Irnerio Bononienses contendunt; vel, ut alii

putant, ab ipso Lothario fuerat constitutum. Hujus tam egregii facinoris Imperatori optimo auctor fuit, atque su-

for Jurisconsultorum ea tempestate maximus Irnerius, vel ut alii scribunt Ver-

nerius: qui Mediolanensis ne, an Germanus fuerit ambigitur. Is non suis modo, sed & Mathildae precibus eximia

tum auctoritate mulieris id impetravit, teste Abbate Uspergenfi: (b) quem & si

erroris arguat Sigonius, (c) quod eo tempore Mathilda jam e vivis excesserat;

tamen alia potuit esse Mathilda e tribus, quas ejusdem nominis circiter ea tem-

pora floruisse Baronius (d) e veteribus monumentis comprobavit. Patebant

adhuc iis temporibus Constantinopolium ceterarum artium scholae, tum juris praecipue civilis, quod suppressis latinis Justiniani, e graecis Basilicorum

codicibus promebatur. (e) Inde Irnerius cum graecam linguam addidicisset,

juris quoque scientiam secum in Italiam adve-

(a) *Pansfr. de clar leg. in-terpr. lib. 2. cap. 21. in fin.*

(b) *In Chronico. lib. 11. de Reg. Ital. in fin.*

(d) *Anno 1074.*

(e) *Abbas Usperg. fol. 291. Decian. in A-polog. advers. Alciat.*

(a) *Ciron. lib.*
s. observ. jur.
canon.

advexisse creditur : (a) cum neque ex se edere in tantis doctrinarum tenebris ; neque aliunde arripere tantum jurisprudentiae lumen potuerit , quantum ille in componendo , & redintegrando , illustrandoque dissoluto illo , & caliginoso legum corpore profudit : ut merito lucerna juris appellaretur. Qui enim ante ipsum etiam in Bononiensi schola interpretationem fuerat aggressus Pepo, probatu dignum extulit nihil. Quamobrem uni Irnerio Justinianum jus integritatem suam ; & jurisprudentia vitam acceptam refert. Is enim e variis codicibus , ut credere est undique coactis , & simul collatis , atque pluribus ex fragmentis judicio , & acumine suo commissis , sparsa juris membra collegit : quemque nunc habemus voluminum ordinem in regiones , aetatesque omnes , additis obscuriorum locorum interpretationibus , implorataque Imperatoris auctoritate transmisit. Studiosorum autem laborem levavit laudabili sane opera , redactis nempe in epitomen salebrosas , atque garrulis Justiniani Novellis : quarum summas perspicuas simul , atque breves per Codicis titulos dispertivit , attexitque legibus iis , quae novellis , aut abrogabantur , aut detractioe , vel adiectione mutabantur : quas Authenticas

cas vulgus appellat. Unde per Irnerium una serie, eademque lectione, Codicis, & novellarum sensum licet arripere. Cavendum tamen ab erroribus, quos in iis deprehenderunt eruditi: qui non paucas earum authenticarum, aut male novellis respondentes, aut non ad suos titulos relatas observarunt. Quorum errorum seriem pertexuit Jacobus Vissembachius: eamque adfuit dissertationi suae de mutuo. Sunt qui sero novellas Irnerio innotuisse tradant: adduntque illum, dum causas oraret novellarum auctoritate confutatum, negasse germanum eas esse Imperatoris partum, sed nebulonis alicujus commentum, quod vim sibi legis adrogaret. Ipse vero Irnerius, cum Ravennae artes liberales doceret, Bononiam vocatus jus civile suscepit explicandum publice: ac privatim domi mercede ab auditoribus accepta, paucis ante annis, quam jus civile Imperatoris edicto publicaretur: ut suspicantur Bononienses Cives in epistola ad Nehusium scripta: quam mecum inter alia selectiora, & rariora opuscula, quorum bibliothecam suam habet referatissimam, humanissime communicavit Jurisconsultus Antonini Aula dignissimus, *Marcellus Severolus*. Eo pacto Irnerius lucem, quam interpretationibus suis attu-

attulit jurisprudentiae, per discipulos ad omnem transmisit posteritatem.

CXLIV. *De variis Irnerianae scholae Sectis.* Ejus e schola celebriores interpretes proflexerunt, usque ad Accursium: a quo plenior juris coepit explicatio, usque ad Bartolum: a quo latiora commentaria inundarunt, non modo in leges, sed etiam in ipsas Accursii, & veterum explicationes longe verecundiores textui circumdatas, quas graeco vocabulo Glossas vocamus: quod per eas veluti per linguas legum sententiae aliquin obscurae pandantur. Bartoli profusa commentandi libido posteriores incessit interpretes usque ad Alciatum: qui novis luminibus ex graeca, & romana antiquitate, abstrusaque linguae latinae notitia, & ope artis criticae secum reviviscentis, priscam, & germanam jurisprudentiae faciem disclusit: barbariae vero squallorem prorsus omnem detraxit Cujacius, qui memorabile in aevum Alciati coeptum absolvit, ea interpretationis felicitate, eaque elegancia, & veritate majori, ut unus Cujacius dignus sit, cui, & si tempore, atque ausu non primo, tota jurisprudentiae restitutio, propter praestantiam ejus supra ceteros interpretes, adscribatur. Hinc a nobis sincera omnis, & erudita interpretatio Cujaciana jurisprudentia nuncupatur: exemplo

plo veterum, qui ob nominis celebritatem, Pythagoreos appellarunt eos etiam philosophos, qui ante Pythagoram in Italia floruerunt. Igitur distinctionis, & memoriae gratia, in quatuor gradus nostratam jurisprudentiam tribuemus. Primam facimus Irnerianam: secundam ponimus Accursianam: tertiam constituimus Bartolinam: postremam, quam, uti germanam vetustatis mentem, omnibus anteponimus, Cujacianam. Ab Irnerio autem usque ad Alciatum, a quo jurisprudentia Cujaciana duxit initium, hyems quodammodo jurisprudentiae fuit: adhuc enim barbarie premebatur, carebatque pura illa luce veteris eruditionis, sinuosisque subtilitatibus, ex Arabicae philosophiae scholis a Bartolo maxime ad studium juris traductis implicabatur: opeque destituta cognatae sibi latinitatis, & eruditionis, aptoque ministerio privata, evolvere se se nesciebat: unde rigebat illa tanquam hyeme cohorruisset. Quare, cum verus Romanae Reipublicae, jurisque Romani sensus sub Alciato primum, & sub Cujacio maxime reffloruerit: ideo Cujacianam doctrinam ver jurisprudentiae appellamus. Quamobrem ab hyeme ad ver convolaturi, obibimus prius Irnerianae, Accursianae, atque Bartolinae jurisprudentiae seriem, cele-

celebriores cujusque auctores indicantes : deinde ad Cujacianae jurisprudentiae interpretes progrediemur.

CXLV. Prodeat autem ante omnes ex Irnerii schola Martinus Cremonensis, ex Bononiensi Gosiorum, nobilique familia:

(a) *Cynus l. 1. §. taceat in fin. C. de rei uxor. action.*

(a) quam temporum factiones patria ejecerunt. Is cum plures in jure quaestiones movisset, atque esset in opinando liberior, seque nimium audiret; adversarium habuit, ex eadem Irnerii schola, Bulgarum. Itaut ipsorum contentiones inter utriusque discipulos opinionum, & animorum dissidia parerent. Itaque studiosorum turba, Proculianorum, & Sabinianorum instar, in duas factiones discesserunt. Quarum altera Bulgarum sequebatur; altera Martinum: a quo ex Gosia familia dicti sunt Gosiani: quos contraria factio auctoritate, ac numero superavit: & si Martinus Frederico Aenobarbo haud liberaliter assentatus suarum sententiarum non paucas publica Imperatoris auctoritate fundarit: (b) nec mirum Martino tam secundum fuisse Fredericum; cum, ut Imperatoris gratiam sibi Martinus pareret, (c) in maxima contentione illorum temporum inter populos, & Principem de juribus Imperii, Martinus veritus non fuerit sententia sua rerum omnium dominium, & pro-

(b) *Odof. l. rem non novam in fin. Cod. de judic. Isarn. const. si dubit. Roland. a Val. conf. 46. n. 14. l. 3. (c) Gloss. & Odofr. l. bene a Zenon. C. de quadrien. praescript.*

proprietaem Imperatori adjudicare.

Quo meruit, ut ipsius agnati a Caesare inter Principes referrentur. (a) Hac

autem p̄videnda sane ambitione arbitror Martinum apud aequales, & posteros

invidia flagrantem, adeo paucis opinio-

nes probasse suas: ut ejus discipuli ab

Accursio, per deridiculum Gosiani ap-

pellentur, & Jason pronunciare non du-

bitaverit, nihil veri a Martino afferri so-

lere. (b) Anceps fama est illum ab Azo-

ne clavibus auditorii percussum exani-

mem concidisse, fremente Azone, quod

esset a Martino in disputatione supera-

tus. Floruit Martinus saeculo duodeci-

mo anno aetatis suae LXXVIII.

Offert se huic ex adverso Bulgarus

aequalis ejus, & aemulus, quem plerique

faciunt Bononiensem. Is apud populos,

non solum doctrina, sed & gratia valuit:

(a) *Cyn. l. 2. §. taceat. C. de rei uxor. affi- on.*

(b) *Alciat. parerg. lib. 9. cap. ult.*

CXLVI
De Bulga-
ro.

R   liam

liam pro legibus acciperentur. Hinc in omnium ore Bulgari consuetudines: eo quod interpretationes ipsius in re dubia cederent in communes mores. Hanc auctoritatem suarum sententiarum apud populos, ipse damnaso sibi exemplo munivit: jacturaque rei familiaris interpretationes proprias, praeter morem, fancivit. Docuerat enim ille, contradicente Martino, dotem, veluti peculium Patris profectitium, uxore superstitibus liberis mortua, debere ad Patrem, qui dotaverat redire: Martinus contra mulieris patrimonium aiebat esse dotem, proptereaque in ipsius mulieris posteritate permanfuram. Sors tulit, ut Bulgari uxor moreretur. Unde Martinus a Bulgari focero consultus respondit, se quidem, cum in contraria sententia esset, dotem non fuisse redditurum: Bulgarum vero, cum aliter sentiret, sua se doctrina implicuisse, propriaq; sententia damnasse, ideoque reddere cogendum. At Bulgarus doctrinae suae fidem patrimonio anteponens, oblata sponte dote sui aemuli iudicium antevenit. Sortem hic habuit quanto in prole suscipienda secundam; tantum adversam in retinenda, amissis omnibus liberis, quos sustulerat: unde animo aeger pronunciavit vulgatum illud:

Ordine mutato succedis Bulgarenato.

Ea-

Eadem aetate scholam Bononiae juris civilis habuit Hugolinus a Porta Ravennate, clarus ob adiectos Authenticorum volumini feudorum libros Bononiam a Frederico missos, ut juri civili infererentur. Quos cum alii per plures Codicis titulos dispertiissent, Hugolinus eos seorsum collectos authenticorum collationibus attexuit : eosdemque ita compositos decimam collationem appellavit. (a) Decessitque anno MCLXVIII.

CXLVII.
DeHugolino.

(2) Odofred.
in auth. cass.
C. de Sacros.
Eccles. Alva-
rot. in pro-
osm. tend. co-
lum. 4. quæst.

Claruit etiam eo tempore Roge-rius, qui epitomen, summam appellatam, scribendam suscepit, non ultra viginti chartarum spatium excurrentem. Item & Otho, qui judiciorum summarium reliquit. Ex Italia vero in Galliam repululantem scientiam juris retulit secum Placentinus Gallus a Martino institutus, qui Agathopoli, nunc Montepessulanum, in Gallia Narbonensi, publice jus explicavit, ediditque pinguiorem epitomen, æmulatione Rogerii, quem hac laude superavit.

CXLVIII.
De Roge-
rio, & O-
thone, &
Placenti-
no.

Nec memoratu indignus est Pyleus ex pago Mutinensi, qui exorsam a Placentino postremorum Codicis librorum absolvit epitomen. Is Bononiae jus exposuit, posteaque Mutinam precibus, precioque a Mutinensibus abductus fuit,

CXLIX.
De Pyleo.

ac denique civitate donatus, ut apud eos publice doceret. Idem, cum in judicio defenderet machinarios, a quibus projectu lapidum quidam e praetereuntibus ictus fuerat, & antea monitus, ut sibi caveret, cujus moniti testes nulli aderant: machinarios in jus duxit. Quos ubi Praetor interrogasset, ac tacentes vidisset, admiratus ad Pyleum conversus est, silentiique causam rogavit: tum Pyleus, quia muti sunt inquit. Ad haec accusator mendacium exprobrans, exclamavit: immo audivi eos vociferantes, ac transeuntibus dicentes *cavete*. Tum Pyleus: *Ergo absolvantur*, inquit, *praemonens enim de damno non tenetur*. (a) Itaque impetravit, ut eis a Praetore noxa remitteretur. Uxoris testamentum, quo haeredem instituit eum, de quo fuerat interrogata, defendit, non sine multis oppositoribus. Librum scripsit de ordine judiciorum, & aliquam in feudorum libris annotavit. Ab hoc, quod singulis Saturni diebus in utramque partem disputationes haberentur, ortum est sabbatarum quaestionum nomen ab ipso conscriptarum. Ex qua exercitatione processere Brocardica, sive enunciata illa, quae usum habent ancipitem, & in utramque partem flectunt, peculiari libro ab eo comprehensa.

(a) Bald. in
praxi de utri-
usque jur. reg
de cavill.

Inter Bulgari discipulos ponitur Albericus a Porta Ravennate doctrina potius, quam moribus magistro similis: quippe temulentus, & helluo, egregieque impudens: cum non veritus sit, propter turpe lucrum, fidem suae abrogare doctrinae. Etenim de restitutione dotis, post mortem superstitibus liberis, idem quod Bulgarus magister & senserat, & docuerat: verum cum idem sibi, ac Bulgaro contigisset, dotem rogatus a socero, redditurum negavit, propriisque scriptis redargutus, respondit mutasse sententiam. Longe vero ceteris Bulgari auditoribus celebritate nominis praestitit Joannes Bossianus Cremonensis, qui novellarum libros in epitomen rededit, arboremque actionum primus invenit, obiitque anno MCXCVII.

CL.
De Alberico, & Joanne.

Splendorem huic addidit ejus discipulus Azo Bononiensis, a Baldo haud praecipitis judicii viro fons legum appellatus: cujus epitome, quam summam vocant, tanto fuit in precio, ut merito alias ante se omnes obruerit. Hinc traditur Mediolani, & Cremonae nulli paruisse aditum ad jurisconsulti munus, qui ea epitome careret. Azonis celebritas ex omnibus Italiae regionibus auditores exciebat. Itaut Bononiam adtraxerit juvenum fere decem millia. Ex quibus

CLI.
De Azone, ejusque schola.

cum Longobardi, & Etrusci secum acerime dissiderent, ab eo tumultu res ad caedem prope devenit: ut & Urbs universa perturbaretur. Habebant eo tempore Doctores in auditores suos, qui deliquerant animadversionem; & jurisdictionem in causis civilibus: verum retenta hac postrema priorem amiserant, propter condonandi facilitatem: quam postea animadversionem recuperatam, rursus amiserunt, nec eam in posterum receperunt. Henrico Caesari, qui medius inter eum, & Lotharium Jurisconsultum Azonis aemulum equo per Urbem incedebat, interroganti, cujusnam esset merum imperium? Lotharius Caesaris solius esse respondit: Azo vero intrepide, non Caesaris tantum, sed & Praesidium Provinciarum. Gravior tamen Principi fuit improbitas, & assentatio Lotharii, qui equo a Caesare donatus causam praebuit Azoni, ut cum eodem de argumento differeret, inque sua sententia permaneret, ambiguo illo luderet; quod scilicet ipse aequum dixisset, equum vero abduxisset Lotharius. Cum nondum Azo admodum in jure Pontificio profecisset, contenderetque in foro contra Boarinum Mantuanum, mortuo ante litem contestatam delegante, delegati jurisdictionem extinguere; neque

que ad id probandum ei certus ex jure locus occurreret, amico suggerente citavit caput *relatum de officio delegati*: at adversarius confestim opposuit proxime sequens caput *gratum* eodem titulo: quo traditur, jurisdictionem excitari a sola citatione, indeque perpetuam permanere. Hac redargutione Azo perculsus amicos respexit, & pudibundus dixit,

Gratum, & relatum me habet vituperatum.

Ad gymnasii custodiam famulo est usus Tarentino Gallopressus nomine, qui coloris nigredine, staturaeque brevitatem, & oris corporisque deformitate, juvenili petulantiae jucundum ludibrium fuit, preciumque scurrilitatis ab adolescentibus duo millia florenorum, ut vocant, servitii sui tempore collegit. Mortuus est Azo anno MCC. tanto moerore omnium, ut universa lugere Academia videretur: ac, veluti prolatis funeris causa rebus, non nisi post anniversarium Divorum omnium festum, interpretatio juris est inchoata. Hinc aperte mendacii redarguitur, quisquis fabulam illam excogitavit ab Alciato (a) evulgatam, de ignominiosa morte Azonis, ob Martini necem: cui commento fidem prorsus abrogat honorificum Azoni monumentum extractum, & cum vetustate

(a) *lit. 9. parerg. cap. ult.*

collaberetur publico jussu restitutum anno MCCCCXVI. Ejus autem summa talis est, tantique acuminis, & soliditatis: ut, quamvis Barbaris temporibus nata, ea tamen in hac eruditionis luce sine damno, ac fraude nostra carere non possimus.

CLII.
De Lothario
Cremone
nensi.

Ipsius aemulus Lotharius Cremonefis non tam studiis, quam annis claudit. Ope Caesarea, vir talis, Pisanus Archiepiscopus creatur. Nec erubescerebat contra Ecclesiam sententiam ferre, docebat enim Sacros viros, nempe Ecclesiasticos, posse foro suo cedere; cumque factis etiam iniquis Ecclesiam Romanam laederet, juraque Judicatus Calaritanus usurparet, (a) ab Innocentio III. vehementer objurgabatur.

(a) Cap. si diligenter de foro compet & de praescript.

CLIII. De Balduino & ipse Azonis, & Decurio creatus in Bononia Civitate sua, pessime de utroque meruit, indignusque prorsus fuit justitiae Sacerdotio: nam, & magistrum infimulavit falsae doctrinae per calumniam, quam in illius caput magister reflexit, & causam suscepit adversus patriam. Cumque sceleris in patriam argueretur, respondit eo se facto germanum Bononiae civem praestitisse: hominem effrontem, & inclita virtutibus patria prorsus indignum! A Genuensibus Praetor creatus, cum

cum patricium laqueo damnasset contra ejus Reipublicae leges, causam praebuit Genuensibus edicendi, ne ullus in posterum legum doctor ad jus dicendum vocaretur.

Rofredus quoque Beneventanus **CLIV.**
 Azonem habuit magistrum, idemque DeRofre-
 Bononiae libros juris explicavit, plura- do Bene-
 que scripta reliquit, inter quae disputa- ventano.
 tas saturni diebus quaestiones, quas sab-
 batinas, ut diximus, appellarunt; formu-
 lasque composuit, quibus rei conveni-
 rentur in foro: quorum magnus erat
 usus antequam aliae locupletiores pro-
 darent. Hunc judicem adhibuit in cau-
 sis Fredericus Secundus Imperator.

Quae autem summa laus est Azo- **CLV.**
 nis, ab ejus disciplina profectus est Fran- DeAccur-
 ciscus Accursius Florentinus: cujus la- sio, & ejus
 bor, & industria superiorum omnium ab Schola.
 Irnerio jurisconsultorum laudem per-
 strinxit, & obruit, cunctaque scripta
 merfit aliorum. Is enim ea animi ala-
 critate ad jurisprudentiam accessit: ut
 aetate proecta juveniles spiritus ge-
 rens, juvenilia studia minime refugerit.
 Fertur enim prope quadragenarium ad
 jurisprudentiam se contulisse, condu-
 ctisque superiorum interpretum expo-
 sitionibus, Irnerii, scilicet, Bulgari, Mar-
 tini, Placentini, Pylei, Joannis, & alio-

222 DE ORTU, ET PROGRESSU
rum in solitudinem se se abduxisse: ubi
illorum, & suis interpretationibus, par-
ticulas omnes juris civilis obiit, ut inde,
tanquam ex tripode, forensium causa-
rum definitiones, & judiciorum oracu-
la peterentur. Ideoque Accursius a Ci-
no Advocatorum Idolum appellatur.
Nemo enim ante ipsum exortus erat,
qui scientiam juris brevius uberiusque
suppeditasset. Sententia enim legum
tum in univcrsum; tum particulatim ex-
posita: similia loca ex universo juris
corpore colligit, & contraria mire com-
ponit, adductis aliorum, ac modo adpro-
batis, modo rejectis opinionibus, quaes-
tionibusque plurimis utilissimisque ad
locum excitatis, ac definitis. In sensibus
autem vestigandis adeo fuit acutus, &
solers; perspicuus autem in verbis, &
sobrius; felixque in abditis sententiis
eruentis, ut, nisi temporum barbaries
antiquitatis ei lucem, & sermonis elegan-
tiam ademisset; nullam fortasse laboris
partem reliquisset eruditis recentiori-
bus. Quo magis mihi stomachum fa-
cessit eorum insolentia ne dicam, an im-
manitas? qui cum ejus lectione legum
sensus levi labore adipiscantur: ubi ta-
men aliquid nubeculae ab eo relinquitur
eorum eruditione diluendum, feroces
victoria, statim perstrepunt, & cachin-
nos

nos tollunt: nec verentur viro de illis, ac de posteritate optime merito, temporum caliginem vitio vertere; sibi vero laudi ducere nascendi sortem. Quae autem inhumanitas est, ei qui facem praetulit in tantis tenebris juris civilis, qua sine face vel eruditissimi novorum Jurisconsultorum oberrassent: vitia illa nolle condonare, in quae decidit, non propter juris civilis incitiam; sed ob imperitiam historiarum, & latinae proprietatis sibi ab aetate illa denegatae: cum tamen, iis etiam praesidiis spoliatus, ingenii acie non raro collineet: ut non tam ejus errores exagitare; quam paucitatem illorum in tam crebris peccandi periculis, lubricisque locis admirari debeamus. Quo magis Cujacii modestiam, & probitatem commendo: qui cum in Accursii nomen incidit, non modo parcat a consuetis eruditorum injuriis, in quibus Duarenus potissimum est intemperans: verum etiam hominem honorifice appellat, optimum scilicet Accursium. Cujus auctoritatem non modo prae Bartolo tanti fecit, ut somnia duxerit, & deliria quidquid ei Bartolus contradicit: verum etiam Accursium, teste (a) Mornacio, Latinis, & Graecis omnibus interpretibus anteposuit. Nec mirum: quid enim Graecorum exilitas,

(a) *Ad l. 2. §. hoc autem ff. de vet. jur. enucleand.*

eorumque lineolae, ad Accursii abundantiam, acumen, curiositatem, & diligentiam. Ob quam in suo ipse nomine

(a) *In l. falsa
§. Si in danda
ff. ad Trebell.*

ludens, haud absurde dixit se (a) Accursium appellatum, quod in jure civili vacillantibus, atque laborantibus opportune accurrat. Religio mihi fuerit omittere Cujacii de eo iudicium his ab eo expressum verbis. *Neque διακουδίστως*

(b) *Observat.
lib. 12. cap. 16.*

(b) *hujusmodi Jurisprudētibus comparaverim: & Accursium longe magis corona donaverim, a quo quidquid aberrat Bartolus, vanae fictiones, & aegri somnia videntur.*

In sententiarum discrepantia Bulgari causam contra Martinum amplectitur: ut Azonis discipulum possis agnoscere. Cum Bononiae summa celebritate docuisset, filios reliquit Franciscum, & Cervotum, non bonorum modo haeredes; sed etiam doctrinae: qui & in docendi munere patri successerunt, &, quod mirere magis, fama est etiam reliquisse filiam, quae jus civile publice docuerit. (c) Ipse vero Accursius anno MCCXXIX. aetatis vero suae LXXVIII. supremum obiit diem.

(c) *Alberic.
in l. qui filium
in fin. ff.
ubi pupill.
educar. deb.
Tiraquell. in
und. l. connub.
gloss. 1. par. 2.*

CLVI.

De Jacobo Ardizono, & Odofredo.

Edidit & Azonis schola Jacobum Ardizonum Veronensem, qui praeclarum doctrinae suae monumentum reliquit feudorum summam: quam diu la-

ten-

tentem , e sua tandem bibliotheca extulit Daniel Scarameus Jurisconsultus Astenfis Anno MDXVIII. Emisit eadem Azonis schola Odofredum Bononiensem , vel ut alii credunt Beneventanum , ad ambiguas quasque causas a Gregorio Montelongo Gregorii Pontificis legato adhibitum , dum Bononiae doceret : cujus in interpretando facilitatem , atque utilitatem ex ejus uberrimis in Pandectas , & Codicem commentariis noscere licebit. Vita excessit anno MCCLXV. Ceteros obscurioris nominis commemorare non est ex nostro , aut legentium usu : satisque habebimus adolescentibus ostendere clariores usque ad Bartolum : a quo aliam jurisconsultorum seriem exordiemur.

Atque mihi excitanda est in primis **CLVII.**
 Dini ex Florentino pago memoria : cujus **De Dino.**
 tanta in disputando sublimitas fuit , ut Dini disputatio in proverbium abjerit : tantaque auctoritate claruit , ut ad sextum decretalium librum componendum a Bonifacio VIII. fuerit adhibitus , una cum Ricardo Petronio Senensi : qui honos Dino magno stetit. Cum enim Ricardum socium operis a Pontifice in Cardinalium numerum lectum vidisset ; se vero praeteritum : etsi aliis proemiis cumulatus , tamen angore animi vitam
 ami.

amisit. Etsi non desint, qui occulto veneno sublatum tradant. Obiit Bononiae, ubi docuerat anno MCCCIII.

CLVIII. Sub idem tempus non doctrina De Bartolomeo a modo civili, quam Neapoli in Gymnasio a instituto a Frederico II. Caesare summa gloria docuit: sed amplissimis etiam honoribus floruit Bartolomeus a Capua Neapolitanus patriae, ac posteritatis suae nobilissimae perenne decus. Cujus patrocínio Robertus adversus (a) Carolum Regni successionem sibi asserentem causam obtinuit: tandem anno MCCCX. Bartolomeus felicem vitae honorumque cursum absolvit.

(a) *Affl. cap. 1. de success. Fend. n. 88.*

CLIX. Nec mihi reticendi sunt Petrus de De Petro Bella Pertica Burgundus, aliis Sequanus, de Bella aliis Aurelianensis: qui haud minus Pertica, & octies infortiatum, quod vocant, Tholo- Jacobo fae, & aliquo etiam tempore Bononiae ex- de Arena, plicavit: atque haud imperite scripsit in- & Oldra- plures juris locos anno MCCC. Et Ja- do. cobus de Arena Bononiae, vel Tholo- fae, vel, ut alii putant, Patavii professor, anno MCCC. cujus opiniones ex legum mente petitas (b) Bartolus arbitratur. Et Oldradus de Ponte ex laude Pompeja, ob disputandi acumen, Pater legum nuncupatus: cujus responsa non pauca imperant adhuc in foro: etsi dum viveret, adeo callide versaretur in causis, ut haud

(b) *Bart. in tractat. ban- dist. n. 11.*

haud raro praevaricator haberetur: quo nomine fuit a Summo Pontifice obligatus. Etenim Oldradus Romae docuit, ubi & in collegium lectus Advocatorum, ut vocant, Consistorialium a Joanne XXII. Pontifice ad graviora Reipublicae negotia explicanda frequenter vocabatur. Prae ceteris vero illustre patrocinium coram Roberto Apuliae Regis Thomae defuncti Principis filio natu maximo praestitit: cui Sancti Severini Comitatum impetravit. Demum doctior, quam honestior reputatus, gravi Pontificis reprehensione perculsus, in morbum incidit, obiitque anno MCCCXCV. Avenione.

Neque omiserim Jacobum de Belvifo Aquensem, qui Bononiae docuit eadem aetate, atque etiam Neapoli, ubi Feudorum libros octies explicavit. Quicum conjungere placet Jacobum Butrigarium Bononiensem, qui gloriae suae, quam doctissime scribendo comparavit, magnum habuit incrementum Bartolum ejus discipulum. Docuit Jacobus Bononiae anno MCCCXXX. de quo illud fertur haud illepidum: quod interpretatus legem, quae communes nummos ad numeri, non materiae rationem dividendos praecipit: ubi anum cum canistro ficuum praetereuntem vidisset, pactus-

CLX.
De Jacobo de Belvifo, & Butrigario.

ctusque ab ea esset dimidium, singulas scindere ficus velle simulavit, ut e singulis dimidium sibi auferret. Cum vero anus clamaret, se numerum ficuum vendidisse, non medietatem singularum: Jacobus ad auditores, qui secum erant, conversus: En, inquit, quam belle anus haec explicatae dudum legis usum ostendit!

CLXI. Sed jam ad Cinum veniamus Pi-
De Cino storiensem, cui pluribus e sapientiae
Pistorien- generibus gloria parta est. De summo
si, enim Jurisconsulto, & elegantissimo si-
mul Poeta, certant inter se jurispruden-
tia, & Poësis, utri earum sit adjudican-
dus. Versibus ejus, quos etrusce scri-
psit, nihil venustius: interpretationibus
vero illius in jure civili nihil fanius, ni-
hil pressius. Floruit etiam gloria disci-
pulorum: quorum habuit in jurispruden-
tia Bartolum; in humanioribus autem
literis socios Petrarcham, & Boca-
cium, & Cavalcantium, quibuscum con-
junctissime vixit. Quorum quoque
conjunctionem pictor, dum egregium
factum describeret Utini in Divi Nico-
lai Sacello, expressit in tabula: in qua
Cinum, Petrarcham, & Bocacium, &
Guidum Cavalcantium effinxit: ubi Ci-
nus Judicis assessorem refert; Petrarcha
scribam; Bocacius rusticum; Guidus ve-
ro

ro Cavalcantius Hebraeum; quibus imaginibus historia proditur illius temporis haud illepada: cujus non est hic referendae locus. Morum quoque Cinus honestate, & lenitate commendabatur: magis profecto laudandus, nisi arrogantius in jus Pontificium inVectus fuisset. Nollem huc temeritatis, hominem alioqui modestum, esse provectum. Adolescens adhuc assessoris munus apud Lodovicum Allobrogem Romanum Senatorem exercuit, & jus civile Bononiae primum, deinde Perusii docuit: ubi Bartolus in ejus se se disciplinam tradidit. Demum anno MCCCXXXVI. Cinus excessit e vita.

Eodem saeculo floruit Albericus **CLXII.**
 de Rosata Bergomensis, quo genere ob- De Albe-
 scurior, eo doctrina illustrior: qua me- rico de
 ruit ut a Joanne Novariensi Episcopo, & Rosata.
 Luchino Vicecomite Mediolanensium
 Principe, ad Benedictum XII. Pontifi-
 cem legatus mitteretur: cum Patriae,
 atque etiam Romae causarum patroci-
 nio diu vacasset. Denique, ubi se abdu-
 xisset a negotiis, praeter interpretatio-
 nes, vocabulorum, etiam utriusque juris
 commentarios edidit: quo opere studio-
 forum laborem plurimum levavit, ante
 quam eruditiores, & sinceriores nostro-
 rum temporum explicationes ab erudi-
 tioribus Jurisconsultis prodirent. Fertur

S

idem

230 DE ORTU, ET PROGRESSU
idem in Dantis Aligerii Poema fuisse
commentatum : ut consuetam Ju-
risconsultorum sui temporis doctri-
nam superasse appareat. Demum anno
MCCCLIV. migravit a vita.

CLXIII. Praetereo nunc ejusdem classis Ju-
De aliis risconsultos alios : nempe Rolandrum,
turma- Placium , Andream Ciaffi , & Franci-
tim. scum Tigrini Pisanos ; Ricardum de Ma-
lumbris Cremonensem , Bartolomeum
Butrigarium Bononiensem , ejusque Ci-
ves Lambertinum , & Franciscum Ram-
poni ; Nicolaum Mattarellum Mutinen-
sem , Gulielmum a Cuneo , & Beltran-
dum de Monte Faventino ; Joannem Fa-
brum Burdegalensem , Rajnerium Foro-
liviensem ; Taddaeum Pepulum Bono-
niensem ; Signorinum Homodeum Me-
diolanensem , & alios usque ad Bartolum
Cini discipulum , novaeque classis Juris-
consultorum Principem.

CLXIV. Hic , si tam sublimi e loco similitu-
De Barto- dinem ducere licet , Servium Sulpicium
lo. imitatus , prae ceteris ante se interpreti-
bus , dialecticorum regulis , & philoso-
phorum acumine jurisprudentiam in-
struxit : haud pari tamen judicio , con-
trarioque successu. Nam Servius diale-
ctica sobrie , atque frugaliter usus , ex ea
tantum ordinem , partitionem , atque per-
spicuitatem , ratione inque definiendi , &

ex notis ignota colligendi traduxit ad jurisprudentiam, quam & eloquentiam, sive lepore purae, atque concinnae dictionis, mirabiliter excoluit, effugitque dialecticorum exilitatem, & syrtes illas orationis: Bartolus vero, cum in ea tempora incidisset, in quibus omnis dicendi cogitandique ratio a scholarum barbarie petebatur; non modo spinas dialecticorum non abjecit; sed eas consulto sparsit in jurisprudentiam, in eamque Arabum doctrinam effudit: quae jampridem Europae scholas, veterum scientiarum, atque artium elegantia exutas, foede pervagabatur. His copiis Bartolus est usus immodice, tamque crebris, ac tenuibus gaudet distinctionibus: ut non dividat rem, sed frangat, atque comminuat: cujus deinde frustula, nimia ingenu jactatione, veluti vento dissipantur: ut non mirum, si scripta illius nubila, & confragosa negotium legentibus adeo faceffunt: ut aliquibus videatur theutonice locutus. (a) Quae vitia non hominis fuere, sed aetatis: quae relictis puris Peripateticorum fontibus, pro iis Arabum faecem exhauriebat. Quid minus enim Peripateticum; quam inconcinna mens, & oratio: cum teste Cicerone, peripatetica schola in ingenii, & orationis regimine, cultuque unico ver-

(a) Alex. 2. miles S. docem in ff. de re judic.

faretur? Aetatis igitur illius scientiis excellens Bartolus, quo plus ingenio pollebat; eo majores sibi aliquando, aliisque tendebat ambages. Unde scholam jurisprudentiae instituit acutam illam quidem, & forensibus cavillationibus percommodam; flexuosam tamen, & ob immanem saepe subtilitatem anxiam sanè, & importunam. Unde Bartolinae scholae interpretes plerumque ingenio plurimum indulgentes, exili qualibet ex affinitate discrepantia longe inter se non raro comparant, atque committunt: Contra vero saepe ob leve quodlibet discrimen simillima quaeque distrahunt, & a rebus aliquando alienissimis vaticinando, & ariolando argumenta ducunt, inque sententiis ferendis haud semper solent auctoritatum, atque testimoniorum habere delectum. Hinc non raro stomachum Cujacio movent, ut saepe in illos excandescat, pluribus quidem in locis, praecipue in librum quintum responsorum Papiniani: (a) *Vim, inquit, hujus responsi, & potestatem non bene percipiunt interpretes. Inani sermone imprudentia utuntur. Sunt verbosi, & prolixi, more suo, ut solent in re futili esse multi; in difficili muti; in angustia diffusi. Sed haec mihi tanti non sunt, ut si errores damnem: Bartolitam, & suorum*

(a) l. Alio ff.
de injust. ru-
p. 10.

do-

doctrinam , ingeniumque longe magis non admirer , quam caeci quidam illorum laudatores : qui , ut probent simplicioribus Bartoli se trivisse libros , quos nunquam sumere in manus , pro illorum erroribus fama tantum , & inconsulta credulitate ducti , ratione prorsus nulla , sed ore tantum , ac fronte dimicant , quasi pro aris , & focis . Nec minus tamen eruditioribus interpretibus indignor : qui cum a Bartolo , scholaque illius multa didicerint : ubi tamen aliquod ejus peccatum animadvertunt , desistere nesciunt a conviciis : inter quos praeter Budaeum , Duarenum , aliosque plures , Goveanus praecipue non erubescit Bartolum pessimum juris interpretem appellare , miraturque illum ab iis laudari , quos ipse Goveanus laudat . (a) Quis (a) pag. 160. vero tulerit illos , qui cum prorsus jurisprudentiam ignoraverint , ac tantum eruditioni vacaverint , & humanioribus literis ; hoc se se tamen veteris jurisprudentiae vindices profitentur : quod sciant & ipsi quoque Bartolo , ejusque discipulis maledicere . Quales , praeter ceteros , sunt Laurentius Valla , & Ludovicus Vives , qui barbariem quidem Bartoli omnium expositam oculis animadverterunt ; doctrinae vero illius , neque recessus introspicere , neque pondus

dus expendere valuerunt : ignari prorsus quanta Bartolus cum suis comoda jurisprudentiae attulerint, tot solutis quaestionibus quotidie in foro emergentibus : quibus dirimendis veterum scripta minime sufficerent, nisi ea Bartolus, & Bartolini Jurisconsulti ratiocinando, similiaque colligendo ad quotidianum usum, & etiam ad non expressa produxissent : itaut reddiderint quodammodo amissa jam, exclusaque e corpore juris veterum responsa consultorum. Qua opera, & iudices difficultatibus liberarunt, & reos a iudicum fraudibus eripuerunt. Praestat enim parere mortuo, quam viventi : ac tutius iudices obtemperant auctoritati sapientum, quae affectionibus est experta ; quam propriis animi sensibus, qui studio personarum, & causarum, vel odio, aut gratia non raro in fraudem inducuntur. (a)

(a) l. apud
 Labsonem ff.
 de verb. sign.

Quam his interpretibus laudem Alciatus, pro sua ingenuitate, quamvis primus ab eorum via deflexerit, minime denegavit. Quamobrem neque Bartolum cum suis omni errore absolverim, ut vulgus pragmaticorum solet : neque maximi ingenii, summique beneficii laudem eis detraxerim : neque imitabor eruditos illos, qui cum ipsi raro meliora praestent : aliorum benefacta, ob quodlibet

libet peccatum obliuiscuntur. Natus est Bartolus in Umbria ex oppido, quod olim Setinum appellabatur; nunc Saxoferratum anno MCCCXIII. Patrem habuit Franciscum Bonaccursium: falso enim ab aliquibus incerto patre natus traditur. Fefellit eos quod prima literarum elementa Bartolus addidicerit a Petro Minorita, qui Venetiis pie vacabat expositis infantibus instituendis. Hic error apud aliquos hanc temere Bartolo notam impexit. Annum nondum XIII. egressus ad jus civile se sub Cino praeceptore, posteaque sub Jacobo Butrigario, & Reinero contulit, sui que magnam expectationem acutis disputationibus in scholis excitavit. Cum Tuderti assedisset, deinde Pisis, ubi capitalibus causis praefuit, fertur in villam secedere coactus, propter invidiam, quam subierat, ob rem praecipiti sententia damnatum: Proptereaque a iudicando se se, ad docendum transtulisse Pisas primum; deinde Perusium, ibique & Civitate donatum. Eo in munere propter auditorum frequentiam, & admirationem ingenii, laborisque assiduitatem, primas facile tulit. Mane enim, ac vespere docendo, atque in die tredecim circiter capita juris civilis exponendo: singulis annis dimidiam Pandectarum partem emetiebatur.

236 DE ORTU, ET PROGRESSU
tur. A Perusinis publici negotii causa
legatus ad Carolum Romanorum Impera-
torem, non minus communem rem,
quam privatam optime gessit. Speciem
enim tantam doctrinae Imperatori prae-
buit, & virtutis: ut inter illius assessores,
sive Consiliarios lectus, ab eo, praeter
insignia gentilitia sibi, suaeque familiae
impetrata, Leonis nempe aurei, cum du-
plici cauda in campo crocei coloris; ob-
tinuerit etiam, ut sibi, suisque liberis li-
ceret veniam aetatis scholae suae audi-
toribus concedere, ac spurios reddere
legitimos, & natalibus restituere. Cum
Francisco Tigrini, qui eum aetate antei-
bat non raro disputavit, atque aliquan-
do tam acerrime inter se conflixerant:
ut controversiae dirimendae gratia Pi-
sas miserint inspectum Pandectarum
codicem, quo vera lectio inde refer-
retur legis *Si creditor D. de distra-*
ctione pignorum: Cum Bartolus nullam
esse venditionem; Alter vero nullam esse
conventionem legendum contenderet.
Quam controversiam inter Bartolum, &
Baldum exortam esse aliqui perperam
tradiderunt. Non tamen simultates adeo
graves ob ingenii gloriam inter Barto-
lum, & Tigrinum intercesserunt; ut ami-
citiam prorsus distraxerint. Non enim
desunt, qui retulerint Bartolum acerri-
mo

mo quamvis ingenio; tamen propter labilem fluxamque memoriam, legibus, & auctoritatibus a Tigrino acceptis cogitata sua comprobasse. Plura etiam ejusdem Tigrini, & egregie scripta Bartolus, ordine mutato, suppressoque auctoris nomine, in suos contulisse commentarios traditur. Laudem scriptis suis eo est majorem assecutus, quod rem in universum explicatam, postea trahit ad usum, lectoresque de schola traducit ad forum: ita ut scientiam cum utilitate mire conjunxerit. Adeo vero discendi cupiditate rapiebatur, ut ederet, ac biberet ad pondus: quo ingenii aequabilitatem, ac mentis ad studia firmitatem conservaret. Unde nihil eorum Bartolum latuit, quae sua ferebat aetas. Nam praeter jurisprudentiam, Hebraicis etiam literis & Geometriae operam dedit: de qua lucem ad jus civile illustrandum elicit, in opusculo de fluminibus, quam Tiberiadem appellavit. Vir frugi fuit, & integer: & quia honestis artibus lucrum quaerebat, haud sibi magnas peperit facultates. Filios ex Pellina uxore suscepit duos, filias quatuor. Denum anno MCCCLV. abcessit e vivis, annos natus circiter XLIII. Eo majori apud posteros gloria, quod plurimum saeculorum labores aevo tam brevi conclusit.

clufit. Neque viro de jure civili optime merenti fuit ingrata pofteritas. Haud fcio enim an plus antiquitatis tribuerit Papiniano, quam noſtrates Bartolo: cujus omnibus fere tribunalibus auctoritas imperat; praecipue apud Hispanos: apud quos ea ſententia vincit, a qua Bartolus ſtetit. Immo ubi deſt lex, illius vice Bartolus conſulitur. Hinc crebra, & vulgata illa de Bartolo frementibus eruditis: nempe *Speculum, & Lucerna juris; virtus juris; Dux univerſorum; robur veritatis; Auriga optimus; Apollo Pythius; Apollinis oraculum; ac modo Pater, modo Magiſter, modo lumen humani juris appellatur.*

CLXV. Hujus gloriae non parum acceſſit DeBaldo, ex Baldo diſcipulo: quo abſente Bartolus videbatur ſibi carere auditoribus, & fratribus.

(a) *Caſtrenſ. in l. ſi inſtitu. 27. §. de Teſtamento ult. ff. de inoff. teſtam.*

ideoque ſine Baldo Bartoli ſchola conglaciabat. Etenim tantum ille huic uni diſcipulo tribuebat, ut Baldo adhuc puero ſaepe obiiciente; (a) Bartolus ad reſpondendum tempus petere non erubeſceret. Hinc diſcipulus tandem evaſit aemulus, & etiam in certamine, ac quinque horarum diſputatione victor. Quae tamen aemulatio, ut mea fert opinio, ingenii potius Baldo, quam virtutis laudem promeretur. Quid enim inhumanius, quam carpere ubique, occaſione data

data magistrum, ut solet Baldus? Discordia tamen ingenia dum viverent, post mortem concors hominum admiratio comitatur: hoc enim est commune in omni foro judicium, ut ibi confedisse veritas existimetur, quo concors utriusque sententia convenerit. (a) Hujus tamen petulantiae gravissimas poenas Baldus dedit. Ex frequentibus enim rixis cum praeceptore, orta est fabula, & commentum illud putidum, quod forenses nebulones imbiberunt, de Baldo publice flagellis caeso, propter corruptos omnes Pandectarum, qui Perusierant, codices in lege *Si Creditor D. de distractione pignorum*: ut adulteratae lectionis testimonio Bartolum confutaret: cum eam contentionem, uti diximus, non cum Baldo Bartolus habuerit, sed cum Francisco Tigrini; ut optimis rationibus ostendit Lancellottus (b) selectioris notae Jurisconsultus. Natus est Baldus Perusii ex Francisco Ubaldo medico, egregiae prolis parente felicissimo: siquidem, praeter Baldum, genuit etiam Angelum, & Petrum Jurisconsultos scriptis non incelebres, & Baldo fratre minime indignos. Annum iniens Baldus decimum septimum admirationi fuit omnibus, subtili explicatione legis *centum Capuae D. de eo quod certo loco*. Docuit pri-

(a) Tiraq. de retract. convent. §. 4. gloss. 6. nu. 12.

(b) In vita Bartoli.

primo in Patria, ubi Petrum Belfortem
 Cardinalem in jure civili erudiendum, at-
 que ad maxima negotia instituendum
 accepit. Deinde Ticinum ad idem mu-
 nus amplissimis stipendiis arcessitus: ubi
 cum se auditoribus nominis ejus celebri-
 tate suspensis ostendit: quia statura pu-
 fillus erat, continuo exclamatum est: *mi-
 nuit praesentia famam*: Ipse vero mini-
 me deterritus, confestim excepit: *Auge-
 bat cetera virtus*. Cum ibi Philippus Cas-
 solus, qui satis gloriose *Doctorem Doctorem*
 appellabatur, more veterum Sophista-
 rum, prodjisset in medium, quaestioni-
 busque omnibus de ultimis voluntatibus
 ex tempore se responsurum obtulisset:
 Baldus, ut hominis petulantiam reprime-
 ret, rogavit ubi cautum esset in jure, ut
 substitutio vulgaris in legato facta non
 comprehendat, nisi casum quo noluerit,
 vel potuerit. Haerenti Philippo Bal-
 dus ei ostendit legem *Pater Severinam*
*D. de conditionibus, & demonstrationi-
 bus*. Ad quem locum hanc narrationem
 Castrensis attexuit. Ingenio autem Bal-
 dus tam prompto fuit, ut vel legem, quae
 de muscis, & vespis loqueretur petenti-
 bus obtulerit. Interrogatus ab Episcopo
 Ticinensi, cur leges tam facile, ac toties
 mutarentur: ille retulit, legislatores, me-
 dicorum instar, pro temporibus remedia

para-

parare: id enim esse justum, quod temporibus conveniret; & propterea, quae in pace vetantur, in bello licere. Ticinensium statuta solus publico jussu condidit: omniumque consensu cautum est, ut nemo sine Baldo auspice doctoratus, ut vocant, lauream caperet. Opum fuit haud minus, quam doctrinae cupidus. Quas adeo magnas tum e schola, tum etiam e foro collegit: ut ex solis substitutionum litibus quindecim millia contraxerit aureorum, sive scutorum, (a) ut vocant, praeter ea, quae ex criminum causis, & ex contractibus adjecit. Mentis ejus magis acumen laudatur, quam constantia: saepe enim ingenii aestu a veritate, atque etiam a semetipso abreptus, sibi repugnat: ut Baldo subtilitas; Bartolo vero sententiarum veritas, & iudicii firmitas tribuatur. Etenim illius ingenium rapidum; hujus frugale. Ille argutior; hic sanior. Ille ad disputandum, hic ad iudicandum utilior. Forensis enim exercitatio Baldum quo magis exacuit: ita longius aliquando avexit a vero. Itaut in Baldo ambitionem, & avaritiam olfacias; in Bartolo vero solius justitiae cultum admireris. Unde Baldus opulentissimus, Bartolus inops. Ambitio vero Baldi, cupidoque gloriae studiis posterorum plurimum contulit: vix enim ullus

(a) Cuman. ex
Alex. in rubric.
ff. de
vulgar. & pu-
pill.

ullus est divini, aut humani juris locus ingenio illius non exploratus : neque pars ulla juris, aut civilis, aut Pontificii, aut feudalis illi non experta. Vultu fuit hilari, colloquioque grato. In pauperes erat adeo munificus, ut eis turmatim convocatis, jus & carnes bovillas saepe obiiceret. Mortem tamen obiit viro gravissimo indignam. Dum enim rabido catello, quem in deliciis habebat, ablandiretur, imprudens labii morfu venenum hausit : quo in venas manante, lucem tremebundus reliquit, Kalendis Maji anno MCCCCIV. Zenobio Tipherni Episcopo, & Francisco filiis, utrisque Jurisconsultis, superstitionibus.

CLXVI.

De Paul-
lo Ca-
strensi.

Proximum Baldo locum damus Paulo Castrensi e Faliscis, quem aliqui anteponunt ipsi Baldo : cui Paullus discipulus fuit, & amanuensis : quippe pauperimus, & genere tam obscuro ; ut ne familiae quidem nomen praetulerit, humilique servitio victum, & doctrinam sibi paraverit : cum Castilionem dominum suum appellet. (a) Nam simul cum Bal-
di liberis assidebat in schola, domumque reversus magistri verba, ne sibi exciderent, statim scriptis mandabat. (b) Auxit vero illi, ut saepe aliis, scientiam egestas. Cum enim pecunia careret ad emendos commentarios, coactus est omne

(a) L. 2 §. ult.
n. 5. ff. de
verbor. oblig.

(b) Castren.
l. 1. §. editio
in fi. ff. de e-
dendo & in l.
2. §. ult.

tunc tempus in ipsarum lectione legum
 ponere: cujus assiduitate studii, ad pri-
 scae, ac germanae sapientiae integrita-
 tem assuefecit ingenium. Hinc scripta
 illius, prae aliis, veterem disciplinae can-
 dorem, ac veritatem arripuerunt: quem
 nobis fructum ingens voluminum in
 diem increbrescentium, ac mentis li-
 bertatem irretientium strues intercipit.
 Avenione de prorogatione jurisdictio-
 nis Paullus adeo disputavit egregie: ut
 ea fama excitatus Cardinalis Zabarella
 Florentinus Archiepiscopus, vicariam
 Paulo assessori suo potestatem exercen-
 dam tradiderit Florentiae: ubi cum jus
 doceret, Senatum composuit, & statu-
 ta. Inde Senas primo, deinde Bononiam
 ad idem se munus, ac postremo Patavium
 contulit, ibidemque annis confectus
 mortem oppetiit anno MCCCXX.
 omnium aestimatione ipsius Bartoli loco
 dignus.

Is Alexandro Tartagno Imolensi do- CLXVII.
 ctinam juris tradidit. (a) Paullum enim De Ale-
 audisse Alexander dicitur, praeter Joan- xandro
 nem Imolensem, & Joannem ab Anania, Tarta-
 Ludovicum Romanum, & Casparem gno.
 Arengherium in Bononiensi schola do- (a) Hieron.
 ctorem. Doctrinae illius fama undique Prae. videl. de
 percurrens, Urbes plurimas ad cupidita- peste par. ult.
 tem hominis excivit. Igitur Ferrariae cap. 22.
 pri-

primum, deinde Patavii docuit, ubi Bartolomeum Coepollam acerrimum doctrinae, ac dignitatis competitorem constantissime toleravit. Illinc Ticinum, ac postremo Bononiam ad jus civile docendum concessit: ubi aemulum expertus est Andream Barbatium, minorem quidem doctrinâ; memoria vero, quae maxime ad plausum popularem valet, longe praestantiozem. Cui tamen facultati Alexander succurrebat assidua scriptione, quam adeo necessariam studiosis existimabat: ut interrogatus, quomodo adolescens proficere posset, responderit; si vapularet, quotiescumque sine calamo administro libros evolvere deprehenderetur. Scientiae magis, quam lucri fuit appetens: ideoque in ore semper habebat istud, *legibus vacavi ut scirem, non ut eas venderem*. Vir praeterea gravis erat, & cavillationum osor, ingenioque recto, ac simplici: ut merito veritatis pater appellaretur: & quamvis modestia esset insignis, ea tamen haud potuit abs se deflectere imminentem semper doctrinae maledicentiam. Nec enim deerant, qui Sophistam eum vocarent, & ingenio versatili: quod leges pretio figeret atque refigeret. Obiit anno MCCCCLXXXVII. annos natus tres, & quinquaginta: quorum triginta docendo transegit. Hac-

Haeredem is doctrinae reliquit Ja-
 sonem Maynum auditorem suum, quo
 non ullus felicius, e turpissimis mori-
 bus, & natalibus ad splendorem, & di-
 gnitatem, per studia literarum emerfit.
 Susceptus est enim e concubina, dum
 pater ejus Andreonus Maynus Medio-
 lanensis Pisauri exularet. Jason autem
 ad literas addiscendas missus, quod in-
 justis esset natalibus, ideoque negligenti-
 us, atque adspereius tractaretur, perdi-
 te ac dissolute vivendo alea, & luxuria
 pessum se, suaque omnia dedit: ut passus
 fuerit etiam venum ire legum libros, in
 pretiosis membranis descriptos. Cum-
 que ob summam inopiam forderet
 omnibus, insperato ad meliorem frugem
 venit: ut non jurisprudentiae modo, sed
 & humanioribus literis vacaverit, deli-
 bata etiam Poetice: dignusque fuerit,
 qui a Ludovico Sfortia legatus ad Ale-
 xandrum VI. Pontificem, una cum aliis
 mitteretur: inter quos ipse orandi mu-
 nus obivit. Quas etiam partes egit in
 Maximiliani nuptiis: unde Palatina, &
 equestri dignitate, Caesarisque patricia-
 tu decoratus in Patriam se recepit. Ubi
 cum Ludovicus Sfortia Mediolanensium
 Dux crearetur, aliam orationem summo
 plausu recitavit: eaque meruit, ut in
 Senatores, patricosque referretur. Ju-
 ris

CLXVIII.
 De Jaso-
 ne May-
 no.

T

ris

ris autem professionem ad tantam existimationem dignitatemque perduxit, ut primus ad docendum pretio mille aureorum, sive ducatorum, ut vocant, conduceretur: unusque meruerit summum Galliarum Regem, Ludovicum nempe XII. una cum quinque Cardinalibus, qui eum affectabantur auditorem habere. Quibus Ticini gymnasium ingredientibus, Jason praeibat jussu ipsius Regis: qui eo in loco praeceptorem Regi antecellere dicebat. Ibi Jason amplissima disputatione docuit equestrem dignitatem ob militarem virtutem a Principe acceptam transire ad liberos. Propter hanc autem ingenii gloriam Castello fuit ab Rege donatus. Quod sibi a Praefecto Regiae Domus postea ereptum, ne Regiarum quidem literarum auctoritate unquam recipere potuit: nuncius enim ab eo ad res repetendas cum literis missus, calcibus humi prostratus fuit sparsis ad terram, & conculcatis literis. Cum Francisco Curtio graves inimicitias Jason suscepit: sed cum Philippo Decio longe graviores, cum quo saepe ventum est ad manus: ut & lapidibus invicem se petierint. Ejus interpretandi ratio perspicuitate, atque ordine, itemque ubertate plurimum pollet. Auxere Jasonis commentarios etiam Bar-

Bartholomaei Soccini, & Caroli Ruini labores: quos magno studio, & mercede conquisitos sibi veritus non est Jason adscribere. Opibus tandem, & honoribus cumulatus, obiit anno MDXIX. aetatis vero suae octuagesimo quarto, cum jam, ut fertur, senio desipuisset. Atque is mihi sit pro instituto opere, Bartolinae jurisprudentiae postremus: tum quod omnes recensere peculiaris esset operis ab aliis egregie praestiti, tum quod Alciati judicio, hisce auctoribus forensis doctrina, & hoc jurisprudentiae genus absolvitur: quemadmodum ille hoc eleganti epigrammate docuit.

*In jure primas comparatus ceteris
Partes habebit Bartolus.*

*Decisiones ob frequentes, actio
Baldum forensis sustinet.*

*Non negligenda maxime est tyronibus
Castrensis explanatio.*

*Opinionum tutius Symplegadas
Superabis Alexandro duce.*

*Ordinis Jason, atque lucis nomine
Videndus est properantibus.*

*His si quis alios addidit interpretes,
Onerat quam honorat magis.*

Ac mihi, si ex tanta ingeniosorum interpretum turba, quam silentio praeterimus, alterius ordinis describendi negotium daretur: fidenter legerim Bar-

CLXIX.
DeSaliceto, Fulgofio, Cumanano, Castilioneo, Coepolla, Ruinaldo, Curtiis, Deciis, Nicolao, Spinello.

248 DE ORTU, ET PROGRESSU
tholomaeum Salicetum Bononiensem
factionibus, & exilio clarum; Raphael-
lem Fulgosium Placentinum, cujus in-
genium in Constantiensi Concilio eluxit,
ejusque socium, & aequalem Raphael-
lem alterum Cumanum, seu Comensem,
atque utriusque istorum praeceptorem,
Christophorum Castilioneum Mediola-
nensem Baldi auditorem, & antagoni-
stam: per quem subtilior jurisprudentia
resilire, & sincerior juris ratio impera-
re auctoritati coepit. Cujus ingeniosa
sane scripta, & judicii selectioris, divisif-
se inter se Raphaelles duo, ac suppresso
magistri nomine sibi adscripsisse ferun-
tur. Adderem his Bartholomaeum Coe-
pollam legum captatorem vaferrimum,
& Bartholomaeum Soccinum Senensem
summi acuminis jurisconsultum, & lati-
nis, graecisque florentem literis: quicum
& Marianum, ex eadem familia, conjun-
xerim, & denique Ruinum, Riminaldos,
Curtios, Decios, & quem tum ob anti-
quitatem, tum ob doctrinae, ac generis
nobilitatem, piaculum esset praeterire,
Nicolaum Spinellum Neapolitanum,
qui sua in patria, & Patavii summa cele-
britate docuit, anno MCCCL ubi & Ful-
gosium habuit auditorem. Ille vero ad
summa Neapolitani Regni negotia per
Joannam Reginam adhibitus, ab eadem-
que

que ad Urbanum II. legatus, ingentibus perfunctus honoribus, obiit anno MCCCXXC. superstitibus liberis Luca natu majori, & Belforte Catanensi Episcopo: per quem collegium bonarum artium, quod Spinellorum dicitur, Patavii fuit institutum. Atque hi omnes ab Irnerio usque ad Alciatum explicandi ratione usi sunt utili quidem illa, & peracuta; sed non ubique vera: nam ubi non tam ingenii vires proficiunt, quam lectio veterum, & morum temporumque cognitio, notitiaque sermonis abstrusior; haerent ipsi misere, ac saepe labuntur: etsi aliquando audaci conjectura freti, divinatione potius, quam arte rem consequantur. Stylo praeterea utuntur illorum temporum inquinato, & barbaro, a cujus tamen lectione, ob rationum acumen, & rerum ubertatem, viri maturioris judicii minime abhorrent: immo vanitatem rident eorum, qui non tam eruditione propria, quam ineruditorum interpretum contemptu, atque fastidio se profitentur eruditos.

CLXX.

De Alcia-

Verum sub idem tempus, quo in Italiam, indeque in Europam universam studia bonarum artium, & prisca elegantia divinitus remeabant: dum, praecedentia, sidente Valla, Politianus, Parrhasius, Bemve de Cubus, Erasmus, aliique complures veterum

to, & sanctiori jurisprudentia, sidente Valla, Politianus, Parrhasius, Bemve de Cubus, Erasmus, aliique complures veterum jaciana
sta Schola.

sta saecula tenebris obducta recludunt; dum inde artes omnes pristinum nitorem recipiunt: jurisprudentia quoque Alciati manu ex humo sublata, oculos ad primordia sua reflectens, vetera ornamenta, nativamque dignitatem a patris repetiit auctoribus. Cumque Alciati discipuli ex Gallia, & Italia universa conspirarent, eorum praesidio jurisprudentia se in primaeva eruditione, atque elegantia collocavit. Quaeque in Irnerii, Accursii, & Bartoli scholis vires exeruerat, retenta rubigine: cultu eruditorum, & industria literarum elegantiorum exiit barbariem, & nativam explicuit venustatem; tum praesertim, cum ad nos expugnata Constantinopoli, Basilicorum libri, Graecique pervenere legum interpretes: apud quos latina juris eruditio cum Imperii Romani reliquiis manserat incorruptior. Romana enim antiquitas, cujus lumen ab Italia dominatio barbarorum excluderat, in Graecis jurisprudentiae scholis, usque ad recens Constantinopolis excidium, vixit, usu atque assiduitate juris civilis. Quam deinde antiquitatem Graecorum eruditissimi, a vi hostium ad nos confugientes, in maternum Italiae sinum retulerunt, simul cum libris Basilicorum illinc abductis, atque deinde in Galliam,

trans-

translatis: ubi postquam eos Cujacius diu trivisset, vimque illorum expressisset publicam tandem respexere lucem. Sustulerant sane ante Alciatum animos Castilioneus, ejusque discipuli Cumanus, atque Fulgosius: qui explicando jure non raro a vulgarium interpretum via deflectebant: Verum occupatis auctoritate animis, eorum opiniones, etsi antiquitati proximiores, tamen propter suspicionem novitatis, continuo reiiciebantur, antequam essent expensae: donec Alciatus studio vetustatis, testimoniisque sincerioribus, & eruditionis fide, vulgaribus interpretibus non raro redargutis: auditores suos ad novum genus interpretandi traduxit. Natus est Alciatus Mediolani, patre opulento, nulloque parturientis dolore. Cum puer Ticini Jasonem, Bononiae vero Carolum Ruinum audisset, graecas, & latinas literas juri civili adjungendo, annum vix attingens XXII. frementibus barbaris; doctioribus vero novum jurisprudentiae nitorem admirantibus, disputationum libros edidit, & paradoxorum. Docuit primo Ticini, deinde ab oblatratoribus, quos stomachabatur, in fugam actus, concessit in Galliam: atque initio Avenione, postea Biturigibus jus explicavit, ea auditorum frequen-

tia, eaque felicitate, ut a munificentissimo Regum Francisco Primo annuam MCC. scutorum, quae vocant, mercedem acceperit; & a Regis filio natu maximo, numisma CCCC. scutorum potestate: quod Urbis Cives ei Principi obtulerant in futurae dominationis obsequium. Sed eadem gloria, qua in Gallia florebat, Alciatum extra Galliam traxit. Etenim Franciscus Maria Mediolanensium Dux hominis sibi subjecti virtutem optans habere praesentem, interminata publicatione bonorum, nisi pareret; ac si pareret pari quo in Gallia fruebatur stipendio constituto, Alciatum ad Ticinense gymnasium revocavit: unde bellorum fluctibus una cum literarum studiis bis ejectus, primo eadem mercede Bononiae; postea Ferrariae stipendio ampliori docuit, aureorum scilicet scutorum ex praesenti aestimatione MCCCL. Per id tempus, cum Paulus III. Pontifex Urbes Ecclesiae peragraret, captus Alciati doctrina hominem ad Ecclesiasticos honores capessendos hortabatur. Ille vero docendi munus dignitatibus anteponens, in solo se Protonotariatu continuit. Adeo autem summi Principes erga illum certabant honoribus: ut reversus Ticinum Mediolani a Caesare Senatoriam, & Palatinam digni-

dignitatem; a Philippo vero Rege Tici-
 num ad eunte aurei torquis honorem re-
 tulerit. In causarum responsis veterum
 gravitatem tenuit simul, & modum: lon-
 geq; parcius auditorum obiectionibus re-
 spondebat. Pomoeridianas horas non ra-
 ro in Poetarum, & historiarum lectione;
 saepe vero in alea, praesertim aestate,
 collocabat. Gula tandem, & cibo abun-
 dantiori mortem sibi accessivit immatu-
 ram, anno MDL. aetatis vero suae LVIII.
 Cui defuncto, praeter scripta celeberrima,
 non parum adjecit gloriae Francisci
 gentilis sui ab ipso in jure civili, & in
 elegantioribus artibus instituti, virtus, &
 virtuti tributa Cardinalatus dignitas:
 postquam docendi munus ab Andrea
 sibi traditum, laudabiliter exercuisset, &
 e sua disciplina emisisset Cardinalem
 Borromaeum, a quo Romam fuit evoca-
 tus.

Praeter Alciatum cultioris juris-
 prudentiae diluculum, ejusdem doctri-
 nae splendorem in Galliam attulit Aemi-
 lius Ferrettus Etruscus Ravenna oriun-
 dus, ex pervetusta familia: cujus nulla
 fere vitae pars honoribus praemiisque
 vacavit. Postquam enim Pisis Philip-
 pum Decium, & Camillum Petruccium
 Senensem audivit, Cardinali Salviato
 Florentino primum, postea vero Leo-

CLXXI

De Aemi-
 lio Ferret-
 to.

254 DE ORTU, ET PROGRESSU
ni X. fuit a secretis. Quo munere spon-
te abdicato, ad bellum profectus, dum e
Lautrexi exercitu infelici clade profliga-
to rediret, ab Hispanis capitur, ac sex-
centis aureis redemptus a fratre, Valen-
tiam ad jus civile docendum concessit:
unde a Francisco I. accitus, & inter Pari-
sienses Senatores lectus plures, atque
honorificas obiit Regis jussu legationes,
ad Venetos nempe, ad Florentinos, &
ad Caesarem. Quibus egregie gestis, in
Galliam redux, Avenione jus civile do-
cuit, usque ad annum MDLII. qui suae
fuit aetatis sexagesimus tertius, & extre-
mus. Tantaque populorum gratia, &
amore docuit: ut cum successor ejus
Cravetta defuncti famam orationis ini-
tio caperet, strepitu atque tumultu, non
modo schola, sed etiam Urbe fuerit ex-
pulsus.

CLXXII. Ex hujus consultissimi simul, & elo-
quentissimi hominis disciplina ortus est
DeGove- nobis Antonius Goveanus: qui Ferret-
ano. tum in fine libri *de jure accrescendi* pa-
rentem suum alterum appellat. Natus
est Goveanus in Lusitania, educatus in
Gallia, omnibusque bonis artibus excul-
tus: ut unus Aristotelis patrocinium vi-
riliter susceperit adversus Petrum Ra-
mum, publice bellum indicentem scho-
lae Peripateticae, nostris his temporibus

bus jam delabentis, allato in forum Graeco ejus philosophi exemplari. Ingenium habuit varium, & velox, ut rerum ab eo tum in philosophia, tum in humanioribus literis, tum in jure civili agitatarum finem ante initium animadverteres. Neque ullum fuit involu- crum, unde non se celeriter, ac feliciter expediret. Hinc brevi spatio, quo juri civili vacavit, acuta, & solida protulit multa: dum paucis annis in pluribus Gal- liae gymnasiis, Cadurci nempe, Valen- tiae, Tolosae, Gratianopoli magna cele- britate doceret. A quo cum ille se mu- nere contulisset in aulam apud Allobro- gum Ducem, cujus in consilium lectus fuerat, & magister libellorum creatus, Taurinis decessisse fertur, nondum sexa- genarius. Ad cujus laudem id esset satis, quod tam exiguis, paucisque libellis me- ruerit, ut ab Antonio Fabro cum Cuja- cio conferretur. Qua in contentione, Faber diligentiam, copiam, & laborem Cujacio: Goveano vero acumen, atque ingenii praestantiam attribuit. Verum quod omnium ante se interpretum lau- dem, & spem posterorum exuperat, Cujacius ipse principem inter Juriscon- sultos locum sibi uni debitum, Goveano concedere non dubitavit, hisce sane ho- norificentissimis verbis, utque mea fert
opi-

256 DE ORTU, ET PROGRESSU
 opinio, in ipsum Cujacium tantummodo
 congruentibus: (a) Antonius, inquit,
 Goveanus, cui ex omnibus quotquot sunt,
 aut fuerunt Justiniani juris interpreti-
 bus si quaeramus quis unus excellat, pal-
 ma deferenda est. Sed vereor candide
 ne, an odio aliorum hunc adeo extollat
 Cujacius; an potius ambitione quadam,
 ut nimirum intelligamus interpretes
 omnes sub jugum abs se missos, qui Go-
 veanum omnium suo iudicio victorem
 ipse communi ceterorum iudicio vicit.
 Quamvis enim ingenio praecelluerit
 Goveanus, tamen scriptorum paucitate
 nemo latiore locum Cujacio relinquit,
 in quo exultaret. Hinc non mirum si
 eum sibi Cujacius praeferat, qui secum
 rarius concurrat. Nobis certe, ut praeceteris
 acutus, & in explicando perbrevis,
 & expeditus Goveanus. Ita & in
 reprehensione veterum, quibus vel in-
 vitus multum ipse debet, ingratus vide-
 tur, & immoderatio.

Proprio vero Marte in jure civili
 Budaeus profecit, emendator magis li-
 brorum juris, quam interpretis: nec tam
 legum, quam eruditionis earum doctor.
 Non alium enim se praestat in suis ad
 Pandectas annotationibus: ubi nescio
 cur homo gravissimus adeo sibi indul-
 geat, & blandiatur in Accursianis inter-
 pre-

(a) tit. 6. in
 fragm. Ulp.
 ver nec inter-
 est.

CLXXIII.
 De Bu-
 daeo.

pretibus reprehendendis, a quibus scientia vincitur; quamvis eruditione pro temporum conditione vincantur. Natus est Budaeus Lutetiae illustri loco. Is prima adolescentia in venationibus, otioque traducta, reliquum vitae adeo studiis literarum occupavit, ut neque labori, neque sumtui pepercerit; saepeque morbum incurreret, & vitae periculum. Ab Lascare, qui tum erat in Gallia, selectiorem graecae linguae notitiam accepit, ea progressus celeritate, ut exemplo Apollonii, qui Cicerone graece orante graecam eloquentiam ad Romanos translata lugebat, etiam Lascares eam sibi a Gallis ereptam quereretur. Cujus linguae sacrarium eruditissimis commentariis Budaeus posteritati reservavit. Nec minori utilitate pandit rem nummariam eruditissimis de aesse libris: quorum causa diu de inventionis laude certavit cum Leonardo Portio Italo: qui eodem tempore idem argumentum tractarat egregie. Quae dissensio, utpote hominum humanissimorum, per Lascares interpretem facile in concordiam, immo & in mutuam benevolentiam est redacta. Gallis regibus in gravissimis legationibus laudabilem operam praestitit: sed post reditum, cum in exoptatam solitudinem, studiorumque suorum portum

258 DE ORTU, ET PROGRESSU
 tum se recepisset, Francisci Primi bene-
 volentia fuit in aulam revocatus, atque
 ab eodem Regiae Bibliothecae prefe-
 ctus, & magister libellorum creatus, in-
 genti, ac nova significatione honoris.
 Misit enim ei domum libellorum fasci-
 culum: quo ejus muneris possessio tradi-
 ta intelligeretur. Tandem cum esset in
 comitatu Regio ad oram maritimam ae-
 stuosi aëris inclementia, non sine
 omnium lacrymis, vitam reliquit, uxore
 superstite, atque undecim liberis; virilis
 quidem sexus septem; & muliebris qua-
 tuor, septuagesimo aetatis anno; a Chri-
 sto vero nato MDXL. Sed aliquantisper
 in Hispaniam concedamus, paullo post
 in Galliam redituri.

CLXXIV.
 De Anto-
 nio Au-
 gustino.

Hispania vetus Romanae fortunae
 focia, sicuti civium virtute, ac fide mili-
 tiam Romanorum diu munivit: ita & re-
 centioribus temporibus eorundem ful-
 sit leges per Antonium Augustinum: qui
 suis emendationum libris a civili, & pon-
 tificio jure labes absterfit, commenta-
 riisque rerum antiquarum Romae vete-
 ris imaginem posteris aperuit. Natus
 est Augustinus illustribus majoribus
 Caesareae Augustae Celtiberorum, hu-
 manasque literas Compluti didicit, &
 juris civilis primordia Salmanticae. Ube-
 riorem vero juris doctrinam accepit Bo-
 noniae

noniae a summo Jurisconsulto Joanne Paullo Parisio Consentino, & Alciato; Patavii a Mariano Soccino. Unde Florentiam profectus Pandectas Pisanas lustraturus, Romam se contulit: ubi primo Hispanorum nomine lectus in Collegium Duodecemvirum litibus judicandis, quos Rotae auditores vocant, posteaque Bononiam legatus, ut Regiis Philippi Regis Hispaniarum, & Mariae Anglae nuptiis interesset; indeque Romam reversus, & Allifanus Episcopus creatus; rursus jussu Pontificis prospero successu ad Ferdinandum Caesarem legationem suscepit. Inde Siciliensi censura jussu Regio perfunctus, Allifanam Ecclesiam cum Ilerdensi mutavit. Conferens vero se ad Tridentinam Synodum, nihil hortando, & disputando praetermisit, quo dilapsam Ecclesiae disciplinam ad veterem severitatem revocaret. Tandem ad Tarraconensem translatus Ecclesiam, ingenti fama, imparique meritis proemio migravit e vita. Siquidem viro egregio, & de divinis literis, ac Sacra Republica optime merito purpura defuit.

Sed jam regrediamur in Galliam, CLXXV. ac Bituricensium Academiam veteris De Biturberythi aemulam revisamus: ubi Alciaricus perpetuum antiquae jurisprudentiae scholae domi-

domicilium locavit. Eo enim vir doctissimi ex universis regionibus ad jus civile docendum confluerunt, ut Romanum forum in Galliam videretur esse translatum. Nam praeter eos, quos recensebimus, docuerunt eo in gymnasio Contius, Boërius, Ruffardus, Raguellus, Balduinus, Aegidius, Hortensius, Emundus Merillus, Pinsonius, Broëus, & Johannes, atque Jacobus Mercerus: ita ut Cujacius (a) nullam adhuc scholam dixerit similem inveniri Bituricensi Academiae, in eaque omnes jus docere caste, pure, cordate, sine fucō, sine fallaciis.

(a) *Ad Margarit. Vales.*

CLXXVI.
De Enguinario Barone.

Post Alciatum praeclaram illius institutionem tenuit Enguinarius Baro: cujus major viventis, quam mortui fuit auctoritas, oppositionibus potius aliorum, quam propriis scriptis alioqui eruditae, memoriae commendata. Cum eo non modo Goveanus vehementer: sed & Duarenus in controversiis de jurisdictione, & imperio acerbissime dimicavit: quorum postea irae deferbuerunt: ita ut Barone mortuo, anno MDL. Duarenus laudes illius tumulo inscripserit.

CLXXVII.

De Duarenio.

Natus vero Duarenus ex illustri familia Alciato praeceptorum operam dedit Avarici Biturigum: ubi in docendi munere Baroni successit, ibique audito-

res

res habuit Budaei liberos: quibus patris eruditionem, quam ab ore, & scriptis illius imbiberat, grato animo retribuit. (a) Memoria dicitur fuisse parum firma: ita ut aliquando cogeretúr orationes recitare de scripto. Cujacio adhuc juveni vehementer obtréctabatur: ita ut inter utriusque discipulos partium studio concitatos tumultus orirentur: qui nonnisi Cujacij discessu quieverunt. Obijt Duarenus anno MDLIX. aetatis veró suae L. Vir ingenio fuit, & dictione facili: nemoque melius orationis lenocinium juri civili adplicuit. Ab Accursianis, & Bartolinis interpretibus, quos in foro triverat, quosque nova instituta docendi ratione ubique mordet, haud pauca tamen sumsit, quae adsperfa sermonis elegantia, in novam vertebat faciem. Solebat enim ex abstrusioribus, & prolixioribus eorum commentariis legere optima. Quod ne videatur a me de viro doctissimo confictum, testimonium producam ex praefatione secundae partis operum ejus, a gentili suo conscripta; is ait, Duarenum saepe in ore habuisse illud Lucretij.

(a) Epist. Rud.
apud Duaren.
rep.

*Floriferis ut apes in saltibus omnia
libant,*

*Omnia nos itidem depascimur au-
rea dicta.*

CLXXIIX.
DeHugo-
ne Done-
lo.

Moriens Duarenus haud imparem doctrinae, atque simultatum suarum haeredem reliquit Hugonem Donellum discipulum: quem eleganti oratione in praeceptorum collegium cooptavit. Is magistri rationem in docendo jure complexus est, & indictum olim Cujacio bellum redintegravit. Verum cum in Calvinianorum partes, abiecta veteri, veraque religione, transfisset, mutato cultu divino, coactus est etiam solum vertere. Variaque fortuna jactatus, & in Germaniam profectus, docuit Hejdelbergae: unde ad idem munus Leodium concessit: indeque quod Britannorum factioni res novas molientium studeret, patefactis insidiis coactus est in Franconiâ confugere: ubi cessit e vita anno MDXCI. aetatis suae LXIV. Commentarios juris civilis reliquit uberrimos, & acutissimos: quibus jurisprudentiam in commodiorem ordinem redigere studuit. Cui operi utinam extremam manum addere potuisset: neque tamen minus quales nunc sunt juventuti conferunt, propter soliditatem rerum, & rectam seriem. Puer vero adeo literas aversabatur, ut ad eas non ante se flexerit, quam illum pater pudore, ac metu afficeret: qui arcessito ad se coram puero pastore suario, pacta mercede filium ei se

se traditurum simulavit : quo Donellus intelligeret qualis vita sibi nisi studeret literis proponeretur. Fallacia haec puerilis animum illius vertit, ac tantum ingenium posteritati, & literis dedit.

Protulit & Gallia Franciscum Hotmannum ex illustri, & veteri familia, quae sub Ludovico VI. e Germania occasione militiae migravit in Galliam : ubi claris affinitatibus, & continuatis honoribus floruit. Francisci tamen hujus ingenio fuit longe splendidior. Is enim Jurisconsultus fuit, & orator eximius. Jus civile didicit in Aurelianensi schola : indeque Lutetiam Parisiorum ad Senatoriam Patris dignitatem vocatus, forensium jurgiorum stomacho, ad sua vetusti juris, & bonarum artium studia, invito parente secessit. Qui tamen patris hanc nato culpam condonasset ; nisi paullo post ab avita, veraque religione ad Calvinii doctrinam secessisset, seque Lugdunum libertatis causa contulisset, relictis patrijs laribus, abiecta que proxima spe honorum, & opulenti conjugij. Quo facinore pater exulceratus aliorum etiam spem filio praecidit. Qua nunciata re, Franciscus minime exanimatus illa Epicuri voce continuo exclamavit : *Habeamus aquam ; habemus polentam : Jovi ipsi de felicitate con-*

CLXXIX.
De Francisco Hotmanno.

264 DE ORTU, ET PROGRESSU
troverfiam faciemus. Itaque fuis e ftu-
dijs non folum laudem, fed & vitae sub-
fidium ducere decrevit. Unde primo
Laufannam, poftea vero Argentoratum
vocatus a Germaniae primoribus, qui
honores ei certatim offerebant, ea fa-
cundia docuit, ut nobiliffimos quosque
ad fe audiendum e remotiffimis regio-
nibus exciret. A quo docendi munere
fuperfedit tantisper, quoad in Navarre-
na Regia, inque varijs legationibus ho-
nорifice fufceptis, regijs Galliarum ad-
miniftratoribus paruit. Ab his vero, ut
potuit celerius homo quietis, quam
honorum cupidior, expeditus retulit fe
ad ftudiorum tranquillitatem. Deinde
rogatu Epifcopi Valentini Valentiam
concedens, eo dilapfa jam bonarum ar-
tium ftudia voce atque institutione fua
retraxit. Inde femel, atque iterum ad
Bituricenfem academiam explicaturus
jus civile fimul cum auditorum turba
fibi maxime benevola reductus, ac po-
ftea civilium bellorum naufragijs reje-
ctus, redeundi propositum in pofterum
omnino dimifit, illud faepe praedicans:
*Frufta Neptunum accusat, iterum qui
naufragium facit.* Etenim everfus bonis
omnibus, & amiffa illuftri bibliotheca,
ex infigni illa Calviniftarum clade vix
vitam falfam retulit. Igitur patria pro-
fugus,

fugus, etsi a pluribus Germaniae Principibus ad suas cujusque academias re-
 posceretur: tamen Basileam Rauraco-
 rum cum omni se familia contulit: ubi
 eum annum quintum, & sexagesimum
 agentem aqua intercutis extinxit, anno
 MDXC. relictis filijs duobus, Joanne,
 & Daniele, ac filiabus quatuor. Vir fuit
 universae antiquitatis tum Sacrae; tum
 prophanae oppido peritissimus, & non
 minus ingenio, quam oratione felix, &
 candidus; cui ad veram virtutem nihil
 defuisset, nisi bonitatem, quam a natu-
 ra traxerat, mutanda religione perversis-
 set. Non modo in Accursianis, &
 Bartolinis interpretibus reprehenden-
 dis: sed in ipso Triboniano, quem &
 Antitriboniano peculiari libello concidit,
 perpetuo exagitando, collectam tota
 vita opinionem verecundiae, atque
 modestiae prorsus amisit. Ordinem
 praeterea librorum juris antiquitate
 munitum in sermonibus, atque scriptis
 carpebat, praequam decet Jurisconsultum,
 aliamque ordinis rationem com-
 miniscebatur. Itaque in illum videntur
 mihi a Cujacio haec oblique jacta (a) *cohaerent*, inquit, *digestaque sunt omnia*
arte mirabili, nec tam ingenio Tribon-
niani, quam Juliani, Hermogeniani, &
veterum prudentum, quorum ille vesti-

(a) In para-
 titl. Digest.
 tit. mandati.

gia secutus est. Et qui aliam desiderant, vel comminiscuntur artem: nae quam illi sunt imperitissimi! Nam neque quid ars sit sciunt; neque artem digestorum, aut principia certa juris ulla perceperunt umquam, suaves tandem ad ridendi materiam. Haec de aliquibus, ac de isto fortasse potissimum Cujacius: quem unum Hottmannus, misso Balduino, aliisque antiquioribus aemulis, dignum habuit, cum quo manus confereret, & quem aliquando clam, aliquando palam oppugnaret, suppresso nomine sed illius expressa sententia: ut in locis aliquot

(a) Lib. 19. c. 31. Vid. vitam Hotm. script. a Boschio.

observationum observationibus (a) Cujacij oppositis, & in libris amicabilium responsum. Animadverti etiam

Hottmannum observationum 22. cap. 30. & illustrium quaestionum 34. non obscure adversari Cujacio, illiusque observationi decimae sextae libri primi. Sed ea non tam contentio fuit, quam ira, quae brevi deflagavit. Cujacium enim abs se oppugnatum tanti tamen fecit Hottmannus: ut filium admoneret, ne psalmos Davidis, & Cujacij paratitla sibi unquam excidere pateretur. Quo magis Hottmanni candorem admiror, & iudicium: cum ne sui ipsius quidem amore a vero sensu fuerit abreptus. Quam animi aequitatem haud minus

can-

candide (a) Cujacius ei rependit: Hottmannum enim appellat *virum ingenij probi, & recti*: haud parvi momenti laude a tam parco laudatore.

(a) Cujac. ad
tit. III p. 22.
verbis quib.
sciens pote-
risque.

Sed jam de ipso Cujacio dicen-
dum: qui si antea natus esset, omnium
interpretum vico fuisset. Neque enim
aliquid ignorare per illum; neque sine
illo discere quidquam licet. Docet nimi-
rum unus omnia, & semper sua. Quae
ratio nos movit, ut eruditam Jurispru-
dentiam, quamvis ad ortum ab Alciato
revocatam, tamen Cujacianam appelle-
mus. Adeo enim Cujacius eruendo, &
illuminando veteri juri aliorum indu-
striam, & judicium superavit: ut quid-
quid est optimum ei sit adscribendum;
ipseque appellandus redivivae Jurispru-
dentiae pater. Natus Cujacius Tolosae
puer adhuc proprijs viribus, nullo do-
cente, connixus est ad graecam, & lati-
nam eruditionem, atque Arnoldum
Ferrerium in Patria jus civile docentem
audivit: a nemine vero melius, quam a
sua ipsius minerva edoctus. Quem ta-
men mortuum omnis posteritas magi-
strum agnoscet, proh nefas, viventem
sui repudiavere cives, & Cujacio in
honorum contentione praetulere For-
catulum, homini simiam! Atque initio
quidem ignorantia magistratum; po-
stea

stea vero communis admiratio, quae invidiam aequalium illi peperit, procul distulit ab eo doctrinae praemia, quae post variam jactationem fuit assecutus. Patria siquidem repulsa stomachatus, & Michaelis Hospitalis jussu collega datus Duareno, & Donello in Balduini, qui in Germaniam abcesserat, locum, Bituriges migravit, hoc misso libello repudij ad cives suos post sero resipiscentes, eumque frustra repetentes.

S. P. Q. Tolosano Jacobus Cujacius
S. P. D.

Frustra absentem requiritis, quem praesentem neglexistis.

Verum Duareno, & Donello antiquis ejus scholae possessoribus ob novitatem, & doctrinae praestantiam invisus, ipso quodammodo in portu naufragavit. Illi enim viribus in unum collatis, factionisque suae discipulis novum in praeceptorem concitatis, insidiarum, & juvenilis petulantiae metu Cujacium recedere, ac retro flectere cursum coegerunt, non sine magna Michaelis Hospitalis indignatione: qui hac improbitate audita Donellum ea de re acerbissimis literis objurgavit, compressoque tumultu Cujacium ad Biturigas honorificentissime remisit: ubi eo majori gloria docuit,

euit, quo magis ab adversariorum odio exacuebatur; ut dicere soleret se quidquid in jure civili profecisset, acceptum ferre obtrectatori suo Duareno. Docuit etiam Tolosae, credo antequam repulsam acciperet; Dujonae Cadurcorum, Valentiae Canacum ad Rhodanum, & Augustae Taurinorum, ingentibus acceptis a Margarita Emanuelis Philiberti uxore praemiis, ibique, atque etiam in Gallijs inter Senatores lectus, ut dignitate, ubi liberet, uteretur. Bononiam vero vocatus a Gregorio XIII. nescio qua Italiae infelicitate, recusavit ad antiquum bonarum artium domicilium venire: quo eum veterum saltem Jurisconsultorum celebritas, eorumque memoria religione quadam antiquitatis consecrata pertrahere debuisset. Porro Cujacii fama in remotissimas regiones tam late, ac rapide vagabatur, ut incredibilem auditorum turbam sedibus patriis motos ad eum conduxerit. Unaque haec omnium ejus laudum instar erit, quod & Josephum Scaligerum habuerit auditorem: qui gloriatur in jure civili doctorem habuisse Cujacium, nunquam abs se sine peculiari laude commemoratum. Etenim, praeter alia loca, invenimus in Scaligerianis Cujacium a Josepho margaritam Juriscon-

sultorum vocari : quem sibi tantum
 scripsisse tradit, & doctis : ipsum vero
 Scaligerum relicta patria exceptum a
 Cujacio Valentiae, qui eum (ut verba
 ipsa referam) *ex illa navi nauseantem
 bonorum studiorum gustu refecit.* Quam
 ob causam ei ab Deo bona omnia preca-
 tur *optimo, & incomparabili viro, a quo
 fuisset bona spe sustentatus.* Idem Scali-
 ger scribit, *quidquid Alciatus inchoasset,
 absolvisse Cujacium, & Jurispruden-
 tiam per suam ipsius vim explicasse.*
 Eundem refert super tapeto pronum,
 librisque circumfusum legere consuevis-
 se. Post subjicit Cujacium *Theoriam
 Juris Romani veteris calluisse optime;*
 usus vero forensis non tantum fuisse,
 ignarum, sed cupidum quoque dediscen-
 di si quid imbibisset : ne a Romano jure
 distraheretur. Ejusdem autem probita-
 tem hoc argumento comprobatur, quod
 haud exiguam auri summam in subve-
 niendis discipulis amisit : dum a Patria
 pecuniam expectarent. Eodem Scalige-
 ro teste Cujacius ad jus omnia refere-
 bat : & cum ab imperito aliquo Gram-
 maticus appellaretur, subridens excipie-
 bat : *Dolet huic scilicet se non esse ta-
 lem.* In legibus tamen XII. Tabularum
 Scaliger tradit abs se multa Cujacium
 didicisse his verbis. *Nullus est qui de
 legi-*

legibus XII. Tabul. quidquam docere me possit, ne Cujacius quidem: qui non inficiabitur me illi multa indicasse, quae haecenus eum latuerant. Sibique multae laudi ducit, quod a Cujacio laudetur, homo alioqui non modestissimus. Non ante Cujacius ad docendum accedebat, quam septenis, aut octenis horis commentaretur, & ubi difficilem locum inveniret haud pudebat virum solius veritatis cupidum, tempus ad meditando sumere. Veterum eruditionem tanti faciebat, ut ea se diceret in jure civili tanquam homo piscari. Cum animum laxaret, & intervalla studiorum frequentibus convivjs una cum discipulis occuparet, nullam interea juris mentionem inferri patiebatur. Belli Civilis tempore, cum putaretur Henricianis partibus favere, credereturque de tradenda Henrico per insidias Biturigum urbe occulta consilia inire, seditio-
ne populari pene fuit oppressus, vir alioqui Religionis Romanae tenacissimus, impatiensque adeo rerum novarum, ut de rebus ad religionem pertinentibus rogatus, quaestionem ad Ecclesiae judicium remitteret, his verbis: *Nihil hoc ad edictum Praetoris.* Praeterea erat adeo a factionibus alienus, ingenioque tam placidus, ut mili-
tarium

tarium tumultuum, & frequentium se-
 ditionum taedio vitae naturalem abru-
 perit cursum, quem pro corporis firmi-
 tate, atque integra valetudine longius
 produxisset: nisi defecisset angore animi
 suscepto e luctuosa eorum temporum
 in Gallia literarum, & bonarum artium
 facie: quae nobis Cujacium abstulit
 octavo, & sexagesimo aetatis suae anno,
 a Christo autem nato MDXC. quarto
 Kalendas octobris, relicta ex secunda
 uxore filia Susanna: cui mandavit, ut
 Bibliothecam in haereditate repertam
 sparsim venderet, quo libris in plurimum
 dissipatis manus, nullus esset, qui abs
 se adnotata colligeret, atque vulgaret:
 ne ex rebus prope scriptis, maleque
 a collectore intellectis, studiosi in erro-
 rem inducerentur. Ante vero uxorem
 duxerat Magdalenam Roriam, ex qua
 susceperat Jacobum filium iam puberem,
 & ad Reipublicae literariae spem a ge-
 nitore summa cura educatum. Cum ta-
 lis fuerit Cujacius, auditoribus tamen
 scriptis profuit potius, quam voce: quae
 non admodum sonora erat, nec satis
 explicita. In dictando praeterea varius
 fuit, & anceps, & perturbatus, oratio-
 ne modo citata; modo remissa; nec ra-
 ro interrupta: ut pronunciantem audi-
 tores neque stylo, neque auribus com-
 mode

mode consequerentur. Cum enim alte, atque acutum excogitaret nimia intentione animus, pronunciationis legibus abstraheretur. Quamobrem cogebantur discipuli eo dictante saepe stylum vertere, atque interdum convenire simul, ut scriptis collatis sententias colligerent integras. Romanarum legum sanctimoniam non modo suis interpretationibus pene divinis, verum etiam incorruptis moribus praestitit. Praeter Duarenum, Donellum, Hottmannum, obrectatorem habuit & Joannem Robertum Aurelianensem: quem noster lepide vexavit, eumque tum exulceravit maxime, cum literis transpositis nomen illius vertit in haec verba.

Sero in Orbe natus.

Denique, ut fors est nostra, qui vix Cujacio praeceptore digni sumus, infensos habuit minus doctos omnes: quos tamen haud eadem patientia tulit, qua nos foecem hanc literatorum decem jam annos totos ope divina toleramus. Neque enim ille silebat, neque abstinebat ab injurijs ijs, quarum nomine ab Hottmanno reprehenditur, qualia sunt *scutica dignus, stultus, mendax, coecus, caliginosus, os durum, & similia*, quibus suos Cujacius hostes incessabat, non

non propter constantiam hominis nostra minorem : sed forte quia illi, non calumnijs, ut isti, & convicijs de trivio arreptis occentabant : sed ingenio potissimum certabant, & literis, ut non prorsus docto adversario essent indigni; dissimiles certe sannionibus nostris, minime idoneis ad eruditi ullius hominis iram. Sed hos mittamus livore, otio, & alienis opibus in bonorum contumeliam abundantiores, qui scelerum stupore haud intelligunt, *Injuriam unde exorta est ad eum plerumque reverti.* Fertur etiam in doctos viros Cujacius iracundius, etsi non provocatus : quale est suum illud de Connano judicium : *Connanus*, inquit, *doctissimus quidem vir, sed non juris. Corrumptit judicium, & tempus perdit, qui illud in illius commentariis ponit.* Nimis profecto asperere, nimis praecise. Mortui Cujacij funus honore nullo caruit. Corpus enim nobilium discipulorum humeris fuit elatum, hominisque virtus funebri oratione a Claudio Marefcallo Senatore, ac Regio Consiliario collaudata. Posteritas vero de Cujacio neque tacuit adhuc, neque tacebit, donec Romanae loquentur leges : de quibus tam bene promeruit, quam qui Jurisprudentiam ab se lateritiam acceptam, auream reddidit :

ut

ut de eo Jacobus Gothofredus vir iudicio acerrimus pronunciavit. De illo etiam Antonius Oiselius scripsit hanc merito laudem:

Ὁφθαλμὸς νομικῶν βεβίωκεν καὶ κορυφαῖος.

Non alia vero laus praestantior, aut Cujacio dignior illa Pithoei: a quo nuncupatur *interpres Romani juris a summis conditoribus primus, & ultimus*: qua sane inscriptione nulla veracior.

Vixit eodem aevo Barnabas Brissonius, qui causas diu, summaque gloria patrocিনatus, famaue doctrinae ad Henrici III. notitiam adductus, a causis privatis, ad fisci patrocинium ab Rege fuit vocatus; deinde Regii consilii adfessor, & Parisiensis Praeses denique creatus: suscepitque jussu Regis multas, & honorificas legationes: dicebat enim Rex nullum in Orbe Christiano Principem esse, cui Brissonius alter adesset. Mirum autem fuit in hoc viro, ut neque eruditae jurisprudentiae studio a forensi labore; neque hoc ab illa distraheretur. In forensibus enim vacationibus ad severiora studia juris antiqui, tanquam ad laborum levamen confugiebat: quodque aliis curarum summa fuisset, id erat homini laboriosissimo diverticulum.

CLXXXI.

De Barnaba Brissonio.

Quo

Quo interea tempore omnes Jurispru-
 dentiae recessus penetrans Romanum
 forum proprijs obrutum ruinis pande-
 bat, simulque mores veteres ad memo-
 riam hominum revocabat, collectis ex-
 plicatisque, non vocabulis modo prisca
 juris, sed formulis etiam verborum so-
 lennibus per varios auctorum locos la-
 tentibus: quibus distinguendis, non mi-
 nus quam exponendis opus fuit acumi-
 ne, solertiaque incredibili. Adeo enim
 intertextae sunt scriptis veterum, &
 confusae, ut vix lynceus internoferet,
 atque discerneret. Illis autem exprom-
 ptis, veteres mores patent, & ratio cum
 publica, tum privata Romanorum:
 quae, velut in cortice medulla, formu-
 larum continetur involucris: quibus
 prophana, & sacra; publica, & privata
 negotia expediebantur. Utinam vero
 sola literarum gloria contentus fuisset,
 nec se ambitione in popularem flam-
 mam calamitosis illis Galliae tempori-
 bus conjecisset! Parisinis enim tumul-
 tuantibus adversus Regem, cum ipse
 collegarum exemplo abscessu suo vim
 declinare potuisset, populari tamen au-
 rae confusus, manere decrevit in urbe:
 sperabat enim seditionem illam prae-
 sentia, & auctoritate sua repressum iri.
 A qua sententia nullis amicorum admo-
 nitio-

nitioibus deduci potuit. Quamobrem lapsus in manus inimicorum, inque terrimum carcerem conjectus, vitae miserabilem nactus est exitum: traditusque carnifici extremas contumelias ab insolentissimis, & efferatis hostibus toleravit. Carnifex vero initio ad tantum facinus exhorrescebat, clarissimique praefulis dignitatem adeo reverebatur, ut membris expavesceret, brachiaque illius, dum necem tentarent, insolito torpore corriperentur. Tandem urgentibus inimicis, victaque metu reverentia, vi subactus carnifex celeberrimo viro de infelici trabe suspenso gulam laqueo fregit, abstulitque posteris utilitatem eruditissimi operis, cui absolvendo Brissotius haudquaquam potuit exiguum vitae spatium a belluis illis immanibus exorare.

Atque horum sane laboribus, & ingenio excultum jus civile fuit, eorumque opera Respublica Romana convaluit. Praestiterat vero aliquid & Connanus: neque contemnenda est industria Balduini, & Revardi, & Petri Fabri, & Viglij, & Vultei, & Pacij, & Corasij, aliorumque hisce similibus qui flores potius, quam fructus attulerunt: quod nostrates pragmatici de universo eruditorum jurisconsultorum ge-

CLXXXII.
De aliis
acerva-
tim.

278 DE ORTU, ET PROGRESSU
nerè infulse admodum, ne dicam stulte
pronunciarunt.

CLXXXIII. Ex eruditorum vero turba sunt mi-
hi sevocandi, ac nominatim appellandi
De Mara- aliquot, qui proximum a Cujacio, ac
no, Go- majorum gentium Jurisconsultis locum
thofre- occupant: utpote cum non modo splen-
dis, Ve- dida, & jucunda, sed solida maxime,
sembe- atque utilia tum in forum, tum in scho-
gio, Pere- las adduxerint, ex Cujacianis praeci-
zio, Pan- pue libris, tanquam e Jurisprudentiae
cirolo, latifundio: unde quo magis effoditur,
Morna- majora summittuntur. Hi vero sunt in
cio, Vin- primis Maranus Cujacii discipulus luci-
nio, Gro- dissimus auctor; Gothofredus senior,
tio, Anto- qui perpetuis notis ex eruditorum poe-
nio Fa- nu depromtis jus civile ambiit, cujus
bro, Gre- doctrinae varietatem potius laudaverim
gorio To- quam acumen; Veseembegius praeter fo-
losano. rensem professionem eruditus; Anto-
nius Perez in Institutionibus aptus, &
commodus, & in Codice uber ac facilis;
Guido Pancirolus Italicae gloriae in hac
meritoria nostratium Jurisprudentia
vindex; Mornacius frugalissimus inter-
pres; Arnaldus Vinnius vir lectissi-
mus, cujus commentariis institutionum
omnium ante se opera vincitur, cujus-
que in notis earundem brevitatis mire
cum perspicuitate conspirat; Grotius
etiam occurrit fax Juris gentium, nec
minor

minor naturalis, quam civilis honestatis
 interpret, atque praeceptor; Gotho-
 fredus junior abstrusa eruditione, sele-
 ctaque scientia juris, judiciiue integri-
 tate secundus certe a Cujacio Juriscon-
 sultus; & Gregorius Tolosanus scriptor
 expeditissimus. Tandem in Antonio Fa-
 bro consistam interpretum audacissimo,
 & pragmaticorum hoste vehementissi-
 mo: qui alijs quidem in operibus acu-
 men magis, quam veritatem praestitit:
 in Codice vero suo usum rerum, & inge-
 nij sui jam maturi reddidit nobis utilita-
 tem: ut meliora sint illius, quae minus
 acuta,

Nunc quatuor harum discrimina,
 & instituta Scholarum ex rebus adhuc
 expositis ad studiosorum utilitatem bre-
 viter notabimus, atque distinguemus.
 Et sane Irneriana Schola renatis recen-
 ter legibus tanta religione parebat: ut
 non modo in administratione rerum ci-
 vilium, sed etiam in docendi ratione,
 atque ordine Justiniani praecepto subij-
 ceretur. Et quia Justinianus omnia com-
 mentaria, omnesque interpretationes a
 finibus juris civilis edicto suo ejecerat
 retentis tantummodo paratilis, quae
 alij breviter titulorum argumenta inter-
 pretantur, (a) alij breves unius tituli ex
 alio repletiones, promissisque interpre-

CLXXXIV.
 De qua-
 tuor
 Scholis
 post re-
 novatam
 jurispru-
 dentiam
 judicium.

(a) Vid. Got.
 Jun. in C. The-
 od. in princ. &
 Menag. amoe-
 nit. jur. 6. 15.

280 DE ORTU, ET PROGRESSU
tationibus *κατὰ πόδας*, sive quae vestigijs
insistunt: Ideo Irneriani Jurisconsulti
nihil sibi amplius in jure interpretando
permiserunt, praeter breves titulorum,
aut legum summas, & verborum expo-
sitiones, quibus obscuriorem legum
sensum recludebant. Unde Azo, qui
aliorum summas, & suas uno eodemque
opere collegit, visus est excurrisse libe-
rius. Ejus libertatem imitata est Accur-
siana Schola, duce Accursio Azonis di-
scipulo, qui veterum Irnerianorum no-
tas, & suas legibus adplicando singulis,
superiorum interpretationum modum
excessit. Verum hi mediam inter Barto-
linos, & Irnerianos viam inierunt, ut
uberiores quidem Irnerianis essent, mo-
destiores vero Bartolinis. Bartolus
enim cum sua familia, quia e Schola sae-
pe discurrunt in forum, & alas utrobi-
que tendunt, adeo nonnunquam in al-
tum evehuntur, & in quaestionum pela-
gus abducuntur, ut ipsius aliquando li-
toris conspectum amittant unde solve-
runt. Quamobrem Bartolini Juriscon-
sulti a veterum definitionum explicatio-
ne, ad nova ipsi se definienda vertebant,
condendoque magis, quam interpretan-
do juri civili vacabant. Ut non tam in-
terpretes, quam (fas mihi sit laude ista
hoc loco uti.) compares quodammodo
vete-

veterum juris auctorum evaserint. Itaque tantum in bono, & aequo; justo & injusto tradendo, ac definiendo valuerunt: quantum in historia, veteribusque vocabulis, & moribus caligarunt. Quod nostrum de Bartolina Scholâ judicium, ne videatur ab Italici, nativique soli amore profectum; auctorem proferam peregrinum, & summi ordinis jurisconsultum Hugonem Grotium: quicum hac mihi de re convenire summopere gaudeo. Haec autem ille in prolegomenis:

(a) *Secunda classis* (nempe Accursiani, & Bartolini, quos ille confundit) *Historiae veteris incuriosa omnes Regum populorumque controversias definire voluit ex legibus Romanis, assumtis interdum canonibus. Sed his quoque temporum suorum infelicitas impedimento saepe fuit quo minus leges illas intelligerent: solertes alioqui ad indagandam aequi bonique naturam. Quo factum, ut saepe optimi sint condendi juris auctores, etiam tum cum conditi juris mali sunt interpretes.* Cujâciana tandem Schola merito existimabitur tranquilla, & serena Jurisprudenciae dies: cujus luce, diffatis barbariae nubibus, patuit sincerus Romani juris adspectus. Hujus autem Scholae primores, ministri tantum sunt Jurisprudenciae veteris: nova enim, &

(a) De jur. bell. & pac.

forensia negotia vix attingunt. Quamobrem hoc a superioribus differunt, quod illi jus vetus perperam ab eis aliquando tractatum, prudenter tamen, & utiliter ad nova negotia perducunt: Hi vero cum interpretis munus obeant optime, aliud, aut contemnunt, aut raptim at-
 trestant, ut hanc illis laudem ultro remiserint.

CLXXXV.
 Conclusio de Interpretum usu.

Quapropter sua studia recte instituturus primordia, & elementa juris e Cujaciana Schola petat: ut nihil initio imbibat nisi sincerum, & incorruptum, ac vere Romanum: quae cum in sanguinem verterit, tum poterit certis, & obscurioribus in locis ad intelligendi facilitatem Accursium adhibere. Quo in labore cum se probe exercuerit, expenditque vires suas, Bartolinis utatur interpretibus: ut ad patrocina causarum scientia munitus accedat, & usu. Ex hoc enim studio ei facile ad subortas quaestiones, & quotidiana negotia rationes, & auctoritates, exempla que abunde offerentur. Quibus ubi destituatur, commodum opem poscet a tractatibus, consilijs, decisionibus, resolutionibus, & similibus forensium disquisitionum acervis: quibus legum studiosus maxime juvabitur, si eos, non pro magistris, sed pro nomenclatoribus, & indicibus
 me-

memoriae adminiculo adhibuerit, recentioribusque utatur tantum, ut famulis veterum interpretum, eorumque promicondis. Is enim e forensibus confarcinatoribus in hęc nundinali Jurisprudentia praestat ceteris, qui plus attulerit alieni: Consulendique sunt recentiores, non ad judicium, cujus ipsimet magnopere indigent; sed ad laborum levamen: ut scilicet per fluxuosam, & salebrosam hanc viam, novorum ductu celerius consequamur antiquos. Eo enim nunc excessit in jure civili copia, molesque scriptorum, ut is esse coeperit utilior, qui magis legendi necessitatem imminuerit. Quam ob causam & nos primordia juris antiqui distracta in tot selectiorum jurisconsultorum volumina, quorum jam numerum studiosi reformidant, tribus contraximus libellis, & in faciliorem digessimus ordinem: ut ad temporis compendium ubertatem etiam, & utilitatem longiorum operum adjungeremus. Superest, ut quod promisimus Raphaelis Fabretti, & Francisci Blanchini de lege Regia judicium hic adscribamus.

J. VINCENTIUS GRAVINA

RAPHAELI FABRETTO

S.

Cum juris civilis origines, quas jampridem nobis explicandas esse susceptas non ignoras, nunc prope absolverimus; nefas visum est de lege regia definire quidquam antequam te consuleremus Romanae antiquitatis oraculum; quamobrem in aedes me Carpinianas contuleram, ut te convenirem. Non enim tibi latet quam variae sint eruditorum sententiae de fragmento illo Capitolino: germanam ne sit, an potius confictum; quod ab aliquo nec profus temere contenditur. Quid tu ea de re censeas cognoscere plurimum interest nostra. Cum te namque uno mihi tuto videbor opiniari, homine pari eruditione, atque virtute; qui facile patieris, ut nos periculo scribamus tuo: quippe qui non sis veritus in nova, & eleganti tua inscriptionum collectione oblatratores nostros praeclaro, & gravissimo de me testimonio ultro lacescere; quasi te pudeat virum prisca probitate, in bonorum censum ab illis maledicentia sua non esse descriptum. Nos vero (vide quem
ho.

hominem beneficio tuo demerueris?) quamvis illi noxiam tibi remiserint: ubi nodus tamen aliquis erit in hac lege solvendus; molestia nostra eorum vicem te ulciscemur, & rogando, atque consulendo curabimus, ne nos impune defendaris. Amici tui periculum in hujus legis judicio vides; minuere videbor majestatem, si temere fragmentum rejecero; arguar vero lege Cornelia de falsis, si falsam tabulam asseruero. Omnes igitur opes meae sunt in eruditione, atque humanitate tua, quas, si unquam alias, in hoc maxime discrimine mihi velim adfuturas. Nosti enim quam vigiles, & gratuitos habeam delatores, si quid offendero; cum adhuc tam male meus mihi candor cesserit, & innocentia. Vale. Ex aedibus Carpinianis.

XII. Kal. April. MDCXCIX.

RAPHAEL FABRETTUS

JO. VINCENTIO GRAVINAE

S. P. D.

EGo quidem receptis a primariis literatorum monumentis bellum indicere non soleo: & propterea legem illam Regiam (quam vocas) apud Gruterum pag. CCXLII. numquam in dubium revocavi, quin esset bona fide conscripta, atque ex formula vetustatem simul ac dignitatem Romani Senatus sapienter rogata. Dubium vero quod apud aliquos innatum esse memoras, Franciscus Blanchinus noster (ingenium viri bene nosti) examinandum ex Tabulae inspectione suscepit, & sinceram esse serio pronunciavit, cui meus calculus libenter accedit. Praeterea quatenus unius, alteriusque dissensus ad rem in controversiam adducendam sufficeret, legem hic *Barbarius* de Off. Praet. locum habere putarem, ex qua communis tot majorum gentium literatorum error (ita vocare liceat) jus facere diceretur. Aude igitur meo periculo, postquam meum iudicium de hac re sequi placet. Ego enim in te tuendo, atque observando periculum quodcumque subire paratus sum,
ubi

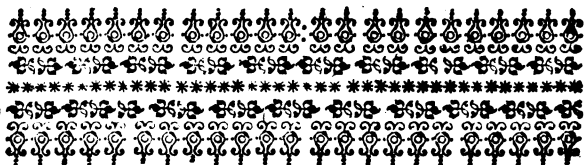
ubi illud imminere certo scirem ; nedum
ob hanc quam puto inanem disceptatio-
nem , juvante nobis tum stylo , qui puram
putam genuinamque vetustatem redolet ,
tum magnificentia inscriptionis in mate-
ria , quae omnem fictionis suspicionem
excludit. Vale. Ex nostro Museo.

X. Kal. April. MDCXCIX.

IN.

INDEX

SUMMORUM CAPITUM.

De A ccensis Cap. 6.	pag. 9.
A ccursio, & ejus schola cap. 154.	p. 221
A ctibus legitimis, & jure Flaviano cap. 33.	p. 62
A dservando S. C. cap. 22.	p. 38
A edilibus cap. 39.	p. 85
A elio Marciano cap. 92.	p. 144
A emilio Ferretto cap. 171.	p. 253
A lberico, & Joanne cap. 150.	p. 217
A lberico de Rosata cap. 162.	p. 229
A lciato, & sanctiori Jurisprudencia, sive de Cujacia- na schola cap. 170.	p. 249
A lexandro Tartagno cap. 167.	p. 243
A lfeno Varo cap. 70.	p. 126
A liis acervatim cap. 182.	p. 277
A liis Jurisconsultis generatim cap. 103.	p. 154
A liis Jurisconsultis turmatim cap. 163.	p. 230
A ntistio Labeone cap. 73.	p. 127
A ntonio Augustino cap. 174.	p. 258
A ntonio Fabro cap. 183.	p. 278
	Appa.

I N D E X

<i>Apparitoribus cap. 6</i>	p. 9
<i>Arriano cap. 89.</i>	p. 143
<i>Assessoribus cap. 126.</i>	p. 181
<i>Attejo Capitone cap. 74.</i>	p. 130
<i>Auctoritate prudentum cap. 43.</i>	p. 93
<i>Ausidio Tucca, & Namusa cap. 72.</i>	p. 127
<i>Aulo Cascellio cap. 88.</i>	p. 124
<i>Authenticis cap. 135.</i>	p. 189
<i>Azone, ejusque schola cap. 151.</i>	p. 217
De B aldo, & fratribus cap. 165.	p. 238
<i>Balduino Bononiensi cap. 153.</i>	p. 220
<i>Barnaba Briffonio cap. 181.</i>	p. 275
<i>Bartolo cap. 164.</i>	p. 230
<i>Bartholomeo a Capua cap. 158.</i>	p. 226
<i>Basilicorum libris cap. 138.</i>	p. 197
<i>Bituricensi schola cap. 175.</i>	p. 259
<i>Bononiensi schola, & de Irnerio cap. 143.</i>	p. 207
<i>Bruto cap. 51.</i>	p. 107
<i>Budaëo cap. 172.</i>	p. 256
<i>Bulgaro cap. 146.</i>	p. 213
<i>Butrigario cap. 160.</i>	p. 227
De C aelio Antipatre cap. 58.	p. 113
<i>Cajo cap. 61.</i>	p. 126
<i>Cajo Aquilio Gallo cap. 60.</i>	p. 117
<i>Cajo Cassio Longino cap. 82.</i>	p. 137
<i>Cajo iterum cap. 83.</i>	p. 139
<i>Cajo Juventio cap. 63.</i>	p. 120
<i>Cajo Livio Druso cap. 55.</i>	p. 110
<i>Cajo Martio Figulo cap. 54.</i>	p. 110
	Cajo

SUMMORUM CAPITUM.

<i>Gajo Trebatio Testa cap. 66.</i>	p. 123
<i>Castilioneo cap. 169.</i>	p. 247
<i>Celso filio cap. 79.</i>	p. 135
<i>Celso patre cap. 78.</i>	p. 134
<i>Censoribus cap. 8.</i>	p. 12
<i>Censura Imperatoris cap. 108.</i>	p. 164
<i>Centuriis cap. 11.</i>	p. 22
<i>Cerbidio Scaevola cap. 98.</i>	p. 146
<i>Cino Pistoriensi cap. 161.</i>	p. 228
<i>Classibus, & Centuriis cap. 11.</i>	p. 22
<i>Cneo Aufidio cap. 62.</i>	p. 119
<i>Codice Justiniano cap. 131.</i>	p. 184
<i>Coelio Sabino cap. 84.</i>	p. 140
<i>Coepolla cap. 169.</i>	p. 247
<i>Comitiis cap. 28.</i>	p. 45
<i>Concione cap. 30.</i>	p. 50
<i>Concluso de Interpretum usu cap. 185.</i>	p. 282
<i>Conscribendo Senatusconsulto cap. 21.</i>	p. 37
<i>Consulatibus Imperatoris cap. 109.</i>	p. 165
<i>Consulibus cap. 13.</i>	p. 24
<i>Cujaciana schola cap. 170.</i>	p. 249
<i>Cumano cap. 169.</i>	p. 247
<i>Curiis cap. 10.</i>	p. 21
<i>Curtiis cap. 169.</i>	p. 247
<i>De Decii cap. 169.</i>	p. 247
<i>Decretis Principum cap. 122.</i>	p. 176
<i>De quatuor scholis post renovatam Jurisprudentiam judicium cap. 184.</i>	p. 279
<i>Dicenda sententia, & S. C. per discessionem c. 19.</i>	p. 33
<i>Dimittendo Senatu cap. 25.</i>	p. 40
	Dige-

I N D E X

<i>Digestione juris civilis sub Justiniano cap. 129.</i>	p. 183
<i>Digestis cap. 132.</i>	p. 186
<i>Dino cap. 157.</i>	p. 225
<i>Disputatione fori cap. 41.</i>	p. 92
<i>Domitio Labeone cap. 87.</i>	p. 143
<i>Domitio Ulpiano cap. 100.</i>	p. 151
<i>Duareno cap. 177.</i>	p. 260
D <i>Edictis Principum cap. 120.</i>	p. 175.
<i>Edicto perpetuo cap. 38.</i>	p. 79
<i>Enguinario Barone cap. 176.</i>	p. 260.
<i>Epistolis Principum cap. 123.</i>	p. 176
<i>Equestri ordine cap. 2.</i>	p. 2
F <i>Fabio Sabino cap. 96.</i>	p. 146
<i>Fabio Sabino F. cap. 97.</i>	p. 146
<i>Fato Jurisprudentia Justinianae in Italia cap. 130.</i>	p. 130.
<i>pag.</i>	201.
<i>Fisci advocatis cap. 128.</i>	p. 183
<i>Francisco Hotmanno cap. 179.</i>	p. 263
<i>Fulgosio cap. 169.</i>	p. 247
G <i>Goveano cap. 172.</i>	p. 254
<i>Gothofredis cap. 183.</i>	p. 278
<i>Gregorio Tolosano cap. 183.</i>	p. 278
<i>Grotio cap. 183.</i>	p. 278
H <i>Herennio Modestino cap. 102.</i>	p. 153
<i>Hominibus novis cap. 7.</i>	p. 12
<i>Hugolino cap. 147.</i>	p. 215
<i>Hugone Donello cap. 178.</i>	262
	De

SUMMORUM CAPITUM.

De Jacobo Ardizono, & Odofredo cap. 156.	p. 224
Jacobo de Arena cap. 159.	p. 226
Jacobo de Belviso, & Butrigario cap. 160.	p. 227
Jacobo Cujacio cap. 180.	p. 267
Jasone Mayno cap. 168.	p. 245
Ignobilibus cap. 7.	p. 12
Impedimento S.C. sive de intercessione Tribun. cap. 23.	
pag.	38
Instauratione juris Justinianaei sub Lothario c. 140	
pag.	204
Instauratione studiorum juris cap. 142.	p. 206
Institutionibus cap. 133.	p. 187
Intercessione Tribunalium cap. 23.	p. 38
Interpretibus cap. 6.	p. 9
Irnerio cap. 143.	p. 207
Julio Paulo cap. 101.	p. 153
Junio Mauriciano cap. 92.	p. 144
Jure XII. Tab. cap. 32.	p. 59
Jure Flaviano cap. 33.	p. 62
Jure Honorario, & de Praetore Urbano, & Peregrino cap. 35.	p. 71
Jure Papyriano cap. 31.	p. 56
Jure referendi sententiasque rogandi cap. 18.	p. 32
Jurisconsultis antiquae jurisprudentiae c. 46.	p. 104
Jurisconsultorum philosophia cap. 44.	p. 97
Jurisconsultorum sectis cap. 45.	p. 99
Jurisprudentia cap. 40.	p. 88
Justiniano cap. 130.	p. 183
Juste Senatorum numero cap. 20.	p. 36

I N D E X

De L Ege Regia cap. 114.	p. 168
L egum ferendarum examine cap. 29.	p. 49
Libellis cap. 124.	p. 176
Lictoribus cap. 6.	p. 9
Loco habendi Senatus cap. 15.	p. 29
Lothario Cremonensi cap. 152.	p. 220
Lucio Atilio cap. 49.	p. 107
L. Lucilio Balbo cap. 61.	p. 119
De M Agistris Scriniarum cap. 127.	p. 181
M agistro officiorum cap. 117.	p. 173
Majori, & minori Laterculo cap. 18.	p. 173
Mandatis Principum cap. 121.	p. 157
Manlio Torquato cap. 53.	p. 109
Marano cap. 183.	p. 278
Marco Catone cap. 50.	p. 107
Martino cap. 145.	p. 212
Masurio Sabino cap. 81.	p. 136
Meciano cap. 93.	p. 145
Media Jurisprudencia, ejusque Jurisconsultis, & de P. Rutilio Rufo cap. 56.	p. 110
Mornacio cap. 183.	p. 278
De N Amusa cap. 72.	p. 127
N eratio Prisco cap. 80.	p. 135
Nerva patre, & filio cap. 75.	p. 132
Nicolao Spinello cap. 169.	p. 247
Nobilibus cap. 7.	p. 12
Navellis constitutionibus; sine authenticis cap. 135.	
pag.	189
	No.

SUMMORUM CAPITUM.

<i>Novellis Juliani cap. 136.</i>	p. 191
D <i>Dofredo cap. 156.</i>	p. 224
<i>Offilio cap. 67.</i>	p. 124
<i>Oldrado cap. 159.</i>	p. 226
<i>Optimatibus cap. 7.</i>	p. 12
<i>Orationibus Principum cap. 115.</i>	p. 172
<i>Othone cap. 148.</i>	p. 215
P <i>Pancirolo cap. 183.</i>	p. 278
<i>Pandectis Florentinis cap. 141.</i>	p. 205
<i>Papiniano cap. 99.</i>	p. 147
<i>Papyrio Justo, & aliis cap. 95.</i>	p. 145
<i>Patriſ Patriae appellatione cap. 113.</i>	p. 167
<i>Paullo Caſtrenſi cap. 166.</i>	p. 242
<i>Pegaſo cap. 77.</i>	p. 134
<i>Perezio cap. 183.</i>	p. 278
<i>Petro de Bella Fertica, & Jacobo de Arena, & Ol- drado cap. 159.</i>	p. 226
<i>Placentino cap. 148.</i>	p. 215
<i>Plebe ruſtica, & Urbana cap. 4.</i>	p. 8
<i>Plebe Urbana, & Tribunis Aerariis cap. 5.</i>	p. 9
<i>Pontificatu maximo Imperatoris cap. 106.</i>	p. 163
<i>Popularibus cap. 7.</i>	p. 12
<i>Populo Romano, & ejus ordinibus cap. 1.</i>	p. 1
<i>Posterioribus legibus cap. 34.</i>	p. 63
<i>Praeconibus cap. 6.</i>	p. 9
<i>Praefectis Praetorio cap. 125.</i>	p. 177
<i>Praetore Urbano, & Peregrino cap. 35.</i>	p. 71
<i>Praetoribus Provincialibus, & Quaefitoribus cap. 36</i>	
pag.	75
Y 2	Prag-

I N D E X

<i>Pragmaticis iurisdictionibus cap. 119.</i>	p. 174
<i>Primis Romanorum legibus, & jure Papyriano cap. 31. pag.</i>	56
<i>Prisco Favoleno cap. 85.</i>	p. 140
<i>Proconsulari Imperio cap. 110.</i>	p. 166
<i>Procuro cap. 76.</i>	p. 133
<i>Publicis quaestionibus cap. 37.</i>	p. 77
<i>P. Aelio cap. 48.</i>	p. 106
<i>P. Mutio Scaevola Pontif. cap. 52.</i>	p. 108
<i>P. Rutilio Ruso cap. 56.</i>	p. 110
<i>Pyleo cap. 149.</i>	p. 215
De Q	
<i>Uaestoribus cap. 36.</i>	p. 75
<i>Quaestoribus cap. 116.</i>	p. 172
<i>Quinquaginta decisionibus cap. 134.</i>	p. 188
<i>Q. Aelio Tuberone cap. 57.</i>	p. 112
<i>Q. Aelio Tuberone cap. 69.</i>	p. 125
<i>Q. Mutio Scaevola Augure, & Scaevola Pontifice cap. 59.</i>	p. 113
De R	
<i>atione ferendae legis cap. 26.</i>	p. 40
<i>Referendi jure cap. 111.</i>	p. 165
<i>Rescriptis Principum, & libellis cap. 124.</i>	p. 176
<i>Respondendi jure cap. 43.</i>	p. 93
<i>Riminaldis cap. 169.</i>	p. 247
<i>Rofredo Beneventano cap. 154.</i>	p. 221
<i>Rogerio, & Othone, & Placentino cap. 148.</i>	p. 215
<i>Romano Imperatore cap. 104.</i>	p. 156
<i>Ruino cap. 169.</i>	p. 247

De

SUMMORUM CAPITUM.

De S Aliceto cap. 169.	p. 249
S alvio Juliano, & Tarrunteno cap. 86.	p. 141
S aturnino cap. 93.	p. 145
S caevola Pontifice cap. 59.	p. 113
S cribis cap. 6.	p. 9
S ectarum auctoribus, & primum de Antistio Labeo- ne cap. 73.	p. 127
S enatoria Imperatoris dignitate cap. 112.	p. 167
S enatoribus cap. 3.	p. 3.
S enatu, & ejus potestate cap. 14.	p. 27
S enatusconsulto, & loco habendi Senatus c. 15.	p. 29.
S enatus decreto cap. 24.	p. 39
S ervio Sulpicio cap. 65.	p. 120
S ex. Caecilio Africano cap. 90.	p. 143
S exto, & P. Aeliis cap. 48.	p. 106
S ex. Papyrio cap. 64.	p. 120
S ex. Pompejo, & Caelio Antipatre cap. 58.	p. 113
S ex. Pomponio cap. 91.	p. 144
S ortitione cap. 30.	p. 50
S uffragiis ferendis cap. 30.	p. 50
De T Arrunteno cap. 86.	p. 141
T empore habendi Senatus cap. 16.	p. 30
T entulliano cap. 94.	p. 145
T iberio Coruncano cap. 47.	p. 105
T . Aristone cap. 88.	p. 143
T riboniano, & Sociis cap. 137.	p. 192
T ribubus Rusticis, & Urbanis cap. 9.	p. 16
T ribunicia potestate cap. 107.	p. 164
T ribunis Aerariis cap. 5.	p. 9

INDEX SUMMORUM CAPITUM.

<i>Tribuno plebis cap. 27.</i>	<i>p. 40</i>
<i>Turba Forensi cap. 12.</i>	<i>p. 23</i>
<i>De Variis aetatibus Jurisprudentiae, & de Jurisconsultis antiquae jurisprudentiae cap. 46.</i>	<i>pag. 104</i>
<i>Variis Irnerianae scholae sectis cap. 144.</i>	<i>p. 210</i>
<i>Variis muneribus Imperatoris cap. 105.</i>	<i>p. 161</i>
<i>Vesembegio cap. 183.</i>	<i>p. 278</i>
<i>Viatoribus cap. 9.</i>	<i>p. 9</i>
<i>Ulpio Marcello, Meciano, Saturnino cap. 93.</i>	<i>p. 145</i>
<i>Vocando Senatu cap. 17.</i>	<i>f. 31</i>

F I N I S.

EMINENTISSIMO SIGNORE.

Felice Mosca Stampatore supplicando espone a V. E. come desidera dare alle Stampe un Libro intitolato *de Ortu, & Progressu Juris Civilis* dell' Abate Gio: Vincenzo Gravina; per tanto la supplica per le solite licenze, el' avrà a grazia, ut Deus.

J. M.

De mandato Eminentiss. Dom. Canonicus D. Antonius Cangianus revideat, & in scriptis referat. Neap. die 14. Jun. 1701.

JO. ANDREAS SILIQUINUS VIC. GEN.

D. Petrus Marcus Giptius Can. Dep.

EMINENTISS. AC REVERENDISS. DOMINE.

Quod ad illustrandum Jurisprudentiæ studium fuerat maxime optandum, ut omnis eo temporum cognitio, latinarum, græcarumque literarum eruditio, ac recta philosophandi ratio conferretur; Joannes Vincentius Gravina in hoc politissimo opere, *De Ortu, & Progressu Juris* inscripto, feliciter præstitit. Plurimam quidem ea in re, non inficior, celeberrimi Juris Interpretes operam posue-

fuerant; sed versare omnes, consulere singulos, atque optima quæque ex iis excerpere, non cuivis profecto, vel per tempus, vel per ingenium licuisset. Hic autem selectissima illorum inventa mirò ordine digesta, ornatissimo stylo composita, & exquisita eruditione aucta cunctis patent. Igitur, ut ad optimam juventutis institutionem typis mandetur, è re publica censeo, modo gravissimum Eminentiaæ Tuæ iudicium accesserit. Neapoli XIII. Kalendas Januarii MDCCI.

Eminentiaæ Tuæ

Humillimus, & Addictissimus
Canonicus Antonius Cangianus.

J. M.

Attentâ relatione Dom. Canonici Revisoris, quod potest imprimi, Imprimatur 27. Junii 1701.

JO. ANDREAS SILIQUINUS VIC. GEN.

D. Petrus Marcus Giptius Can. Dep.

ECCEL-

ECCELLENTISSIMO SIGNORE.

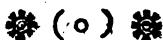
Felice Mosca Stampatore supplicando
espone a V. E. come desidera dare alle
Stampe un Libro intitolato *de Ortu, & Pro-*
gressu Juris Civilis, dell' Abate Gio: Vin-
cenzo Gravina; per tanto supplica l' E. S.
per le solite licenze, e l' avrà a grazia, ut
Deus.

Magnificus U. J. D. D. Nicolaus Caravita vi-
deat, & in scriptis referat.

GASCON R. ANDREAS R. ANDREASSI R.
GUERRERO R. MERCADO R.

Mastellonus.

Tuo Imperio, Excellentissime Princeps, primum
J. Vincentj. Gravinae librum *De Origine, &*
Progressu Juris ad Majestatis regulam exegi: nec sa-
ne in eo Regni amplitudinem, aut dignitatem quic-
quam minutam offendi. Quin contra è re-publica
reputo: in quo omnes Imperii, & Jurisprudentialae
Romanae vicissitudines illustri narratione tradun-
tur: & Auctorum successione ab stirpe ad haec usque
tem-

tempora luculenter explicatà, Sectarum stemmata
ab communibus Auctoribus suo quaeque filo sub-
inde diducta sunt : tantoque ingenii acumine singu-
lae juris caussae aperiuntur, tanta gravitate, & ab stu-
dio partium religione de Scriptoribus feruntur judi-
cia, ut facem, quae omnibus de jure libris publicitus
alluceat, ubi ita velis, dignam existimem. Dat. Neap.
xii. Kal. Januarii c101ccci.

Tui
Excellentiss. Princeps

Obsequentissimus cliens
D. Nicolaus Caravita.

*Visa retroscripta relatione imprimatur, verum in pu-
blicatione servetur Regia Pragmatica. Hac die*
28. Junii 1701.

GASCON R. ANDREAS R. ANDREASSI R.
GUERRERO R. MERCADO R.

Mastellonus.

